

Berdi Zerbabayew

**SAYLANAN
ESERLER**

JAPBAKLAR

Japbaklar kim?

Mundan ýüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan ýaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk ýaşayardy. Olaryň ulusynyň ady Japbak, beýlekisiniň ady Yapbak, üçünjisiniň ady Mapbak, iň kiçisiniň ady bolsa Topbakdy. Olaryň dördüsi hem biri-birine bassaş, biri-birine meňzeş, inedördül togalajyk çagalardy. Olary ilki bada görenler haýsy-haýsydygyny biribirinden seljerip bilmeýärdiler. Japbagy görenler Yapbak, Yapbagy görenler Mapbak, Mapbagy görenler Topbak, Topbagy görenler Japbak diýip, olaryň atларыny çalşyryýardylar. Gartaň aýallar:

— Wah, sizi näme biri-biriňizden saýgaryp bolýamy?.. Ekizlerem görýädik, sekizlerem görýädik, biribirine şeýle meňzeş dörän çagalary biz-ä henize çenli görmändik! — diýip haýygýardylar.

Şonuň üçin kim olardan biriniň adyny tutsa, hemmesi birden:

— Haw! — diýip jogap berýärdiler.

Emma siňe seretsen, olary biri-birinden aýyryan aýratyn tapawutlar hem ýok däldi.

Japbagyň bir gaba gulagy ulurakdy, maňlaýy ýasyrakdy, burny biraz elguşuňka çalym edýärdi, aşaky dodagy salpyrakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

Yapbagyň ýuka gulaklary çürüräkdi, maňlaýy tüňňüräkdi, burnunyň uýy çowlurakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

Mapbagyň ýañaklary ýumrurakdy, gözleri çukurrakdy, burny ýemşigräkdi, boýny bokurrakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

Topbagyň burnunyň uýy tommaklyrakdy, dodaklary biraz dommalýardy, ýeňsesi çüwdeliräkdi, boýny bokurrakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

Olary biri-birinden saýgarmasyny kynaldýan ylaýta-da şol enaýyja bäbenekleridi.

Hatda ejeleriniň çendan: «Topbak jan!» diýip, Mapbagy, «Yapbak jan!» diýip, Japbagy gujaklaýan wagtlary hem bolýardy.

Şol döwürde durmuş örän agyrdy: goňşy ýurtlardaky patyşalar az sanly türkmenleri öz ýurtларында arkaýyn ýaşamaga goýmaýardylar. Has beteri, obanyň baýlary, süýthorlary, dindarlary-da garyplaryň üstüne atlaýyn münüpdirliler. Eneleriniň aýtmagyna görä Japbaklaryň kakasy hem şol agyr yüke tap getirmän, olary ýaşlykda ýetim galdyrypdyr.

Dört çagaly dul oturan, girdeji gözünü ýitiren, bar ünsüni iýmite ataran ene çagajyklaryny açlyk belasyndan goramak üçin gije-gündiz ondan-oňa sümsünipdir, olary wagtly-wagtynda timarlamaga-da ýagdaý tapmandyr. Şonuň üçin Japbaklar ata mährini görmän, ene terbiýesini alman, esasan, öz peýwagtlaryna ösüpdirliler.

Olar oýnanларында bile oýnapdyrlar, gezenlerinde bile gezip-

dirler, gürrüň edenlerinde bile edipdirler, iýenlerinde bile iýipdirler, oturanlarynda bile oturyrlyklar, suwa düşenlerinde bile düşüpdiler, hatda ýatanlarynda-da bile ýatypdyrlar. Olaryň biriniň aýdanyny ikinjisi, ikinjisiniň diýenini üçünjisi, üçünjisiniň aýdanyny dördünjisi, dördünjisiniň diýenini birinjisi makul bilipdir. Olar hemme ýerde, hemişe Japbagyň yzyna düşüp ýörenleri üçin, oba oganlary olara «Japbaklar» diýip at goýupdyrlar.

Emma oba oganlary olary örän gowy görýär ekenler, olaryň geň-enaýy gürrüňlerine gülüşýän ekenler, hatda käte iýýän çöreklerini hem olar bilen bile paýlaşýan ekenler. Japbaklaryň çaga gülküsiz, çaga oýunsyz wagtyna miýesser gelmek örän kyn eken.

Emma Keleýbaýyň mölegöz ogly, Allak süýthoryň kellesini hyrt-hyrt gaşayan kel ogly, Golak söwdagäriň täzeje gyzy don içinde ýagyrnysynyň küýküsini bildirmezlige çalyşýan ýemşik ogly, Ýalak işanyň burnunyň suwuny saklap bilmeyän erni ýalama ogly — şolar Japbaklary söýmeýän ekenler. Olar asyl Japbaklary adam hasabyna-da goşman, olar bilen bile oýnaşman, gülüşmän, olary öz peýwagtlaryna gümürdeşip ýören gümra hasap edipdirler, ýeri gelende olary masgaralamakdan hem çekinmändirler.

Emma Japbaklar olara üns bermän, söze üns beripdirler, baý ogullaryny çendan-çendan kinaýaly sözler bilen duzlapdyrlar. Olaryň söýýän zatlarynyň esasy agzybirlik bolsa, ikinjisi söz ussatlygy bolupdyr.

Japbaklaryň ýaşan döwründen bäri birnäçe ýyl geçen hem bolsa, olaryň agzybirliги, dostlugy, ötgür sözleri, gülküli wakalary henize çenli hem ýitmändir. Japbaklar baradaky gyzykly gürrüňler halk agzynda henize-bu güne çenli hem ýaşayar.

Japbaklar bilen tanyşmak üçin olaryň başlaryndan geçen birnäçe wakalaryny okalyň.

Birinji bölüm JAPBAKLARYŇ ÇAGALYK ÇAGY

Elime tüýküreyin

Ýaz aýlarydy. Howa hoştapdy. Ýeriň ýüzi gök öwüsýärdi. Guşlar jürrüldeşýärdi, öýde oturmaga ýürek takat bermeyärdi. Janly-janawar meýdandady, dört dogan hem aw awlamak maslahatyny edýärdi.

Japbak: «Duzak gurup, sülgün awlalyň» diýdi. Ýapbak: «Gapan gurup, towşan tutalyň» diýdi. Mapbak: «Hepbik gurup, torgaýlaryň aýagyndan ýapyşalyň» diýdi. Emma Topbak başga bir teklip etdi:

— Geliň, biz janly-janawarlary jibrindirip ýörmäliň-de, ýumurtga gözlemäge gideliň!

«Yumurtgadan hem bir doýsakdyk» diýip, arzuw edip ýören doganlar Topbagyň sözünü makul bildiler. Emma ýumurtgany nämä salyp getirjeklerine birbada akyllary ýetmedi. Japbak aýtdy: «Meniň köýnegime salaries». Onda Ýapbak aýtdy: «Seniň köýnegiň aşyklynyň eti ýaly sal-sal ýyrtyk, ýumurtgany meniň köýnegime salaries». Onda Mapbak aýtdy: «Seniň köýnegiň

Kelekbayyň öýüniň tärimi ýaly ala gözenek, halan ýeriňden ýumrugyňy sokaýmaly. Ýumurtgany meniň köýnegime salarys». Onda Topbak aýtdy:

— Seniň köýnegiň diňe ýagyрниşligi galypdyr. Meniň köýnegimiň bolsa ýakasy bilen bagjygy galypdyr. Ýumurtgany, iň ýagşysy, ejemiň suwluk torbasyna salarys.

Doganlar ony makul bildiler.

Biraz böwrüni diňirgän Japbak aýtdy:

— Suwluk torbada suw durmaz!

Onda Mapbak aýtdy:

— Biz suw däl, ýumurtga saljak ahyry!

— Ýumurtga-da suwdur.

Onda Ýapbak aýtdy:

— Ýok, ýok! Ýumurtgany biz ejemiň süýt kädisine salarys.

Onda Topbak aýtdy:

— Ine, bu söz makul. Süýt kädini bolsa torba salarys.

Japbaklaryň pikirleri bir ýere jemlendi.

Doganlar süýt kädili suwluk torbanyň her haýsy bir bagyndan tutup, ikibir-ikibir gezegine göterip gitdiler. Birdenkä önlerinden bir topbak ýylgyn çykdy. Japbak onuň sagyndan ýöredi. Ýapbak onuň çepinden ýöredi. Süýt kädili suwluk torba ýylgyna germeldi. Japbak öňe bakan dyzady. Ýapbak öňe bakan dyzady. Ýylgyn olary goýbermedi.

Mapbak bilen Topbak olara töwella etdi.

Onda Japbak aýtdy:

— Men ätlän ädimimi yzyna gaýdyp alman!

Onda Ýapbak aýtdy:

— Men ätlän ädimimi yzyna gaýdyp alman.

Iň soňunda, kimiň güýji zor bolsa, beýlekini ol öz yzyna eýertsin diýen karara geldiler... Mapbak Ýapbaga kömekleşdi. Topbak Japbaga kömekleşdi.

Olar çekdiler, çekdiler, ýene çekdiler: ne Japbak ökde çykdy, ne-de Ýapbak. Ýamaşgandan ýene çekdiler, ýene çekdiler, ýene çekdiler... Iň soňunda Japbak bilen Topbak suwluk torbanyň bir ýan bagyny alyp gitdi. Japbak Topbagyň üstüne ýykyldy. Yzyna bakan zyňlan suwluk torbadaky süýt kädi bolsa, töňnä degip, çym pytrak boldy.

Tozana bulaşyp galan doganlar biri-birlerine çişerilişdiler, biri-birlerini aýyplajak ýaly göründiler. Birdenkä bolsa, el çarpyşyp gülüşdiler. Emma Topbak birdenkä iňkise gitdi. Mapbak ondan sorady:

— Eri-ow, Topbak, näme, bir ýeriň agyrdymy?

— Hawa, agyrdy.

— Niräň?

— Akylým.

Ýapbak bilen Mapbak el çarpyşyp gülüşdi. Emma Japbak olary saklady.

— Duruň entek, duruň! Munda aýratyn bir syr bar. Ýeri, Topbak aklyň näme üçin agyrdy?

— Biz bir wagt sygyr edinäýsek, ejem onuň süýduni nämä sagar?

Japbak bir eli bilen Ýapbagyň, beýleki eli bilen Mapbagyň maňlaýyna pitikledi.

— Doganlar, siziň, ine, şujagaz ýeriňiziň ýetmezi bar. Topbak dogry aýdýar ahyry!

Onda Ýapbak aýtdy:

— Dogrulygyna şek ýok. Ýöne welin, Japbaklaryň gapysyna sygyr gelyänçä, birnäçe süýt kädiler, birnäçe suw kädiler ýañadan bitip, ýañadandan döwölüp, ýene ýañadandan bitseler gerek. Şonuň üçin Topbaga akylyny agyrdyp ýörmäge-de hajat ýokmukan öýdýän.

— Ine, bu-da makul!

Doganlar ýene gülşüp, aşagy gök otly, gür pürli çoganlaryň, ýandaklaryň, gyrymsy ýylgynlaryň arasyna sümdüler. Olar birnäçe çirlentgi ýumurtgasyny tapdylar, olary diriligine ýuwutdylar. Ondan soň birnäçe torgaý ýumurtgasyny tapdylar, olary gabyksyzja ýuwutdylar. Doganlar sülgün ýumurtgasyny, kepderi ýumurtgasyny tapmadylar. Emma ýuwa-ýelmikden agyzlaryny gögertdiler. Heniz ýaşmagyny oňat syrmaryk gelinkömelekden suwluk torbalaryny-da gabartdylar. Olar nireden hem bolsa çakmakdaş alyp gaýtmanlaryna ökündiler. Kömelegi duzlap, bişirip iýseň, mazasy baryp asmana çykardy!

Şol lezzeti olar oraçalaryna gaýdyp bararalaryna galdyrdylar.

Olaryň ýoly köne gurrugyň üstünden düşdi. Şol gurrukdan birnäçe gökwarryk uçup gitdi. Olar onuň içinde bir höwürte gördüler. Ony çybyk bilen aljak bolanlarynda, aşak gaçyrdylar. Heniz tüýi yetmedik gyzyletene çaga guşlaryň naýynjar jüýpüldeşýän sesleri eşidildi, gurrugyň düýbünde pasyrdaşýanlary-da görüldi. Doganlaryň çaga guşlara gözleri gyýmady, olary gurrukdan çykarmak maslahatyny etdiler.

Japbak Ýapbaga: «Sen sallan» diýdi. Ýapbak Mapbaga: «Sen sallan» diýdi. Mapbak Topbaga: «Sen sallaň» diýdi. Topbak Japbaga: «Sen sallan» diýdi. Emma kimi-de bolsa gurruga sallamak üçin suwluk torbadan ýolup alan ýüpleri ýeterlik bolmady. Iň soňunda Topbak Mapbagyň aýagyna ýapyşdy. Mapbak Ýapbagyň aýagyna ýapyşdy, Ýapbak Japbagyň aýagyna ýapyşdy, Japbak bolsa gurrugyň gyrasynda opurylyp galan utun düýbüne ýapyşdy.

Topbagyň aýagy ýere ýetmedi.

Dört dogan gurrugyň içinde gerlip galdy.

Olar guş çagalaryny gurrukdan çykarmakdan geçdiler, özlerniň gurrukdan çykmaklary hyllalla bolup galdy.

Eliniň ysgyny gaçan Topbak Mapbaga: — Çeksene! — diýip gygyrды.

Eliniň ysgyny gaçan Mapbak Ýapbaga: — Çeksene! — diýip gygyrды.

Eliniň ysgyny gaçan Ýapbak Japbaga: — «Çeksene! — diýip gygyrды.

Japbak Ýapbaga: — Aýagymy goýber, çekeyin — diýdi.

Ýapbak Mapbaga: — Aýagymy goýber, çekeyin — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Aýagymy goýber, çekeyin — diýdi.

Doganlaryň elleri büs-bütün gurady.

Aşakdan ýokaryk: — «Çekde-çek» bolup, gykylyk etdiler.

Gurrugyň agzynda Japbagyň sesi ýañlandy.

— Düruň onda, men bir elime tüýküreyin!

Japbak eline tüýkürmäge ýetişmäňkä, doganlar aşaklygyna güpürdeşip gitdiler. Topbagyň aýaklary tä baldyryna çenli gury

çägä çümdi. Mapbak Topbagyň boýnuna atlandy.

Topbak aşakdan boguk ses bilen gygyrdy.

— Waý,-düşseňiz-le! Gözüm çykdy-la!

Mapbak syrylyp düşdi. Japbak syrylyp düşdi. Üçüsi birigip, «göterde-göter» bolşup, Topbagyň aýaklaryny ürgün çägeden sogrup çykardylar. Gurrugyň düýbünde olaryň özleri çaga guş bolup galdylar.

Topbak Japbaga çişerildi.

— Sen, gardaş, näme üçin, doganlaryň ynanjyny öde-
mediň?

Japbak ýylgyrdy.

— Näme, sizi gurrugyň düýbüne itekläp, ýeke özüm daşyn-
da galdymmy?

— Sen näme üçin utuny sypdyrdyň?

— Öz doganlarym meniň aýagymdan asylar diýen oý
meniň kelläme gelmese nätek? Men elime tüýkürmekçi
boldum.

— Hä, tüýkürdiň-de, gönendirdiň!

— Odun çykamyzda, ýüpi berkräk çekmek üçin hemişe
şeydýärdik ahyry!

Şeydýän bolsaň, ynha, gurruk biziň hemmämizi bileje
çykady.

Dogrudan-da Japbaklaryň günleri kynaldy. Olar näçe gygy-
ryşsalar-da, daşky dünýäden kömek talap etseler-de, olaryň ses-
leri hiç ýere ýetmedi. Eýsemde bolsa, olar howsala düşmediler.
Giň gurrugyň düýplerinde başgançaklar ýasamaga durdular, bir-
birleri bilen degişdiler, gülüşdiler.

Olaryň depelerinde diňe höwürtgelerini aldyran gökwar-
ryklar gaýmalaşdylar, garkyldaşdylar. Japbaklar olara heň bilen
ýüz tutdular.

Gökwarryklar, gökwarryklar,

Size depmän geçsin oklar!

— Gurrukdadyr Japbaklar! — diýp,
Habar beriň gökwarryklar!

Warryklaşýan gökwarryklar birsyhly köne gurrugyň de-
pesinde aýlandylar. Japbaklar hiňlendiler. Gökwarryklar war-
ryklaşdylar.

Japbaklardan başga-da ýumurtga gözleýän, kömelek
çöpleýän oglan meýdanda gyt däldi. Gökwarryklaryň aljyraňny
gaýmalaşýanlary birdenkä dört sany oglanyň gözüne ildi, war-
ryklaşýan gozgalaňly sesleri-de eşidildi. Şol dört oglanyň biri
Mölegözdi, ikinjisi Kel, üçünjisi Ýemşik, dördünjisi Ýalamady.
Gökwarryklaryň bir ýerden aýrylman köwsar urmagy, jöwlan
urmagy olaryň ünsüni özlerine çekdi. Olar: «Belki, gökwarryklar
hüwiniň ýa-da baýguşuň gözünü görendirler» diýip düşündiler.

Olar dört bolup gurrugyň agzyna bardylar. Görseler, gur-
rugyň düýbünde Japbaklar ýer köwýärler. Olar Japbaklara el
çarpyşyp gülüşdiler.

— Japbaklar pällerine görä tapdylar.

— Japbaklary gurrukdan çykarmalyň.

— Goý, Japbaklar çaga guşlara dönsünler.

— Goý, olar gury gurrukda gönensinler!
— Japbak, gap! Mapbak, gap! — diýip, olaryň üstünden owunjak kösekler hem okladylar.

Japbak olara herrelmekçi boldy, Ýapbak olara ýalbarmakçy boldy. Mapbak olary garbamakçy boldy. Topbak olara duzak gurmakçy boldy.

— Hä-äjik!.. Hä-äjik!.. Bulary siz tapmarsyňyz, Japbaklar tapar, Japbaklar!

Mölegöz gözlerini petredip seretdi.

— Näme tapdyňyz?

— Altyn guş tapdyk, altyn guş!

Topbak elindäki guşy güjeňledi. Ýapbak elindäki guşy güjeňledi. Mapbak elindäki guşy güjeňledi. Japbak elindäki guşy güjeňledi.

Ýemşik olara mekirlilik bilen seretdi.

— Wiý, olar-a gyzyletene.

— Altyn guş ýetdirmez her ýetene!

Baý ogullarynyň altyn guşlara nebisleri otukdy. Olar altyn, kümüş barada öz atalarynyň tükeniksiz gürrüňlerini diňleýärdiler. «Altyn guş» sözi olaryň akyllaryna täsir etdi. Olar birinbirine seredişdiler, pyşyrdaşdylar. Japbaklara ýüz tutdular.

— Sizi çykarsak, bizem şarik edermisiňiz?

— Size bir i, bize üçüsi.

— ýok. Size-de ikisi, bize-de ikisi.

— Emma altyn guşlaryň emele gelyän ýerini hiç kime hiç wagtda aýtmazlyk şerti bilen. Ýogsam siziň kakalaryňyzyň nebsine doýmak ýokdur: altynyň tohumyny tükederler.

Mölegözler aýtmajaklaryna şert etdiler. Japbaklary ýeke-ýekeden çekip çykardylar.

Aldanan baý ogullarynyň uruşmaklaryndan howatyr eden Japbaklar olara abaý-syýasat urmakçy boldular.

Topbak Mölegöze ýumruguny görkezdi.

— Saňa altyn guş gerekmi? Ine!

Mapbak Ýemşige ýumruguny görkezdi.

— Saňa altyn guş gerekmi? Ine!

Ýapbak Ýalama ýumruguny görkezdi.

— Saňa altyn guş gerekmi? Ine!

Japbak Keliň başyny sypady!

— ýok, beýle däl. Japbaklaryň her hili oýny bardyr.

Siz göwnüňize zat getirmäň. Altyn guşlar entek sap altyna öwrülmändirler, olaryň entek mis gatyşygy bar. Olar öz reňklerini durlaýançalar, entek olara degmezlik kararyna geldik.

Kel Japbagyň goltugynyň aşagynda myrryldady.

— Altyn guşlar altyn bolanda, siz olaryň ýarysyny bize bermisiňiz?

— Hökman! Ýöne welin, hiç kime aýtmazlyk şerti bilen.

Japbaklar bilen Mölegözler gülşüp-gürleşip gaýtdylar.

Olar oňsalar, bizem oňarys

Dört dogan bir zada güýmenip otyrды. Kelekbayıň dördünji aýalyndan bolan aýaklary çayşyk, gözleri çaşy ogly olaryň ýany-na geldi. Ol özüniň çorly ellerinde ykjam tutan çebiş omaçasynyň

çala bişen etini çekeleyärdi, kirli elleriniň ýagyny, omaçadan syrygýan çorbany şapyrdadyp ýalaýardy.

Topbagyň oňa gözi düşende, agzynyň gyllygy akdy. Emma ol ondan «Maňa-da ber» diýip dilemedi. Ol dodaklaryny tamşandyryp, doganlaryna ýüz tutdy.

— Eý, Japbaklar! Geliň, bizem et iýeliň!

Çebiş omaçasyny çekeleyän çaşa, agzyndan gyllyk akan Topbaga üns hem bermedik Japbaklar doganlyk hatyrasyna onuň sözünü tassykladylar.

— Geliň, bizem et iýeliň!

Töwerekde öli-diri ete gözi düşmedik Mapbak böwrüni diňirgedi: öz pikirini daşyna çykardy.

— Eti tapsak iýeris-dä!

Ýapbak çowluja burnuny çekdi.

— Tapanda kimler iýmeýär? Ynha, çayşygam çeýnäp dur. Sen tapylandaky iýeniňi aýt!

Japbak gulaklaryny üşertdi.

— Siziň iýjeginiz et bolsun! Ýöne welin, mugt Buharda ýok. Dişlemek üçin — işlemek gerek...

Topbak Japbagyň agzyna ýapyşdy.

— Dur. dur!., Men seniň aýtjak bolýan zadyňy bilýän.

— Näme bilýän?

— Ýer bilen gögüň arasynda guşdan kän zadyň ýoguny bilýän.

Ýapbak onuň sözünü ýaňsa aldy.

— Aý, ýigid-ä bildi-ow! Gumda goýnam kän-dä?

Mapbak Topbagyň arkasyny çaldy.

— Topbak gaty gowy bildi! Geliň, biz adama bir heprik ýasalyň. Ondan soň, ho-ol atýatagynda guralyň. Eger biz alyp ýetişsek, guş düşüp ýetişer, biz iýip ýetişsek, guş bişip ýetişer.

Doganlar doganlaryň sözünü tassykladylar.

— Topbak bildi.

— Mapbak bildi.

Olar heprik ýasamak üçin ýerlerinden galanlarynda, Japbak olaryň önünde bir şert goýdy.

— Gardaşlar, biz önünden mazaly taýynlyk göreläň. Ýogsam bişirmäge, iýmäge ýetişmeris, guş eti näzikdir, porsap galar.

Doganlaryň dördüsi dört ýerden odun çöpläp, gury çöplemeden gapylaryny küde etdi. Ondan soň ur-tut heprik ýasap, her haýsy öz ussalygy bilen öwümdi, öz hepbigini bir-birine güjeňledi.

Japbak Ýapbakdan sorady.

— Seniň hepbigiň ady näme?

— Görse basar.

Ýapbak Mapbakdan sorady.

— Seniň hepbigiň ady näme?

— Ýapyrylyp ýatar.

Topbak Japbakdan sorady.

— Seniň hepbigiň ady näme?

— Duýdurman tutar.

Olar hepriklerini atýatagyna gurdular. Ondan soň dördüsi bir ýerde çugdamlanyşyp, sabyrsyzlyk bilen gultunyşyp otyrdy.

Iki elini syrtynda tutup, gaz ýörişini edip, moýmuldap gelýän Kelekbaý olaryň bolup oturyşlaryna geňirgendi:

— Eri-ow, Japbaklar! Näme beýle gultunyşyp otyrsyňyz?
Ýapbak bir oturşyny üýtgetmän jogap berdi.

— Baý aga, et iýesimiz gelyär.

— Näme oturan ýeriňizde et gelip, agzyňyza düşer öýdýärmisiňiz?

— Agzymyza düşmese, hepbigimize-hä düşer-dä!

Kelekbaý küti dodaklaryny giň açyp güldi.

— Hah-hah-ha-a!.. Günüňiz asmana galan bolsa, işiňiz kynlaşypdyr.

Topbak bir oturyşyny üýtgetmän jogap berdi.

— Baý aga, her zat bolsa, saňa galandan aňsadyrakdyr.

Japbak bir oturyşyny üýtgetmän jogap berdi.

— Baý aga, senem şolardan. Bar, aýt: guşlar ýere düşmän oňsalar, bizem et iýmän oňarys.

— Eti iýersiňiz. Ýöne weli, bu wagt däl-de, çopan-çolukçylyga ýaran wagtyňyz. Onda-da baýyň rysgyny däl-de, etir-tütür mallaryň maslygynyň etini iýersiňiz.

— Baý aga, sen arkaýynja bolaý. Sen her kimiň etini iýmäge öwrenen bolsaň-da, Japbaklaryň etinden seniň agzyň tagam tapmaz!

Kelekbaý gözlerini alardyp, moýmuldap gitdi.

Japbaklar onuň zyznda heň etdiler.

Gyzgyn günüň howry eňse,

Garlar ýagsa, yerler doňsa,

Guş etini iýmän oňars,

Guşlar ýere inmän oňsa.

Ala sakgal

Köneje oraçanyň içinde orta ýaşdan agan, gara saçlaryna ak çylgymlar aralaşan, ýüzüniň boýnunyň çuňňur ýygyrtlary gürelişen, köýneginiň gadymky matasy tamam bolup, ýamağ üstüne ýamağ düşen orta boýly bir aýal, kemperip başlan eňegini eliniň aýasyna goýup, tirsegini dyzyna daýap otyrды.

Ol — Japbaklaryň ejesi Bollukdy.

Onuň şöhlesi biraz öçüşen gara gözleri oraçanyň içine näçe garanjaklasa-da, göz eglener ýaly bir zada gözi ilmeýärdi. Ol şol oturyşyna çagalarynyň bu gün näme tamşanjakdyklaryny oýlanýardy. Olaryň yerleri, suwlary ýokdy. Daşy çürüzdiklenen ýaly bir pilek yerleri, haýsy bir duzak üsti bilen, heniz kakalary ölmänkä, Ýalak işanyň eline geçipdi. Suw paýjagazlaryny haýsy bir hile bilendir Kelekbaý özüne öwrüpdi. Birwagtky ýekeje sygyrlaryny-da, haýsy bir täri bilendir, Doýduk öz gapysyna dartyp alypdy. Başga tarapdan hem hiç hili girdeji ýokdy. Şonuň üçin Japbaklaryň günü meniňki bolsun diýer ýaly däldi.

Emma şol agyr güne ýaş Japbaklaryň ýaş beýnileri entek oňly düşünmeýärdi. Ejesi şol agyr ýagdaýda otyrka, Tapbak daşardan ala gopgun bilen dazyrdap geldi.

— Eje, aý, eje, görsene

Bolluk ejäniň ýaş bilen ümezlän gözleri ony ilki bada oňly saýgarmady. Ol ogluna sowal berdi.

— Oglum onyň näme?

Topbak elindäki pasyrdaýan meleje guşuň sakgaljygyny syp-

alady.

— Muña molla torgay diýýärler, molla torgay!

— Ony nädip tutduň, oglum?

— Eje jan, men minneti Ýapyrylyp ýatardan çekýärim!

Ol heniz sözüni gutarmanka, Mapbak dazyrdap girdi. Onuň hem elinde meleje guş pasyrdaýardy.

— Eje, aý eje, görsene!

— Ony nädip tutduň, oglum?

— Men minneti Uçsa deperden çekýän, eje jan!

Ol heniz sözüni gutarmanka, Ýapbak dazyrdap girdi.

Onuň hem elinde meleje guş pasyrdaýardy.

— Eje, aý, eje, görsene!

— Ony nädip tutduň, oglum?

— Eje jan, men minneti Görse basardan çekýän!

Ol heniz sözüni gutarmanka, Japbak dazyrdap geldi.

Onuň hem elinde meleje guş pasyrdaýardy.

— Eje, aý, eje, görsene!

— Ony nädip tutduň, oglum?

— Eje jan, men minneti Duýdurman tutardan çekýän!

— Berekella ogullarym!

Japbaklar dil açyp, aýak bitip başlaly bäri ejeleriniň ýüküni ýeňledip başlapdylar. Olaryň şol şagalaňly gopgunlarynyň özi-de köp wagt açlygy duýdurmaýardy. Olaryň häzirki şatlygynyň özi enäniň gamgyn göwnüni asmana göterdi.

Japbaklar guşlary bişirmek maslahatyny etdiler. Japbak: «Guşlary palawa salalyň» diýdi. Doganlar ony maslahat bildiler. Palaw diýilýän zady dadyp görmek nähili hezildi? Emma Bolluk oraçanyň içine göz gezdirenden soň:

— Ogullarym, tomsuň günü palaw onçakly ýakymly bolmaz — diýip sypaýçylyk etdi.

Ogulanlar ony makul bildiler.

Ýapbak guşlary gowurmagy maslahat berdi. Näzijek guş etini gowursaň, nähili ýakymly ys kükärdi. Doganlar ony biragyndan tassykladylar. Bolluk ýene oraçanyň içine göz aýlandan soň:

— Ogullarym, owunjak guşlaryň ýagy mähleşik bolar, agzyňyza-burnuňyza ýelmeşip galmagy mümkindir — diýip sypaýçylyk etdi.

Näzijek eňeklerini, burunlarynyň aşagyna sypalan Japbaklar ol söze gülüşdiler.

Mapbak: — Guşlary çekdirme edeliň — diýdi. Doganlar ony makul bildiler. Bolluk enaýyja guşlara garandan soň, ýene oraçanyň içine göz gezdirdi-de:

— Ogullarym, owunjak guşlaryň etinden çekdirme etsen, derrew gäkiligini azdyragan bolar — diýip sypaýçylyk etdi;

Doganlar ony dogry bildiler.

Topbak iň soňunda kellejigini gaýşartdy.

— Men tapdym!

Doganlar onuň sözüni birden tassykladylar.

— Topbak tapdy!

Topbagyň özi hem birhili bolup, töweregine garanjaklady.

— Men nämäni tapdym?
 — Biz näbileli seniň nämäni tapanyňy?
 — Onda näme?..
 — Sen özüň aýtdyň ahyry!
 — Onda biraz sabyr ediň... Hawa, tapdym. Geliň, bulary
 çişe düzüp, kebab edeliň!
 — Topbak bildi! Topbak bildi!
 Hatda Bolluk-da Topbagyň sözünü makullady.
 Hepbiklere yzly-yzyna düşýän torgaýlary Japbaklar ütdüler,
 çişe düzdüler, oda tutdular. Kebab jyzyrdaş başlapdy. Şol wagt
 peýda bolan ala ýabyly, ala horjunly, ala donly, ala sakgally, ala
 gözli gedaý olaryň keypini bozdy. Ol aňyrdan gele-gelmäne, ala
 sakgalyňy sypalady.
 — Balalarym, beriň, berekediňiz artsyn!
 Japbak elindäki çişligini özüne bakan çekdi, ala
 sakgalyň ýüzüne çişerildi.
 — Berende berekediň artjagyny bilse, Kelekbaý näme hiç
 kime hiç zat berenok?
 Ala sakgalyň ýüzüne olaryň hemmesi birden üşerildiler.
 Olaryň hemmesi oňa yzly-yzyna şol sowaly ýagdyrdylar.
 — Kelekbaý näme üçin hiç kime hiç zat berenok?
 Ak sakgal sowala jogap gaýtarman, dilegini dowam
 etdi.
 — Hudaýym siziň döwletiňizi artdyrsyn!
 Mapbak oraçalaryna göz aýlandan soň, gedaýa çişerildi.
 — Hudaý bize döwlet berjek bolsa, näme, görmeýändir
 öýdýänmi?
 Yapbak gedaýyň aýtjak bolan sözünü agzyndan aldy.
 — Aý, agam, gapy-gapy aýlanmakdan, sakyr-sakyr sanamak-
 dan sakgalyň agarypdyr. Sen beýdip heläk bolup ýöreniňden,
 hudaýa özüň üçin ýalbaryp, özüň baý bolaýsaň bolmaýamy?

Gedaý olaryň sözüne gulak asman:

— Köşeklerim, işan agaňyzyň nebsi kân däldir. Her haýsyňyz birazajyk emlsseniz besdir — diýip, düýbi unly sanajynyň agzyny açdy.

— Aý, ýeser işan ekeniň! Sen almytyňy almasan gitjek däl! — diýip, Japbak onuň unly sanajyna ejesiniň hoşadan çepläp gelen bir jam bugdaýyny guýdy.

Hojam hoşallyk bilen:

— Aý, berekella, köşegim! — diýdi.

— Sen örän ýeser işan ekeniň. Sen almytyňy almasaň, gitjek däl! — diýip, Yapbak onuň unly sanajyna ejesiniň hoşadan çepläp gelen bir jam arpasyny guýdy.

Hojam hoşallyk bilen:

— Aý, berekella, inilerim! — diýdi.

— Baý, ýeser hojam ekeniň-ow! Sen almytyňy almasaň gitjek däl! — diýip, Mapbak onuň unly sanajyna ejesiniň hoşadan çöplän bir jam jöwenini guýdy.

Hojam hoşallyk bilen:

— Aý, berekella goçagym! — diýdi.

— Baý-baý, ýeser işan ekeniň-ow! — diýip, Topbak onuň unly sanajyna ejesiniň guýudan getiren bir gowa suwuny guýdy.

Ala sakgalyň ala gözleri hanasyndan çykara geldi.

— Baý-baý, ýeser oğlanlar ekeniňiz! Siz meniň çemçeläp ýygnanymy çanaklap dökdüňiz — diýip, içi mäjumlanan sanajy ýere bulap urdy,

Unly, bugdaýly, arpaly, jöwenli, suwly mäjum sanaçdan Japbak bir jam dolduryp aldy, Yapbak bir jam dolduryp aldy, Mapbak bir jam dolduryp aldy. Topbak hiç bir zat alman, sanajy ala sakgalyň egnine oklady.

Işan näme etjegini bilmän:

— Aý, hudaýym, edeniňe şükür! Dünýäde maňa-da gözi garalar kân ekeni! — diýip, sakgalyny sypalady.

Japbaklaryň dördüsi dört ýerden gedaýy gujakladylar. Biri onuň ýeňini sypalady, biri egnini sypalady, biri sakgalyny sypady. Olaryň hemmesi birden:

— İşan aga, bizden gaty görme! Biz çenden näme-de bolsa bir zada hezil etmesek, günümüz geçenok. Sen, ynha, biziň obamyzdan çykmankaň, ýeke sanajyň däl, horjunyň hem gabarar — diýip, uzur ötündiler.

Ondan soň oňa Japbak bir torgaý kebabyny berdi, Yapbak bir torgaý kebabyny berdi, Mapbak bir torgaý kebabyny berdi, Topbak bir torgaý kebabyny berdi.

— Aý, berekella, köşeklerim — diýip, gedaý olaryň ýanyndan hoşallyk bilen gitdi.

Ala ýabyly özlerinden arany açandan soň bolsa, Japbaklaryň dördüsi birden heň etdiler:

Ala ýabyly, ala sakgal,

Ala danly, ala sakgal,

Daşyň ala, içiň ala,

Ala gözli ala sakgal.

Gapy-gapy gezen gedaý,

Dannawuň yok: arpa, bugdaý,

Bize beýle alarylma,

Alardypdyr seni Hudaý

Japbaklar ýene hepbik gurdular, ýene torgaý tutdular, çişlere ýañadandan et düzdüler. Kebap taýyn bolanda, ejesi olaryň her haýsyna eliň aýasy ýaly çörek-de tapyp berdi. Ony azyrganyň Topbak ejesine ýüz tutdy.

Eje, aý, eje, seniň adyň näme?

— Wiý, Topbak janyň sorayan zadyny... Sen ony näme özüň bileňokmy?

— Ýaňky ala sakgal meniň akylomy özi bilen alyp ötägitdi öýdýän, ýadymdan çykarayypdyryn!

— Meniň adym Bolluk ahyry!

— Hä, Bolluk, Bolluk!.. Onda näme, eje, biziň öýümüzde çörek bolluk däl!

Bolluk çagalaryna näme jogap berjegini bilmän, oraçanyň içine garanjaklandan soň, gap böwürde bulaşyp ýatan ullakan sanaja gözi düşdi.

— Balalarym, men size bir sanaç bereýin...

Topbak onuň sözünü kesdi.

— Näme, eje, biz indi ýaňky ala sakgalyň yzyna düşelimi?

— Alla saklasyn, oglum, geday gezmekden alla saklasyn!..

Siz ony bugdaýy orlan ýerden baryp, hoşadan hyryn-dykyn dolduryp gelersiňiz. Biziň öýümüzde, ana, şonda çörek bolluk bolar!

Japbaklaryň dördüsi dört ýerden:

— Biz hoş çöplemäge gideris. Şonda biziň öýümüzde çörek bolluk bolar! — diýip, taýyn kebaba agyz urdular.

Keramat

Japbaklar hatar-hatar syryp barýarkalar, Doýdugyň ak öýüniň duşundan geçip, garaja öýüň gapdalynda aýak çekdiler. Onuň içinden hyrryň-hyrryň ses eşidildi.

Japbak Yapbakdan sorady. — Bu nämäniň sesikä?

Yapbak Mapbakdan sorady. — Bu nämäniň sesikä?

Mapbak Topbakdan sorady. — Bu nämäniň sesikä?

Oňda Japbak aýtdy:

— Garaja öýüň içinde it hyňranýan bolaymasyn?

Onda Yapbak aýtdy:

— ýok. It beýle hyňranmaz. Ussaň törpüsiniň sesi bolaymasyn?

Onda Mapbak aýtdy:

— Ýok! Törpiň beýle soňsuz sesi bolmaz. Doýduk ejäň horuldysy bolaymasyn?

Onda Topbak aýtdy:

— Ýok! Doýduk eje ýaňyja şu ýere girdi ahyry! Ol eýýäm horlamaga ýetişen däldir. Bu arwah-jynyň hyrryldysy bolaymasyn?

Nämälim zady bilmän galdyrmak Japbaklaryň gylygy-na laýyk däldi. Olar durmuşyň her bir ownujak zatlaryna çenli bilmäge synanýardylar. Olar iň soňunda şol sesi içerik girip barlamak kararyna geldiler.

Japbak Yapbagy itekledi. Yapbak Mapbagy itekledi. Mapbak Topbagy itekledi. Topbak Japbagy itekledi. Olaryň dördüsi birden

içerik kürsäp urdular.

Olaryň näme üçin ýykylyp-sürşüp gelenlerini ýeser Doýduk derrew aňlady. Ol Japbaklaryň gözüne güýdüşip, degirmeniň sapyny aýlap oturan aýala göz ümledi. Onuň şol yşaraty «Sesiňi çykarma-da, edil doňan göwre ýaly, birsyhly aýlap dur» diýip beren tabşyrygydy.

Japbaklaryň el degirmenini birinji gezek görüşleridi. Tegelek, çalyntyk daş dynuwsyz aýlanýar. «Hyrryň-hyrryň» ses edýär, Doganlar ony, hakykatdan-da, arwah-jyn hasap eden ýaly, kem-kemden arkan çekildiler.

Onda Doýduk aýtdy:

— Eri, Japbaklar, nämeden gorkýarsyňyz?

Ýapbak aýtdy:

— Doýduk eje, bu näme?

Doýduk myssa ýylgyrdy. Ol birnäçe wagt mundan ozal ýogalan towugyny Japbaklardan görüp, olardan ýaña içi kitüwli di: olary nähili-de bolsa bir awundyrmak küýüne düşüp ýördi. Kim bilýär, belki, onuň towugyny gije şagal alandyr. Doýduk pursady ganymat bildi.

— Muňa, hanym, keramat diýerler.

Onda Mapbak aýtdy:

— Keramatyň näme häsiýeti bar?

— Ony towap eden adam baý bolýandyr.

Onda Topbak aýtdy:

— Doýduk eje, senem şuny towap edip baý boldunmy?

— Men ony her günde bir gezek ýüzüme sylýan.

Onda Japbak aýtdy:

— Her bir adam hem towap etse bolýarmy?

— Hemme adamy ol päk ruha goýberjek gümany barmy!

Siz ýetim oglanlar bolanyňyz üçin, ýekeje gezek rugsat bermegim mümkin. Goý, siziň hem birneme dowaryňyz bolsun!

Doganlar biri-birine seredişip: «Biz hem towap edeliň» diýen karara geldiler.

Japbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.

Ýapbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.

Mapbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.

Topbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.

Doganlar biri-birine çinçerilişdiler. Olaryň hemmesiniň maňlaýy gyzaryp görüldi.

Onda jakjaklap gülen Doýduk aýtdy:

— Gutly bolsun, balalarym! Keramatyň size tüýs ýokdugydyr!

Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Japbak tokmagy aýlap saldy.

— Ýok! Bu keramat däl, arwah-jyn!

Degirmeniň sapy bir ýana, süýbegi bir ýana zyňlyp gitdi. Onuň har-hary bolsa tapba keşildi.

Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Ýapbak tokmagy aýlap saldy.

— Bu keramat däl-de tüýs arwah-jyn ekeni!

Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Topbak tokmagy aýlap saldy.

— Bu keramat däl-de tüýs arwah-jyn ekeni!

Degirmeniň daşy çym-pytrak boldy.

Doýduk gykylyk etdi.

— Heý, ylahym ýaşaňyz kesilsin, ýaşy kesilenler! Siz keramaty syndyrdyňyz — meniň baýlygymyň soňuna suw ekdiňiz!

Onda Japbak jogap berdi.

— Ýok, Doýduk eje, biz seniň öýüňe keramat ekdik. Indi seniň gum diýip garbanyň gyzyň bolar.

Japbaklary awundyran Doýdugy Japbaklaram awundyrdylar.

Hoşaly sanaç

Hoşa etmäge Japbaklaryň birinji gezek gidişleridi. Olar bugdaýy orlan sypalyň içinde gezdiler. Emma hoş görmediler. Olar bu ýeriň hoşasyny özlerinden öň biri çöpläpdir diýip düşündiler. Japbaklar in soňunda orulmadyk bugdaýyň içine girdiler.

Yapbak şatlygyndan ellerini çarpdy.

— Ine gerek bolsa size hoş!

Mapbak söýünjini mälim etdi.

— Nädersiň indi Japbaklaryň oraçasy çörekden dolaý-sa!

Topbak keypi köklük bilen gygyrdy.

— Sanajy bəri al!

Olaryň üçüsi uç ýerden orulmadyk bugdaýyň towzasyny ýolup başladylar. Japbak bugdaýyň şytyrdysyna gulak salyp, birsalym böwrüni diňirgänden soň, birdenkä gazap bilen gygyrdy.

— Daýanyň!

Olaryň hemmesi birden Japbaga seretdi. Japbagyň ýelken gulaklary gabardy.

— Siziň şu edýän işiňiz Japbaklaryň adyna laýykmydyr? Ejemiň beren tabşyrygyny unutduňyzmy? Biz hoşany orlan ýerden çöplemeli dälmidik näme?

Doganlaryň ýüzleri aşak sallandy, penjeleri gowşady, towzalar ýalaňaç aýaklarynyň üstüne iki-ikiden paýrap düşdi. Japbagyň sözünü olar ysgynsyz ses bilen tassykladylar.

— Japbak dogry aýdýar!

Japbak sanajy başaşak silkdi. Dok däneli towzalar paýrap döküldi. Üç doganyň naýynjar garaýan gözleri şol towzalar bilen bile dökülýäne döndi. Şol wagtda oraçanyň içi, ejeleriniň bir döwüm çöregi gizläp çykarýany gözleriniň öňüne geldi. Olaryň üçüsi üç ýerden oýlandy. «Bu nähili deňsizlik? Ynha, gör, meýdanyň ygşyldap oturan bugdaýy ýere-göge syganok. Emma biziň öýümüzde bir ýugrum hamyrlyk un ýok. Bu nähili düzgün?..»

Yapbak in soňunda Japbaga sowal berdi.

— Aý, Japbak, sen bize görä ekabyrrak, Belki, sen bilýänsiň: biziň näme üçin ýerimiz ýok?

— Ýeri näme etjek?

— Ýeri näme ederler? Bugdaý ekjek?

— Biziň ýerimize Ýalak işanyň eýe bolanyny ejem, nämä, bize aýtmanmydy? Ýa siz eýýäm ony unutdyňyzmy?

Doganlaryň hiç birinden ses çykmady.

Japbak boş sanajy egnine atyp ugrady. Üç dogan onuň yzyna tirkelen torum ýaly, nalajy asylyp ýöredi. Ygşyldap oturan tow-

zalary yzda galdyryp gitmek olar üçin nähili agyrdy...

Olar iň soňunda bugdaýy orlup, dessesi heniz çekilmedik sypalyň içine girdiler. Japbak boş sanajy bir dessäň üstüne bulap urdy.

— Ine size orlan ýer. Hoşany näçe etsek, ine, şu ýerden edeliň!

— Dogrudan hem, Japbak bizden akylyly. Ine gerek bolsa hoşa! Japbak tumşujagyny ýokary tutdy.

— Hymm! Siziň Japbak bilen gözüňiz öwrenişendir.

Söze salym ýok, üýşürilgi dessäniň başy şytyrdap başlady. Bir käse çay içim salymda sanajyň garny gabardy.

Dessä el urman, ýekeje towzany barmaklarynyň arasynda pyrlaýan Topbagyň näme üçindir durdygyça ýüzi gamaşdy. Birdenkä-de ol:

— Japbaklar, çekiň eliňizi! — diýip gygyrdy...

Üç doganyň üçüsi birden Topbaga çin edildi.

Yapbak bilen Mapbak onuň alkymyna dykyldy. Olaryň ikisi birden:

— Bu nähili buýruk! Japbaga biz boýun, onuň ýaşı uly, gowy bilýär. Sen biziň ikimizden hem kiçi ahyry! Bu nähili buýruk? — diýip gaýtalady.

— Ejem bizi bu gün näme üçin iberdi?

— Bu nähili sowal? Elbetde, hoşa etmek üçin!

— Hoşany nireden edip diýipdi?

— Orlan sypaldan.

— Siz, heý, oýlap görýämisiňiz? Siziň el urýanyňyz orlup giden sypalyň hoşasymy ýa orlup üýşürilen dessemi?

Doganlaryň üçüsi üç ýerden başlaryny aşak saldy. Topbak sanajyň düýbünden tutup silkende sere biçim towzalar dessäň üstüne paýrap döküldi. Ol edil Japbaklaryň eleşan eteklerinden dökülyän gowurga döndi.

Şondan soň Japbaklar desseden ýekeje-de towza alman, orlan sypaldan hoşa çöplemäge başladylar. Hoşa çöplemek, elbetde, üýşürilen dessäniň başyny buran ýaly däldi. Orakçynyň elinden sypyp gaçan towzanyň her baş-üç ädimden birini gözlöp tapmalydy. Eýsem-de bolsa, Japbaklar oňa tiz adatlандylar. Gün ortadan agmanka, sanaç kemsiz doldy. Emma çöplenen towza heniz hem kändi. Sanajyň agzyna çykaryp, ilki bilen Topbaga depeletdiler. Gowzan sanajyň üstüne towza guýanlaryndan soň, Yapbaga depeletdiler. Ýene biraz hoşa galany üçin, iň soňunda Japbaga depeletdiler. Sanaç tyrymdykyz doldy. Onuň agzyny zordan bogdular. Yapbak sanajy pitiklände, ol ter gawun ýaly, tyryň-tyryň ses etdi.

Japbak Yapbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Yapbak Mapbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Topbak Japbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Ahyrynda bize atdylar. Ilki bilen Japbak, ondan soň Yapbak, ondan soň Mapbak, ondan soň Topbak götermeli boldy. Olar deň götermegi müwessa goýdular. Emma ädimiň näçe ädim, nirä çenli götermelidigi mälim bolmady. Olar ilki bilen oba çenli bolan arany ädimläp çykmak, ondan soň ädim sanyna görä götermek kararına geldiler. Olar sanajy ýabyň raýyşynda, belendräk ýerde goýdular.

Japbaklar oba bilen arany ädimläp çykdylar. Kimiň näçe ädim göterjegi aýnadaky ýaly anyk boldy. Ondan soň sanajyň yz- yndan gaýtdylar.

Emma goýup giden ýerlerinden sanajy tapmadylar. Agtardylar, agtardylar, eýläk ylgadylar, beýläk ylgadylar, desseleriň arasyna çenli barladylar... Sanaç hiç ýerden çykmady.

— Aý, hoşaly sanaç, niredesiň, haw! — diýip gygyrdylar. Sanaç hiç ýerden jogap bermedi.

Japbak Yapbaga: — Sanajyň indi gitdigi boldumy? — diýdi.

Yapbak Mapbaga: — Hoşalaryň indi köýdügi boldumy? — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Gün zähmetimiz reýgan gitdimi? — diýdi.

Topbak Japbaga: — Ejemiziň gözi ýoldadyr. Biz oňa indi näme jogap bereris? — diýdi.

Sanajy ýene agtardylar, ýene tapmadylar.

Olaryň golaýynda bir harman görüldi. Şol harmanyň üstünde bir adam saýgaryldy. Sanajy şol adamdan soramak kararyna geldiler.

Baryp görseler, harmanyň üstünde oturan Kelekbaý ekeni.

Japbaklar Kelekbaýa salam berdiler. — Armaweri — diýip, halyny-ahwalyny soradylar. Gele-gelmäne sanaç sowalyny bermekden bolsa çekindiler. Emma jozzuk ýaly garry Kelekbaý nasly agzyny pakgyldadyp, ilki bilen wäşilige saldy.

— Eri-how, Japbaklar, top tutup ugrapsyňyzla? Ugur haýyr bol-a!

Kelekbaýa Japbak jogap berdi.

— Baý aga, ugur-a haýyr däl.

— Näme üçin?

— Sanaç ýitirdik.

— Sanajyň nähili alamaty bardy?

— Garny pökgüjedi. Iki elini asmana gerýärdi.

— Sanajyňyz borjulan bolaýmasyn?

— Baý aga, ol düýäniň hamyndan däl ahryr!

— Şowuna düşse, geçiniň hem borjulaýmasy bolar.

— Baý aga, henek etmesene! Gören bolsaň, aýtsana! Ejemiziň öýde ýugyrlygy ýokdur. Gözi ýoldadyr. Dört adamyň uzak günlük azaby reýgan bolup barýar. Bilýän bolsaň, aýdaýsana, baý aga!

Kelek agzyndaky nasyny togdary ýaly pürküp goýberdi. Japbaklara dazaryldy.

Heý, enesi ýalamadyk, atasy dolamadyk murdarlar! Siz indi ogurlyga-da yüz urduňyzmy?

Yapbak Kelekbaýa ak ýürek bilen mälim etdi.

— Baý aga, beýle diýmän, aýyp bolar! Japbaklar — Japbaklardyr. Olar aç ýatmany başararlar. Emma kişi malyna el urmany başarmazlar! Şeýle bolanda, ejemiz biziň yüzümize tüýkürmezmi? Biz, ne dik oturan bugdaýa degdik, ne orlan desselere el uzatdyk. Diňe sypaldan hoş çöpledik.

Kelekbaý agzyndan köpük syçradyp gygyrdy.

— Heý, peläketler! Ynha, siziň hoşanyz meniň aşagymda!

Japbaklaryň hemmesi birden:

— Aý, ýaşa, baý aga! — diýip gygyrdylar. Olaryň her haýsy

bir ýerden derrew harmana dyrmaşdylar. Hakykatdan-da, hoşaly sanaç Kelekbaýyň aşagynda ellerini ýokaryk gerip ýatyr. Olaryň hemmesi birden seslendiler.

— Baý aga, ýitgimizi tapyp bereniňe sag bol! Sanajy bäri al! Kelekbaý awa topuljak syrflan ýaly üşerildi.

— Size sanaç gerekmi?

— İçindäki hoşasam bile gerek!

Kelekbaý ýumrugyny düwüp galanda, Japbaklar özlerini harmandan aşak goýberdiler. «It gedaýdan gorkar, gedaý itden» diýen ýaly, Kelekbaý olardan birhili ätiýaç etdi, harmandan özüni aşak goýbermedi. Doganlar oňa näçe ýalbarsalarda, Kelekbaý olara gulak asman, gaýta agzyndan gelenini gargady. Garaz ne Japbaklar harmana dyrmaşyp bildiler, ne-de Kelekbaý aşak düşüp bildi.

Kelekbaý harmandan düşse, Japbaklar sanajyny bir tär bilen ele salarys diýip düşünyärdiler. Şonuň üçin Kelekbaýyň gaharyny getirmek küýüne düşdüler. Olaryň her haýsy bir ýerden heňe başlanlarynda, sesleri sazlanýşyp çykdy.

Kelek, Kelek, Kelek baý!
Gazan, çuwal, çekek baý!
Ýüz kelege, ýüz kele,
Bir özümüz bolarys taý!

Şol heňi yzly-yzyna gaýtaladylar.

Kelekbaý hem keldi, hem kelekdi. Ondan ýüz görýänler, ondan eýmenýänler, oňa ýaranjaňlar onuň adyny biraz üýtgedip, oňa Gulluk baý diýýärdiler. Kelekbaý adyny eşidende, ol bolmajysyny bolýardy. Häzir ol nähili bolanyny bilmän, ala gykylyk bilen harmandan özüni aşak goýberdi.

Japbaklar harmanyň daşyna aýlandylar.

Kelekbaý Japbagy kowalady.

Ýapbak onuň yzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy.

Kelekbaý Ýapbagy kowalady.

Mapbak onuň yzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy,

Kelekbaý Mapbagy kowalady.

Topbak onuň yzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy.

Kelekbaý Topbagy kowalady.

Japbak onuň yzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy.

Kelekbaý Japbagy kowalady.

Ýapbak harmana dyrmaşyp, sanajy aşak togalady.

Hüm ýaly gyžaran, halys gurpdan düşen Kelekbaý sanaja bakan topuldy, ýüzüniň ugruna entäp, sanajyň üstaşyry sermagallak atyp gitdi. Japbaklar onuň üstünde hümer bolup, çalamünder oýnadylar. Emma Kelekbaý daşyny aldyran ýekegapan ýaly agdarylyp, dünđerilip, biriniň ýon damaryny owkalady, biriniň ýüzüni dyrnady. Japbak iň soňunda onuň gyzyl kündik ýaly kel kellesini gaşady. Ýapbak onuň hokga köwşünden sypan çorly dabanyny gaşady. Mapbak onuň sag çignine ýapyşdy. Topbak onuň garnyny gyjyklady.

Kelekbaý iň soňunda ejizläp ýekegapan ýaly gykylyk turuzdy.

Japbak onuň kellesini sypalap:

— Kim ogry? — diýip sorady.

Kelekbaýyň boguk sesi çykdy.

— Ogry men!

Ýapbak onuň çorly aýaklaryny rahat uzatdy.

— Degmäň-äýt! Kelekbaý öz ömründe birinji gezek dogry sözledi.

Mapbak onuň elini öz ugruna goýberdi.

— Kelekbaý öz ömründe birinji gezek dogry sözledi.

Topbak onuň gazan ýaly garnyny biz köýnegi bilen örtüdi.

— Dogry sözli adam hormata laýyk bolarmyş.

Japbaklar şondan soň oňa hormat bilen ýapyşdylar.

Geým-gejimlerini düzedişdirdiler, tozanlaryny kakdylar, ýakasyndan inen gylçyklary süpürişdirdiler. Eýsem-de bolsa Kelekbaý öz ömründe Japbaklara dil ýetirmezlige şert etdi. Japbaklar üçin onuň şertine hajat ýokdy. Olar ony ynijtmak däl, gaýta öz atalary hökmünde hormatladylar.

Japbaklar Kelekbaý bilen hoşlaşyp, hoşaly sanajy göterip, öýlerine bakan gaýtdylar.

Kelekbaý Japbaklaryň ýanynda näçe şert etse-de, hoşaly sanaç onuň hut öz teninden kesilip alnana döndi. Japbaklaryň hoş çöplänine ol hiç ynanyp bilmedi. Şonuň üçin, Japbaklardan ýaňa onuň ýüreginde bir kitüw galdy.

Sygyr söwdasy

Hoşadan agyzlary tagam tapan Japbaklaryň öýlerinde çörek bolady.

Olar indi hoş her gün gitdiler. Olaryň indi dördüsi bir sanaç götermän, her haýsy bir sanaç göterdi. Japbaklaryň azygy bolap başlady. Indi olar çörek hurşy bolar ýaly, süýt-gatyk berip duran sygyrjyk edinmek küýüne düşdüler.

Japbaklardan içi kitüwli Kelekbaý olara hiç bir zat edip bilmedi. Ol öz ýanyndan indiki boljak çalamünderden heder edip, ony hiç bir ýerde agzap hem bilmedi. Ol Japbaklaryň hoş çöpläp ýörenlerini öz gözi bilen görse-de, özüniň mümkürligine görä, Japbaklar sanaçlaryny onuň harmanyndan ýa desselerinden ogurlaýandyrlar diýip düşündi. Şonuň üçin hem olardan aryny almak, olary möçükdirmek, nämeden hem bolsa zyýan çewdirmek üçin pursat arap gezdi. Japbaklaryň sygyr edinmek kül-külüne düşenlerini eşidenden soň bolsa: «Ho-op, duruber bakaly. Sizden şu sapar öňki-soňkymy çykaraymazmykam!» diýip oýlandy.

Güýz aýydy. Howa çigrekdi. Meýdandan ekin-dikin, gawun-garpyz ýygnalypdy. Bir gün eňnere meýdanlaryndan Japbaklaryň tirkeşip ýörenlerini gören Kelekbaý öňünden taýynlap gaýan ullakan gara garpyzynyň daşynda aýlandy, onuň töwereklerini süpürişdirdi, tämizledi.

Japbaklar onuň üstünden geldiler. Eňnere meýdanynda galan ýeke-täk mähnet garpyzy geňirgediler. Japbak oňa sowal berdi.

— Eri-ow, baý aga, munyň näme?

Kelekbaý ýylçyr gara garpyzy ýeňi bilen süpürdi, Japbaklara ýylgyrjaklap garady.

— Köşeklerim, bu-ýa bir bogazja sygyr.

Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak

Japbaga seretdi. Japbak Kelekbaýdan sorady.

— Baý aga, bu nähili sygyr? Munyň garpyz ýaly-la! Japbaklar her hili agyr günleri ýük sanman, wäşilik bilen bilmezligi salyp ýörseler, Kelekbaý olary akmak hasap edýärdi. Şonuň üçin olary aldamak, oýnamak çäresine girişdi.

— Han ogul, heý, şu meýdanda gawun-garpyza gözüňiz ildimi? Olaryň baryny eýýäm sowuk urup guramadymy näme? Bu janawaryň guzlar wagty golaýlapdyr. Şonuň üçin kirpi ýaly aýaklaryny içine ýygryp, çyglyp ýatyr. Siziň gözüňize garpyza meñzeşräk görünse-de, bujagazyň özi tohum sygyrдыr.

Topbak Mapbaga kinaýa bilen garady. Mapbak Yapbaga «Kelekbaýyň hilesine düşüňyňmi?» diýen sowal bilen garady. Yapbak Japbaga «Kelekbaýyň göwni şonda bolsa, biz aldanan kişi bolsak, utularmykak?» diýen sowal bilen garady. Japbak Kelekbaýyň hilesine garşy hile gurmak isledi.

— Baý aga, sygryňy satjakmy?

— Hawa, hanym, sygyr mende başga-da kän, özüňiz bilýäňiz. Bahasy ýetse, şujagaz sygry satmanam durjak däl.

— Baý aga, onda sygryň bahasy näçe?

— Üç tümen.

Tümen, gyran hiç wagtda Japbaklaryň eline düşen zatlar däl. Şonuň üçin Yapbak Kelekbaýa mälim etdi:

— Baý aga, biziň tümen-mümen bilen tanyşlygymyz bolmaz. Sen sygry bize bugdaýdan bahala.

— Aýyby näme! Bugdaýam oňat zat. On dört batman bugdaý beräýiň.

Mapbak ondan haýyş etdi:

— Baý aga, biz seniň batman-matmanyňy bilmeris. Sen bize ölçeğ bilenjik aýt: näçe jam ýa-da näçe sanaç?

Aňry çekeleşdiler, bəri çekeleşdiler, iň soňunda söwdalaşdylar.

Sygryň bahasy bir sanaç bugdaý boldy.

Topbak Kelekbaýa çişerildi:

— Baý aga, soňundan ökünjek bolsaň-a, öňünden aýt. Onda söwdany goýbolsun edeli.

— ýok, ogullarym, meniň sözüm hemişe sözdür.

Japbak oňa çişerildi.

— Baý aga, onda biziň söwdamyz daşa ýazylan hata dönsün. Sygyr biziňki, bugdaý seniňki. Öýe baran badymyza bir sanaç bugdaýy bizden al. Biz minneti hoşadan, hoşa höküm edýän, ine, şu penjelerden çekýäs!

— Aýtdym — gutardy.

Doganlar «sygry» öýe alyp gaýtmagyň küýüne düşdüler.

Japbak onuň syrtyna geçip: — Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Mapbak aýagynyň burny bilen onuň böwrüne dürtüp:

— Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Yapbak aýagyny ýere patladyp, batly ses bilen: — Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Topbak onuň arkasyna çybyk çalyp: — Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Beýlesine bakyp pyňkyrjak bolýan, böwrüni münküldedip gülýän Kelekbaý düşündiriş berdi.

— Balalarym, men size aýtdym ahyry: sygryň guzlar wagty gelipdir. Ony bu wagt gyssasaňyz, göle taşlatdyrsyňyz. Siz, iň yagşygsy, ony göterip gidiň-de, aýaz degip buýdurmaz ýaly, oraçaňyzda, ýylyjak ýerde saklaň.

Japbak Kelekbaya keýerjekläp seretdi.

— Sygry götermek?!

Kelekbay ellerini iki ýana gerdi.

— Han ogul, gerek bolanda, dünýäniň hem göterildigi bardyr. Sygyr nämedir? Onda-da gulajyn sygyr? Japbaklaryň ýanynda onuň gürrüni bolarmy? Meniň göwnüme bolmasa, siz pili hem göterermikäňiz öýdýän!

Mapbak apaň-apaň basdy.

— Hökman götereris! Ýadan bolsaň, baý aga, sygryň üstüne mün. Seni hem bile götereris!

Japbaklar «sygry» götermekçi boldular.

Japbak Yapbaga: — Sen iki art aýagyndan ýapyş — diýdi.

Yapbak Mapbaga: — Sen iki öň aýagyndan ýapyş — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Sen guýrugyndan ýapyş — diýdi.

Topbak. Japbaga: — Sen iki şahyndan ýapyş — diýdi.

Olar «sygryň» haýsy ýerini elleşeler, buz ýaly ýylmanak endamyna elleri degdi.

Japbak aýtdy: — Baý aga, munuň kellesem ýok, şaham ýokla!

Yapbak aýtdy: — Baý aga, munuň öň aýaklaram, art aýaklaram ýok-la!

Mapbak aýtdy: — Baý aga, munuň guýrugam ýok-la!

Pyňkyrmakdan zordan saklanyp, böwrüni münküldedip gülýän Keleýbaý düşündiriş berdi.

— Balalarym, men size aýtdym ahyry: ol bar güýji bilen çyglany üçin, kellesini, aýaklaryny içine salyp, kirpi ýaly ýygrylyp ýatyr. Siz oňa göle taşlatmajak bolsaňyz, şol durşuna emay bilen göterip gidiň.

Kelekbayyň soňsuz gülýänini aňlan Topbak:

— Baý aga, beýle kân gülme, birden içiňe ýel düşäýmesin? — diýdi.

— Han ogul, sen meni gülýändir öýtme: meniň bogazyma gylçyk düşüpmi, nämemi, bogazyma birsyhly hereket bermesem durup bilemok.

Kelekbayyň kömegi bilen dört dogan «sygry» zordan eginlerine aldylar. Japbak bilen Yapbak öňden, Mapbak bilen Topbak yzdan ýöräp, dähedem-dessemläp ugradylar. Dört egniň üstünde ýerleşen togalak «sygyr» olar sähelçejik çaykansalar, depirjap başlajak. Şonuň üçin doganlar demlerini hem uludan alman, doňan göwre ýaly emay bilen süýşüp gitdiler.

Kelekbay olaryň yzyndan gülüp ýykyldy, ýatan yerinden içini tutup, gözlerini yaşardyp güldi, samrady.

— Şu sapar nädäýdiňizkä!..

Japbaklar wawwaly ýaly ýörediler.

Şol barmana Topbagyň aýagyna tiken çümdi. Ol: — Eý wäk! — diýip gygyrды-da, birdenkä aşak egildi. Eginlerinden sypan «sygyr» gaty ýere degip, çym-pytrak boldy. Şol wagt olaryň gapdalyndaky ýowşanyň düýbünden bir towşan turup, oba bakan ökje göterdi.

Oňa gözi düşen Mapbak:

— Ana, biziň sygrymyz oba bakan gaçdy! — diýip seslendi.
Ýapbak söwda dostuna gygyrdy.

— Aý, Kelekbaý, gara sygyr göle atandyr-la, ha-aw!
Takyr meýdany gyzardyp ýatan garpyza göz gezdiren
Japbaklar ahmyr çekdi.

— Wah, arman! Sygra göle taşlatdyk. Ynha, gör, eşeni
dagap ýatyr. Sygryň özüni welin tutaweräliň.

Towşan gözden ýitdi.

Ýapbak: — Sygry baryp, Kelekbaýdan talap edeliň— diýdi.

Mapbak: — Sygryň gaçan yzyny yzarlalyň— diýdi.

Topbak has degerliräk maslahat berdi.

— Biz sygry Kelekbaýdanam soramalyň, yzynam yzarlam-
alyň, göni oba gideliň: iým öwrenenje sygyr eýýäm ýatagyna ba-
randyr.

Japbaklar Topbagyň sözünü makul bildiler, oba bakan ylgady-
lar.

Baryp görseler sygyr, hakykatdan-da, ýatagynda dür.

Olar öýlerine bakan ylgap, ullakan sanaç bugdaý göterip
geldiler. Söwdalarynyň oňanyna bolsa guwandylar.

— Heý, gözüne döneyin, garaja sygyr!

— Bu sapar söwdamyz oňandyr.

— Kelekbaý sag bolsun!

— Indi içjegiň süýt, ýalajagyň köpük bolsun.

Japbak onuň şahyna daňlan ýüpden itdi. Ýapbak
bilen Mapbak iki ýan gapdalyndan ýöredi. Topbak onuň yz-
yndan sürdi. Olaryň dördüsi birden heň etdiler.

Garpyz diýme, gawun diýme,

Söwda etseň sygyr al!

Bogaz diýme, gysyr diýme,

Gaymak iýseň sygyr al!

Kelekbaýyň dört aýaly dört ýerden çykyp gykylyk etdiler.

— Aýu, Japbaklar! Sygry nädýäňiz?

Japbaklaryň dördüsi dört ýerden jogap berdi.

— Sygryň söwdasy bireýýäm bolup gutardy, sanajy ýyg-
naň, sanajy!

— ýok, biz sygrymyzy satdyrjak däl!

— Edilen söwda gaytmaz. Edil daşa ýazylan ýalydyr!

— Aýuw-w! Kele-ek!

— Indiki gykylygyň barjasy palak!

Töweregi gallanyp, oraçaň gapysyna getirilen gara sygryň
ýüzüne Bolluk ak urba çaldy.

Tüweleme, balalarym! Bu sapar söwdaňyz oňupdyr.
Haýyrlsyz bolsun.

Günä bolar

Kelekbaýyň dört aýalynyň dördüsi öňünden aglaşyp çyk-
dy. Kelekbaý özüni ýitirdi: «Biziň öýümüzde ölen kimkä!» diýip
oýlandy. Japbaklaryň sygry alyp gidenlerini eşidende bolsa, öz eli
bilen eden işine ökünip, aňyrsyna ýetip bilmedi.

— Wah, sygry aldyranymdan, siziň biriňizi aldyran bolsam
ybalyrak bolardy!

Ol Japbaklaryň üstüne baryp bilmedi. Çalamünder onuň

gözünüň öňüne geldi. Şonuň bilen bile, Japbaklarda günä bolman, bu onuň öz eli bilen eden işidi. Eýsem-de bolsa garpyz ýerine gara sygrynyň gidenine näderini bilmedi. Obanyň ownuk-uşak dawalaryny hemişe baýyň özi çözüärdi. Emma onuň öz dawasyny, onda-da Japbaklar bilen bolan dawany onuň peýdasyna çözüp biljek adam ýokdy. Ol oýlana-oýlana, iň soňunda, sygyr dawasyny şerg ýoly bilen çözdürmek kararyna geldi. Ol hemişe Ýalak işana hüşür-zekat berýärdi, şonuň üçin Ýalak işan hem hemişe onuň sözünü sözleýärdi.

Şygyr dawasy obanyň hemme ýerine ýaýrady.

Ýalak işan Japbaklary çagylanda, oba adamlarynyň uludan-kiçä, aýaldan-erkege hemmesi üýşüp geldi. Märekäniň üýşmegi Kelek bilen Ýalaga ýaramady. Olar onuň ýaly dawany hemişe çolaja hüjräniň içinde aýgyt edip goýberýärdiler.

Ullakan selleli, uzyn, gara, arryk Ýalak işan Japbaklaryň howuny almak üçin olara abyr-zabyr urdy.

— Heý, peläketler! Siz ýaş baýyňyzdan betpällige ýüz urýamysyňyz? Aýyp bolar, günä bolar!

Japbak Ýalak işana ýelken gulaklaryny üşertdi.

— İşan aga, aýň aňy bolmaz. Biz düýnden bäri duz dadamyzok. Bizi ilki bilen biraz garbandyrmasaň, günä haýsy, sogap haýsy, seljerip bileris öýdemzok.

— Heý, bidöwlet, dilenmek günä bolar!

— İşan aga, biz sizi çagyramzok, siz bizi çagyrdyňyz. Çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilýändir.

Japbaklaryň öňüne nan doly saçak gelip düşdi.

Onda Ýapbak aýtdy:

— İşan aga, men birnäçe wagtdan bäri gaty şorsurapdyryn. Öňi bilen meniň şorумы biraz ýatyrmasaň, meniň akylым zat işlemez!

— Heý, bidöwlet, dilenmek aýyp bolar!

— Onda näme, siziň kowumyňzyň hemmesi dilenip, gedaý gezip ýörler? Aslynda, çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilýändir.

Japbaklaryň öňüne bir okara gowurma getirip goýdular.

Onda gözlerini delmirden Mapbak aýtdy:

— İşan aga, men uzak gije düýşürgäp ýatypdyryn. Kersen doly süýtden ýa gatykdan gözüm doýmasa, men ukymdan açylan.

— Heý, bidöwlet, dilenmek günä bolar!

— Gözüm ukuda bolansoň, dilimiň näme diýýänini hem onçakly eşidip duramok. Aslynda çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilýändir ahyry!

Olaryň öňünde bir kersen gatyk getirip goýdular.

Onda boguk sesli Japbak aýtdy:

— İşan aga, sygrymyzy gaçyramyzda, men gygyryp-gygyryp, sesimi gyrdyrypdyryn. Men biraz saryýag içmesem, gepimi düşündirip bilmen.

— Heý, bidöwlet, dilenmek günä bolar!

— İşan aga, siz ömürboýy dilenip yöreniňizde günä bolanok-da, Japbaklar birje gezek dertlerini aýdanda günä bolayýamy? Aslynda çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilmelidir ahyry!

Olaryň önünde bir jam saryýag getirip goýdular.

Japbaklar iýdiler, içdiler, özleri ýaly açgöz oğlanlara-da çörek uzatdylar, gowurma okladylar. Olaryň keyplerini köklediler. Ondan soňra yerlerinden turup, Kelekbaýyň golaýynda gerindiler, palladylar.

Kelekbaýy ýanaýandyrlar hasap eden Ýalak olara abyr-zabyr urdy.

— Heý, bihepbeler! Doýduňyz, taň etdiňiz. Adamyň üstüne gerinmäňiz näme? Günä bolar!

Ukudan açylan Ýapbak agzyny giň açyp, ullakan pallady.

— Işan aga, günäden öz ömrümüzde biz birinji gezek gönendik. Şular ýalyjak günäleri bize çaltrak berip duraweri. Berketiň artsyn!

Ýalak işan dawany tizräk açmaga gyssandy.

Japbaklar dawa üçin çagyrylanlaryny hem bilmezlige salyp, illeri gülüşdirmeklerini dowam etdiler. Ýalak dawadan gürrüň agzamakçy bolanda, Japbak oňa ýüz tutdy.

— Hawa, işan aga, eden hyzmatyňyza taňryýalkasyn. Doýan ýeriňde doklugyňy siňirme diýen nakyl bar. Bize rugsat bersen, indi gaýtjak, sygrymyza seretmelidiris.

— Japbaklar kim, sygyr kim?

— Siziň asyl habaryňyz ýokmy? Biz Kelekbaý bilen söwda etdik ahyry!

— Gullakbaýyň aýdyşyna görä, siz söwdany galp edipsiňiz. Galp söwda günä bolar!

— Şeýlemi, Kelekbaý, biz seniň bilen sygyr söwdasyny etmedikmi?

«Kelek» sözi Kelekbaýy gazaplandyrjak ýaly etdi, birdenkä bolsa çalamünder hem Japbaklaryň söwdany örän berklänleri ýadyna düşdi, özüni ýitirdi.

— Men... men oýun etdim, oýun.

— Kelekbaý, seniň bilen oýna gyzyp ýörer ýaly, biz oğlan oğlanjyk däl ahyry! Näme sygryň bahasyny — bir sanaç bugdaýy eyýäm iýip gutaraýdyňmy?

— Men... men size sygyr diýip, garpyz satypdym.

— Işan aga, kimiň söwdasy galp? Sygyr diýip, garpyz satanyňkymy ýa guşuň gursagy ýaly dok däne berip, sygyr alanyňkymy?!

Ýalak bilen Kelek biri-birine çişerilişdi.

Japbak dowam etdi.

— Garpyz, näme, süýt berýärimi? Biziň, näme, gözümüz ýokmy? Heý, sygyr bilen garpyzy tanamazam adam bolarmy? Heý, bir garpyza-da bir yük bugdaý berlermi? Biz süýt içmek üçin sygyr aldyk, sygyr. Ynanmasaňyz baryň-da göräýiň, sygyr biziň gapymyzda gäwüşäp durandyr.

— Siz... meniň hem sygrymy, hem garpyzyny aldyňyz.

Ýalak işan ara düşdi.

Oňa şerigat ýol bermez. Günä bolar!

Saryýag içip, sesi açylan Topbak pert-pert gepledi.

— Päheý, onuň işi haýyr-la! Gelen ýyl ekin biter, biz onuň garpyzyny iki edip beräýeris.

Köpçülik Kelege, Ýalaga maý bermän gykylyk etdi.

— Topbak gaty dogry aýtdy. Kelekbaý gelen ýyl garpyzyny

alsyn. Ýöne weli, sarymaňyz oglanlary aldany üçin oňa sag bol aýtmaly däl. Goý, Ýalak işan şerg ýoly bilen oňa temmi bersin! Şerg ýol almady. Kelekbaý barmagyny burnuna sokup galdy. Japbaklar gol tutuşyp, aýdym aýtdylar.

Hile gurdy garry Kelek,
Arka boldy arryk Ýalak,
Ilim-gunüm sagja bolsun,
Köpük ýalarys, heýjanelek!

Taýçanaklar

Japbaklar bir gün baýrakda bolup, at çapysygyny synladylar. Bökjekleşýän tohum atlara Japbaklaryň nebsi otukdy. Japbak aýtdy: — Näme üçin biziň atymyz ýok? Mapbak aýtdy: — Näme üçin biziň atymyz ýok? Ýapbak aýtdy: — Näme üçin biziň atymyz ýok? Onda Topbak aýtdy: — Atymyz bolmasa, bagtymyz bar. Japbaklar az sözleşdiler, kän sözleşdiler, iň soňunda at çapysyk kararyna geldiler. Karar, elbetde, iň soňunda at çapysmak kararyna geldiler. Karar, elbetde, kyn däl, ýerine ýetirmekde iş bar. Şonuň üçin Japbak biraz oýdan soň, ýelken gulaklaryny gabartdy.

— Biziň hem at çapysalyň diýşimiz «alma, biş, agzyna düş» diýen ýaly, gury bir hyýal bolýa.

— Näme üçin?

— Üçüniň bormy? Atyň bolsa çaparsyň-da!

Ýapbak çowluja burnuny eliniň aýasy bilen süpürdi.

— At bolanda kim çapmyýa? Sen atsyz çapanyňy aýt!

Mapbak olara çukurja gözlerini çüjertdi.

— At edinmän nämä manysy bar-aýt!

— Hä, palçykdan ýasaňda çüwýän bolsa, kyn däl.

— Ine, haý diýmän ýaz çykar. Ekin ekeris. Harman alarys.

Baý bolarys. Biz adama bir däl, goşa at edineris. Atlary seýisläris. Birini ýakyndan goşsak, birini ula ibäris. Şonda nädersiň baýragyň aşagyndan galybam bilmesen.

Topbak tokgaja burnuny münküldetdi.

— Biziň gardaşymyz Mopbak guş bolsa, bilbil bolardy.

Gör nähili gowy saýraýar! Ýaz çykmagyna entek wagt kän. Taýak gelyänçä ýumruk. Geliň, entek biz özümüz çapysalyň.

Japbaklara at ýalyny örmäge, guýrugyny işmäge hajat ýokdy: olaryň egin-eşigi örän tyrrykdy. Olary seýislemäge-de hajat ýokdy, içleri höwür erkegiňki ýaly çekikdi.

Olaryň dördüsi dört ýerden edil çapyljak ata döndi: «Dur, dur!» bolşup goşulmaga taýynlandylar, aýaklary bilen ýer peşediler.

Onda Japbak aýtdy: — Obanyň içinde at çapysşak, belki atlar boýnar.

Onda Ýapbak aýtdy: — Dogrudyr, belki, urduran adamymyz bolar.

Onda Mapbak aýtdy: — Adam hununa galmagymyz hem mümkin.

Onda Topbak aýtdy: — Dar ýerde at daratmak, elbetde, ha-

tarly. Geliň, biz ýüzümüzizi giň sähra tutalyň.

Japbaklar giň meýdana çykdylar. Taýçanaklar uzak wagtlap goşulyşyp bilmediler: ugradylar — çekdiler, ugradylar — çekdiler. «Hey, jüre getiren! Dur! Dön!» diýşip, öz aralaryndan gopgun turuzdylar. Iň soňunda dördüsi dört ýerden boýuntyryk atylan ýaly, gamça basdy.

Yapbagyň burny jügüldedi.

Mapbagyň burny myşlady.

Topbagyň burny ýel düşen suw kädi ýaly haňlady.

Kä Japbak ozdy, kä Yapbak. Kä Mapbak öňe düşdi, kä Topbak.

Olar obanyň gara görnümündäki gumaga baryp dyrmaşdylar. Taýçanaklar hemişe içleri çekgin bolanlary üçin, onçakly derlediler, tosun bolmanlary üçin, onçakly haslamadylar.

Japbaklar demlerini dürsänlerinden soň, töwereklerine garanjakladylar. Bir görseler, demir gapakly alabeder pyşbagalar şakyrdaşyp ýörler. Topbak oturan yerinden towsup galdy.

— Aý, Japbaklar, ine gerek bolsa size taýçanaklar. Geliň, biz pyşdyl çapdyralyň.

Doganlar: — Geliňde-geliň bolşup, adama bir pyşdyly dolap aldylar.

Japbak Yapbakdan sorady.

— Seniň taýçanagyň ady näme?

— Ülker!

Yapbak Mapbakdan sorady.

— Seniň taýçanagyň ady näme?

— Laçyn.

Japbak Topbakdan sorady.

— Seniň taýçanagyň ady näme?

— Meleguş.

Topbak Japbakdan sorady.

— Seniň taýçanagyň ady näme?

— Garlawaç.

Adatda atlar ikiden goşulýan bolsalar, Japbaklar taýçanaklaryň dördüsini birden goşdular. Emma pyşdyllar el görmän tez bolanlary üçin doganlaryň göwnünden turmadylar. Olaryň her haýsy bir ýana ýüzlendi.

Japbak öz taýçanagyny gaýtardy.

— Meniň Garlawajyma garaň, edil yer yüzünden gaýyp barýa.

Yapbak öz taýçanagyny gaýtardy.

— Aý, gardaşlar, häzir boluň, Ülker birden ürkäýmesin.

Mapbak öz taýçanagyny gaýtardy.

— Görüň, algyr Laçyn awa dyzaýar.

Topbak öz taýçanagyny gaýtardy.

— Meleguşa bakyň, Meleguşa!

Japbaklar olary näçe gaýtarsalar-da, näçe öwseler-de, näçe goşsalar-da, taýçanaklar olaryň meýillerine görä hereket etmediler.

Japbak öz Garlawajyny başyndan aýlamak isledi.

Yapbak öz Ülkeriniň alabeder keçesini sypyrmak isledi.

Mapbak öz atynyň guýrugyny, gulagyny öz sygyrlaryna meňzetmek isledi.

Onda Topbak aýtdy.

— Ah-ow, gardaşlar, siz oýlanyp görüň! Bu janawarlarda ýazyk ýok ahyry! Olar şindi baş görmändir, seýislenmändir, toý märekesine girmändir. Eger at edinjegiňiz çynyňyz bolsa, bulary biraz idetmegimiz, terbiýelemegimiz gerek.

Japbaklar taýçanaklara baş öwretmek üçin, olary oraçalaryna bakan alyp gitmek kararına geldiler.

Japbak Ýapbaga aýtdy:

— Sen bulary ýol bilen öýe bakan sür.

Ýapbak Japbaga aýtdy:

— Sen bularyň ýoldan çykmazlygyny boýun alsaň süreýin.

Olar öz peýwagtlaryna gidýän bolsalar, onda olaryň zyznda seniň näme işiň bar?

— Aý, garaz, agam bolýasyň-da, diýeniňi etmeli-dä. Bolmasa, şulary bir ýana sür diýeniňden, arkaň bilen daş çek diýseň ýüz esse ýagşy görerdim.

Mapbak Topbaga aýtdy:

— Çapşyp gelen ýerimiziň näçedigini bilmek üçin, sen öýe barýança ädimläp git.

Onda Topbak Mapbaga aýtdy:

— Ýolda hiç kimiň päsgel bermezligini boýun alsaň, gideýin.

— Päsele gaýtawul tapmaz ýaly, sen näme Japbaklardan dälmi?

— Aý, garaz, aga bolýasyň-da, diýenini etmeli-dä. Bolmasa, ýarty ýolda biri sanymy ýalňyşdyranyndan ädimimi ýalňyşdyrany kem görmezdim.

Japbak bilen Mapbak taýlara ýatak etmek üçin ozup gitdiler.

Ýapbak pyşdyllary sürüp ugranda, olaryň her haýsy bir ýana sowuldy.

Ýapbak bir gezek Ülkeri gaýtardy, bir gezek Laçynyň zyzndan ylgady, bir gezek Meleguşy dolady, bir gezek Garlawaja azm urdy. Emma wagty bilen olaryň başyny jemläp bilmedi. Iň soňunda olary ugrukdyrdym hasap edip, ýeke özi hiňlendi.

Pyşdyl, pyşdyl, pyşbaga,
Pyşdyldap gider daga
Iň kiçimiz Topbajyk,
Olam tokarja çaga.

Ýapbak olary öwse-de, olara heň edip berse-de, pyşdyllar oňa baş bererli bolmady. Ol iň soňunda biriniň gapdalyna kakyp, biriniň garşysyny alyp, birine haýbat urup, hemmesini bir ýere toplady. Pyşdyllar wyžžyldaşdylar. Göwnüne bolmasa, Ýapbak olaryň şol wyžžyldysyndan:

— Geliň, biz Ýapbaga bakan hüjüm edeliň — diýen ses eşitdi.

Ýapbak töweregine garanjaklady: hiç ýerde doganlaryň hiç biri görünmedi. Ol birhili öz endamy tikenekleýän ýaly duýdy. Eýsem-de bolsa syr bildirmezlik üçin, elindäki çybyjagyny galgatdy-da, pyşdyllara azm urdy.

— Näme beýle pyşyrdaşan bolýarsyňyz? Ýapbak sizden gorkar öýdämisiňiz? Hany, ugrubir ýola düşüň!

Pyşdyllar ýene wyžžyldaşdylar. Bu sapar onuň gulagyna açyk eşidildi.

— Geliň, birimiz onuň sag eliniň barmagyny, birimiz çep eliniň barmagyny, birimiz sag aýagynyň, birimiz çep aýagynyň barmagyny dişläliň! Biziň daş tabagymyza onuň dişiniň ötjek gümany ýok! Geliň, biz ony birsalym awundyrallyň! Ýalaňaç ýeke jandar demir donly dört jandara höküm süren bolup durmasyn.

Ýapbagyň depe saçy bir ýere üýşdi. Näme üçindir şagga derledi. Gorkuly göz bilep töweregine garanjaklanda, pyşdyllardan başga jandara gözi ilmedi. Şol salymyň özünde bolsa höküm buýrugyny eşitdi.

Ýerli-ýerden hüjüm!

Ýapbak birdenkä aýagaldygyna ökje göterdi, tümmege büdräp tüwdürilip gitdi. Şol bada ýene:

— Et, gutarma! — diýen gykylygy eşitdi.

Ýapbak aýak üýetüne galmanka bolsa, oýtakdan çykan Japbak bilen Mapbak el çarpyşyp gülüşdi.

Ýapbak gorkuly gözlerini petredip seretdi. Görse, Japbak bilen Mapbak gyzyly-gyran gülüşýärler. Ol ýeňsesini tünňertdi, öýkeledi.

— Ýagşam bir ogan ekeniňiz! Tasdan meniň ýüregimi ýarypdyňyz!

Onda Japbak aýtdy:

— Aý, gardaş Ýapbak, biziň bu oýnumyz seni gorkuzmak üçin däl-de, saňa batyrlyk öwretmek üçin.

— Şeýle-de bir batyrlyk bolarmy? Meniň ýüregim ýarylan bolsa, dördüň ýerine üç bolup galardyňyz, sag goluňyzyň biriňiň syndygy bolardy.

Onda Mapbak aýtdy:

— Sen hiç wagt howsala düşme. Gorkaklyk Japbaklaryň häsiýeti däl. Şindi-hä dört sany pyşdyl, dört sany ýaragly duşman hüjüm etse-de, sen olaryň garşysyna edil gaýa ýaly bolup dur. Ana, şonda sen olaryň dördüsini-de ýeňersiň!

Şol wagtyň özünde bolsa Topbak olaryň duşundan öňki gaýdan yzyna bakan ylgap gitdi, doganlara habaram gatmady, seretmedem.

Onuň şol ýagdaýyny geňirgän Japbak:

— A-how, Topbak, dur, a-how! — diýip gygyrды.

Onuň şol ýagdaýyny geňirgän Ýapbak:

— Ah-ow, Topbak, Gaýt yzyňa! — diýip gygyrды.

Onuň şol ýagdaýyny geňirgän Mapbak:

— Ah-ow, Topbak! Saňa näme boldy? Dälirediňmi? — diýip gygyrды.

Emma Topbak olaryň hiç haýsyna jogap bermän, aýagaldygyna ylgady. Doganlar haýran bolup galdylar.

Japbak aýtdy:

— Doganlaryň hiç haýsynyň ýeke çykarlygy ýok.

Ýapbak aýtdy:

— Japbaklaryň biri-birinden aýrylarlygy ýok.

Mapbak aýtdy:

— Ýapbak gorkdy, Topbak ürkdi.

Topbagyň başyna gelen işden olaryň hiç biriniň habary ýokdy. Ol ýaňy ýoluny ortalanda, onuň gapma-garşysyndan çykan

bir oğlan oña salam beripdi. Topbak onuñ kimdigini hem tannaman, salamyny hem alman, bir gidişine ädim sanyny sanap barýardy. Emma öz yzynda şol oglanyň: «Bä! Japbaklara bu gün näme döw çaldyka?» diýen sesini eşidipdi. Şol söz ony iňkise salany üçin bolsa ädim sanyny unudypdy. Şonuň üçin hem Japbaklaryň duşundan yzyna bakan dazyrdap geçipdi. Topbak ýoluny ýañadan ädimläp geldi.

Japbak oña: — Topbak, saňa näme boldy? — diýdi.

Topbak elini salgady.

Ýapbak oña: — Topbak, bu nä boluş? — diýdi.

Topbak elini salgady.

Mapbak oña: — Topbak, sen näme dälirediňmi? — diýdi.

Topbak elini salgady.

Iň soňunda üç doganyň üçüsi birden oña ýapyşdy.

Topbak başyny ýaýkady.

— Wah, arman!

— Hä, näme boldy?

— Näme boljakdy? Ikinji gezek sanymy ýalňyşdyrдыңыз!

Japbaklar keýp edip güldüler.

Şol wagtda bolsa, Topbaga salam beren oglanyň garagörnümden gidip barýany saýgaryldy. Topbak onuñ yzyndan bogazyna sygdygyndan gygyrdy.

— A-ha-a... Wa-aleykimessalam, ha-haw!

Meniň sygrym haýsy?

«Mal eýesine çekmese — şumluk» diýen nakyl bar.

Japbaklaryň alan sygry hem edil Kelekbaýyň özi ýaly gezegen ekeni, ol ekine adatlanan ekeni. Baý maly bolany üçin, oña hiç kim bir zat edip bilmeýän ekeni.

Japbaklaryň sygry birinji gezek ekine düşende, onuñ bir gulagyny kesdiler.

Japbak ony görende, haýran galdy.

— Bä, biziň sygrymyzyň gulagyna näme bolduka? Ýa Kelekbaýyň aýdyşy ýaly, guzlajak wagty golaýlaýamyka? Meniň bilşime görä, guzlamak alamaty bolsa gerek!

Sygyr ikinji gezek ekine düşende, ikinji gulagyny kesdiler.

Ýapbak ony görende, haýran galdy.

— Bä, biziň sygrymyzyň gulagyna näme bolduka? Ýa Kelekbaýyň aýdyşy ýaly, guzlajak wagty golaýlap ýörmükä? Meniň bilşime görä, ekiz guzlamak alamatydyr.

Sygyr üçünji gezek ekine düşende, şahyny döwdüler.

Mapbak ony görende, haýran galdy.

— Bä, biziň sygrymyz ýeke şah bolaýypdyrla! Ýa onuñ döw gatanjy barmyka? Meniň bilşime görä, üçem guzlamak alamatydyr.

Sygyr dördünji gezek ekine düşende, ikinji şahyny döwdüler.

Topbak ony görende, haýran galdy.

— Bä, biziň sygrymyz Kelekbaý ýaly, kelek bolaýypdyrla! Ýa bu-da, Kelekbaý ýaly, baý boljak bolýamyka? Dogrudyr! Meniň bilşime görä, Japbaklaryň özüne sandaş dördem guzlamak alamatydyr.

Sygyr başınjy gezek ekine düşende, guýrugyny hem kesdiler.

Doganlar ony görende, dördüsi birden seslendi.

— Biziñ bilşimize görä, bu gezegenligiñ hem gysyrlygyñ alamatydyr.

Guýruksyz, gulaksyz kelek sygyr Kelekbaýyñ Japbaklara satan garpyzy ýaly togalakdy. Ony hiç ýatakda-da saklap bolmady, kesmigini döwüm-döwüm etdi, ekinden-ekine gezdi. Onuñ indi kesere-de ýeri galmady. Japbaklaryñ ondan habary bolmasa-da, Japbaklardan içi ýangynly bolany üçin, sygry özüne meñzeden Kelekbaýyñ özüdi.

Japbaklaryñ obasyndaky Doýduk, baýlykda-da, hilegärlikde-de Kelekbaý bilen bäsleşýärdi. Garpyz ýaly togalanan sygyr bir gezek onuñ ekinine düşdi. Doýduk sygryñ aýaklaryndan başga kesere ýerini tapmady. Aýagyny kesse, tölemeli boljakdy. Doýduk ony daňyp goýdy.

Topbak ony dilemäge baranda, Doýduk elini saľgady.

— «Ýamandan boýuňy satyn al» diýendirler. Äkideweriñ, äkideweriñ!

Doýdugyñ aý sözi Topbaga ýaman degdi. Şonuñ üçin öz sygry bilen meñzeş Doýduga ýüz tutdy.

— Doýduk eje, meniñ sygrym olmy ýa seň özüñmi?

Doýduk gyňajyny galgatdy.

— Owarra bol, ýaşı kesilen!

— Günämi öt, Doýduk eje! Ýogsam meniñ sygrym dil bilýän däldir-le! Ýöne weli, Doýduk eje, seniñ ýaly dilli bolandan-a onuñ lallygy hem kem däl.

Japbaklar kelek sygry näçe berk saklasalar-da, «Öwrenen gylyk örklesen hem galmaz» nakylyna görä, Doýdugyñ ekinine ikinji gezek düşdi. Doýduk oýlandy, pikirlendi, iñ soñunda: «Bu sygyr barybir meni dyndarmaz. Kelekbaýdaka oña çäre görmäge nalaçdym. Men muny Japbaklara tanatmaz ýaly edeýinde, özümejik dönderäýerin. Meniñ haýsy malym şundan arassa» diýen netijä geldi. Ol sygryñ biline, boýnuna, göwsüniñ arasyna iki-üç parça ak biz orady-da, ala sygyr edip, gapysynda daňyp goýdy, öñüne ot dökdi.

Japbaklar sygry hiç ýerden tapman, iñ soñunda «öwrenişen ýeridir, belki, şoña barandyr» diýen niýet bilen Doýdugyñ öýüne bardylar. Görseler, onuñ gapysynda guýruksyz, gulaksyz, şahsyz kelek sygyr — emma gara däl-de, ala sygyr gäwüşäp dur.

Japbak ony tanamady.

Ýapbak oña siñe syn etdi.

Mapbak biraz şübhelendi.

Topbak onuñ ekinçi gözlerinde öz suratyny gördi.

Japbak Doýdukdan sorady:

— Doýduk eje, biziñ sygrymyzy görmediñmi?

— Sygryňzyñ näme alamaty bardy?

Ýapbak aýtdy:

— Guýrugy, gulagy jonnuk.

Mapbak aýtdy:

— Kelekbaý ýaly kelek.

Mes Doýduk sygry Kelekbaýa meñzedenlerine jakgyldap güldi. Emma sygra gözi düşende, Topbagyñ aýdany ýaly, özüne-de çalym edýänini görüp, sesini tapba kesdi, soragyny dowam etdi.

— Sygryňzyň reňki nähilidi?

Topbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, edil özüň ýaly gara togalakdyr.

Doýdugyň hyrra gahary geldi, siltenjiredi.

— Ýok, men beýle sygyr göremok. Sygryňzy nirede ýitiren bolsaňyz, şondan gözläň!

— Doýduk eje, bu sygyr näme?

— Gözüňi giňräk aç! Onuň reňki gara däl, ala! Ol meniň öz sygrym.

— Diýseňem, Doýduk eje, göz-ä biziň sygrymyza menzeýär.

Teläriň çetindäki agaçda aýran doly deri dyňzap durdy. Doýdugyň gözüne güýdüşip, Mapbak onuň bir bujagyny açdy-da, Doýduga bakan pürkdi.

— Aý, Doýduk eje, ýeteweri, elimden sypdy! — diýip gygyrды.

Doýduk:

— Heý, ýaşı kesilen! — diýip topuldy. Onýança bolsa, Doýdugyň geýimi sygryň endamy ýaly alabeder boldy.

Şol wagt Topbak ondan sorady:

— Doýduk eje, seniň reňkiň nähilidi?

— Heý, enesi ýalamadyk! Meniň reňkimiň garadygyny özüň aýtmadyňmy näme?

— Ýok, gara däl, ala!

Doýduk üstüne-başyna seredende, özüniň hem gapydaky daňylgy sygyr ýaly aladygyny gördi. Eden hilesiniň ugur almanyny aňlanson, ol:

— Sygryňzy alyň-da, owarra boluň! — diýdi.

Japbaklar sygry idip ugranlarynda:

— Aýuw! Duruň entek! Men öz reňkimi alyp galaýyn! — diýip gygyrды.

— Alaweri, Doýduk eje, alaweri! Bize kişi zady gerek däl!

Sygryň garagöz kiri bilen bulaşan üç parça bizi Doýduk kynlyk bilen söküp aldy.

Japbak aýtdy:

— Doýduk eje, sygyr näme-de bolsa, öz bilýäniň, sygyrda, Ol seniň biziňi kirledipdir. Biz ony ýuwup beräýeli.

— Ala tazyň awy-da gerek däl, özi-de!

Onda Ýapbak aýtdy:

— Doýduk eje, bu nähili bolýa? Biz ala däl ahyryn! Üstüne-başa seret: ala özüň, alany söýýän, biziň gara sygrymyzy alardan hem özüň!

— Tüket diýdim, tüket!

— Günämizi geç, Doýduk eje, bizde tükeder-tüketmez ýaly näme bar? Biz seni öz ejemiz ýaly görýäris. Sygrymyz ekine düşse. Ýene seniň ýanyňa gelmeli bolýar ys!

Doýduk şondan soň sesini çykarman, elini salgady. Japbaklar Doýduga nesihat berip, heň etdiler.

Doýduk eje, gaharlanma,
Gahar aklyň alar gider.
Baharyňa baharlanma,
Ýapraklaryň solar gider.

JAPBAKLARYŇ ÝETGINJEK ÇAGY

Bu kimkä?

Japbaklar günsaýyn dürli wakalary başlaryndan geçirip, agyr durmuşyň çylşyrymly sapaklaryny kem-kemden öwrenip, as-sa-assa ulaldylar, ösdüler, burunlarynyň aşagy garalyp başlady. Olaryň daşky görnüşleri üýtgese-de, içki gylyklary kän üýtgemedi. Çagalykdaky häsiýetleri jahyllykda-da dowam etdi. Olaryň güzeranlarynda-da ullakan tapawut duýulmady.

Emma olaryň çagalykdaky bir arzuwlary ýüze çykdy. Olar kelek sygyrdan galan kelek tüwäni hem bir aýlyk hoşany berip, at däl-de, ýaby edindiler.

Olaryň ýabysy Doýduk eje ýaly togalak hem örän garynlakdy. Onuň çortmak aýaklarynyň bilekselerini örtüp duran çogmak tüýleri bardy. Gysgajyk togalak boýnundan uzyn gür ýallar aşak sallanyp durdy. Gulaklary tagaşyksyz ullakandy. Gür alyn saçlary ullakan mele gözlerini örtýärdi. Bir gujak uzyn guýrugy ýere degip durdy. Onuň reňki gyr bolup, endamy künji pürkülen ýaly gara menekler bilen bezelgidi.

Japbaklaryň sygry gezegen bolsa, ýabysy gezmezek boldy. Ol kişi ekinine barmak däl, öz otuna-da ýaltalyk bilen ýapyşdy. Kesmikden boşap sygyrlar onuň önüne dökülen oty açmaňyz ýalap-ýylmanlarynda-da olaryň hiç birine gaýtawul bermän, parhsyz garap durdy. Ony meýdana kowanda, duşamak, ýatagyna gelende daňmak hem gerek bolmady. Ony Japbaklar bu gün bir yerde goýup gitseler, ertir hem edil şol ýeriň özünden tapdylar.

Şol gylyklaryndan başga-da, onuň üýtgeşik bir häsiýeti bardy: ol Japbaklardan iým talap etmedi, ýazyna ýorunja, gysyna bede islemedi. Ol saman tapsada muhurdy, çayyr tapsa-da muhurdy, ýandak-da bolsa muhurdy, hatda kirşene gatýşan dere tezekleri hem muhurdy. Onuň ot dannawy ýokdy, diňe agzy dek durmasa bolýardy.

Japbaklar oňa «Ýapagy» diýip, taý adyny dakdylar.

Kelekbaý ony ilki törende mys-mys güldi.

— Köşeklerim, at aldyk diýýädiňiz weli, munyňzyň garny ýaman ýogyn görünýä-le! Çañňalakly ýaby bolaýmasyn?

Japbak bir elini Ýapbagyň sagrysyna, beýleki elini Kelekbaýyň egnine goýup, oňa jogap berdi.

— Baý aga, sen arkaýynja bolaý! Japbaklaryň gapysynda dursa, ol basym at bolar: garny baryp, gapyrgasyna ýelmeşer.

Olar ony ilki alan günlerinde ýeke-ýekeden däl, syrtlaşyp hem däl, üç bolup mündiler. Dördünjisi onuň guýrugyndan ýapyşdy. Doganlar ony Kelekbaýyň öýüniň gapysy bilen Doýduk ejäniň öýüniň ýeňsesi bilen, Ýalak işanyň öýüniň töwerekleri bilen sagatlap çapdylar. Yapagyň ýyndamlygy pyşdylyň çeni däl, kelek sygryň hem çeni däl, hatda Japbaklaryň özi bilen çapyşanda-da kä Yapagy ozdy, kä Japbaklar.

Japbaklaryň ömürboýy arzuwlary at bolany üçin, tä mähirleri ganýança, onuň üstünden düşesleri gelmeýärdi.

Yapagy bir gün Doýdugyň öýüniň ýeňsesine ýetende, eli süýt kädili öýüne ýetip gelyän Doýduga gabat geldi. Doýduk haýsy ýana sowuljagyny bilmän aljyrady. Yapagy ony urup geçmäge dogry gelende, birdenkä kürtdürip durdy. Japbaklaryň üçüsi hem başaşak eňterildi.

Japbak öz zarbyna Doýdugy süsüp serreltdi. Yapbak agdarylan pyşdyl ýaly däbişeklöp ýatan Doýdugyň süýt kädisine baryp girdi. Yapagy müýnli ýaly sortduryp durdy. Olaryň bolşuny synlan Topbak jakgyldap, arkan-ýüzin gaýtdy.

Japbak hasanaklap galdy.

Yapbak hasanaklap galdy.

Mapbak hasanaklap galdy. Emma onuň depesinden süýt jogaralandy.

Topbak onuň goýry dökülyän ýerine baryp, agzyny tutdy.

Japbak onuň goýry dökülyän ýerine baryp, agzyny tutdy.

Yapbak onuň goýry dökülyän ýerine baryp, agzyny tutdy.

Doýduk ýatan ýerinden galyp bilmän hyklady. Süýt bilen başagaý doganlar onuň ýagdaýyndan habarsyz galdylar. Emma Japbaklaryň başinji «dogany» Yapagy onuň egniniň aşagyna temegini sokdy-da, gop berip galdyrdy.

Hiç bir ýerine şikes ýetmän, diňe tozana bulaşyp galan Doýduk olara hyrydar çişerildi-de:

— Heý, mysalaňyz gursun! — diýdi.

Topbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, her gün şunuň ýalyjak ýaglyja süýtdeň, doýur-da, biziň mysalamyzy guradyp bilseň guradaý — diýdi.

Japbak Yapbaga seretdi. Yapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Emma olaryň hiç haýsynyň Mapbaga gözi düşmedi.

Yapbak Topbakdan sorady.

Topbak Japbakdan sorady.

Japbak Yapbakdan horady.

Emma hiç biri Mapbakdan derek bilmedi.

Doganlaryň ýüregine howsala düşdi. Olaryň üçüsi üç ýerden aglarly görüldi... Birdenkä asmandan Mapbagyň sesi ýaňlandy.

Doganlar näçe garanjaklasalar-da, onuň gözüne gözleri düşmedi.

Onda Japbak aýtdy:

— Ol ganat baglap, asmana uçan bolaýmasyn!

Onda Yapbak aýtdy:

— Ol indi doganlardan arany açan bolaýmasyn!

Onda Topbak aýtdy:

— Onuň ganaty gyrlyp, ýere gaçan bolaýmasyn!

Doýduk olaryň gürrüňine hahahaýlap güldi, iki eli bilen öz garnyna ýençdi. Japbaklar oňa haýran galdylar.

— Bä, bu aýal däliredimikä? — diýişdiler.

Gülküden gözünüň ýaşyny saklap bilmedik Doýduk zordan sözüni düşündirdi.

— Heý, saňsar işigaýdanlar! Siziň garagyňyz gapykmy? Ynha, bu soky ýaly bolup duran näme — menmi?

Japbak Mapbaga haýrangalyjylyk bilen seretdi.

— Bä, hakykatdanam, öz-ä Mapbak weli, munuň kellesi kimkä?

Mapbagyň sesi ýaňlandy.

— Waý, demikdim-le! Kelläm hem özümiňki-le!

Onda gözleriniň ýaşyny gyňajy bilen süpürip duran Doýduk aýtdy:

— Aý, hudaý uranlar, onuň kellesindäki meniň süýt kädim ahyry!

Onda Ýapbak aýtdy:

— Mapbagyň kellesinde seniň süýt kädiniň näme işleýär?

Onda Doýduk aýtdy:

— Doýdugyň golaýynda Japbaklar näme işleýär?

— Biz at çapýas ahyry!

— Siziň burnuňyzyň aşagyndaky garalyp görünýän murt däl-de, gazaň garasy. Siz entek at däl-de, pyşdyl çapmaly!

Japbak Yapbagyn burnuna seretdi. Yapbak Topbagyň burnuna seretdi. Topbak Japbagyň burnuna seretdi. Doýdugyň aýdan sözi, hakykatdan-da, dogry ýaly bolup görüldi. Olar oýa çümenlerinde, Mapbagyň ýene sesi ýaňlandy.

Japbaklar Mapbagyň kellesindäki kädini nädip aýyrjaklaryny bilmän, iň soňunda, ony döwmek kararyna geldiler. Onda Doýduk elden-aýakdan düşüp, gykylyk etdi.

— ýok! Men kädini döwdürmen. Günä siziň özüňizde. Ýogsam, men size kädi bilen bile onuň içindäki süýdi hem tölelerin!

Japbaklar kädini nireden alsyn, süýdi nireden alsyn?

Japbak Yapbaga kinaýa bilen seretdi. Yapbak Topbaga kinaýa bilen seretdi. Topbak Japbaga kinaýa bilen seretdi. Olaryň şol garaşlarynda, biri-biriniň arasynda bir gizlin düşünje bardy. Doýdugyň taryna kakyp görmek üçin, Japbak şol düşünjäni mälim etdi.

— Görýän weli, biz öz doganymyzyň kellesini döwäýmesek boljak däl öýdýän.

Mapbagyň kädi içindäki kellesi sözünü düşündirip bilmedi, kädide naýynjar ses ýaňlandy.

Ýapbak Mapbagyň önünde baş egip, onuň bilen hoşlaşýan ýaly, hamsygyp gepledi.

— Dogan jan, kädi bilen süýdi tölemeli bolsak, Ýapagyny bermeli bolarys. Atymyzy Doýduga berenimizden, kyn görmeseň, seni kädä berenimiz ýagşy! Indi sen bizi ýa görersiň, ýa görmersiň... Hoş!

Kädiniň ýaňlanmagyna garaman doganlar Mapbagy emay bilen göterip ýere goýdular. Yapbak ellerini tutdy. Japbak aýtdy:

— Hany, indi maňa bir maý beriň, kädili kelläni men nas edeýin!

Doýdugyň ýüregi ýaryldy. Ol saçlaryny ýolup gygyrdy.

— Waý, başyňa döneyin, Japbak jan! Kelläni döwme, kädini döw!

— ýok, Doýduk eje, günä seniň özüňde, Japbaklaryň gepi birdir. Hany, maňa bir maý beriň!

— Waý, işim gaýtdy! Hun tölemeli bolaryn. Döwmän, döwmän!

— Hawa-la! Mapbagyň hununa seniň ähli malyň hem ýetesi ýok!

— Waý, başyňa döneyin, kädini döw, kädini döw!— diýip, Doýduk Japbagyň eline ýapyşdy.

Japbak yapbaga seretdi. Yapbak Topbaga seretdi. Topbak. Japbaga seretdi. Japbak iň soňunda mälim etdi.

— Häh, Doýduk eje, sen bolaýýasyň-da. Japbaklaryň seniň sözüni ýere salyp biljek gümanlary barmy? Belki, biz kelläde, kädä-de şikes bermän, bir zat ederis. Japbaklarda ugurtapyjylyk ýog-a däldir.

Ondan soň Ýapbak Mapbagyň bir aýagyna ýapyşdy, Topbak Mapbagyň bir aýagyndan ýapyşdy. Japbak Mapbagyň kellesindäki kädiden tutdy. Japbak aýagyny diredi. Ýapbak bilen Topbak çekdiler, çekdiler, Japbagy özlerine bakan idirdetdiler. Ondan soň Ýapagy iki öň aýagyny Japbagyň iki egniniň üstünden aşyrdy. Ýamaşgandan çekdiler, çekdiler, Ýapbak bilen Topbak Japbagy idirdedip bilmediler. Doýdugyň göwnüne bolmasa, Mapbagyň boýny süýnüp barýan ýaly göründi. Ol ýüreginiň howlunjyna:

— Waý, oglanyň boýnuny sogurdyňyz-la! — diýip gygyrды.

Kelleleri gyzan Japbaklar Doýdugyň gykylygyna üns bermän çekdiler, ýene çekdiler... Kedi kelleden sypyp, Japbak arkan ýykyldy, Ýapagy götün oturdy. Ýapbak bilen Topbak arkan serrelip gitdi.

Mapbak derrew Doýduk bilen boýdaş bolup:

— Hudaýa şükür, o dünýänem görüp geldim! — diýdi.

Doýduk Mapbagyň dym-ak ýüzüne seretdi-seretdi-de, essi aýyldy, iki baka elendi, tas özünden gidip ýykylypdy. Emma aýak üstüne galan doganlar ony ýykman, gop berip sakladylar.

Abat kädisine gözi düşen Doýduk Japbaklara birinji gezek minnetdarlyk beýan etdi.

— Ýüzüňiz-gözüňiz dert görmesin, balalarym! Ýörüň, men sizi çal bilen çörekden doýraýyn!

Japbaklar Doýduga sag bol aýdyp, keýpihon hiňlenip gitdiler.

Bagyşlawer, Doýduk eje!
Dert-azara goýduk eje!
Zada mätäç däldiris hiç,
Hoş sözüňden doýduk, eje!

Taňrynyň tarhany

Ili-güni gülüşdirip, keýpiköklük, şahandazlyk bilen gün geçirýän Japbaklar, käbiriniň oýlaýşyna görä, işsiz ýaly görünseler-de, olar bihepbe däldiler. Orak wagty orak orýardylar, onuň yzyndan hoşa edýärdiler. Kime döle gazyp berýärdiler, kim-iň odunyny çekýärdiler. Şonluk bilen iýjek nanlaryny bol gazanýardylar. Olar hiç wagtda hiç kime hiç bir zat barada ýüz tutmaýardylar, dilemeýärdiler. Dözümsizlik bilen edilen käbir hödürlerden-de boýun towlaýardylar. Emma halky ynjadýan, halkyň ganyny sorýan baýlary, süýthorlary, dindarlary dürli degişmeler, duzly sözler bilen masgaralamakdan çekinmeýärdiler. Şol häsiýet olaryň beýnilerinde çagalykdan orun alyp galypdy.

Japbagyň Kelekbaýa ilki aýdyşy ýaly, Ýapagynyň daşky görnüşi, hakykatdan-da, tohum at sypatyna aýlanypdy. Onuň togalak boýny inçelipdi. Çuwal ýaly garny gapyrgasyna baryp ýelmeşip, eşek gerşine öwrülipdi. Çylka et içinde mälim bolmadyk süňkleriniň käbirinden indi çorba asaýmalydy. Onuň arkasy wejera ýagyr bolup, üstüne atlanar ýaly bolmandy. Ol indi

ýörände-de çaykanyp ýöreýärdi.

Ýapagy çapuwdan galypdy.

Ýapagyny şeýle ýagdaýa salan hem, elbetde, agyr durmuşdy.

Bir özi çarha goşulan Ýapagy arly tomuslap, birnäçe harman döwdi. Döwekden soň, kireýine bugdaý çekdi. Kireý wagtynda Ýapagynyň bir özi bolman, Japbaglaryň özleri hem şonuň hatarynda ýük göterýän düýä öwrülipdiler. Olaryň hem eginleri Ýapagynyň gerşinden enaýy däldi. Emma çogda çäkmeniň astynda olaryň eginlerindäki, arkalaryndaky ýaralar görüpmeýärdi. Japbaglaryň çekýän awusy oba baýlaryna mälim däldi. Ony diňe olaryň özlerine kybapdaş oba adamlary bilýärdi. Şonuň üçin hem Japbaklar oba köpçüliginiň iň söýgüli dostlarydy. Olar üýşmeleňiň häziridi, märekäniň bezegidi.

Japbaglaryň Ýapagysy häzir sandan galypdy. Şol ýagdaýda onuň gysdan çykyp biljegi-de gümanady. Ony sataýmakçy bolanlarynda-da, gyzan bazarda gara pula geçjek däldi. Doganlar onuň takdyry barada kän-kän oýlandylar.

Iň soňunda Japbak aýtdy:

Ýapagy biziň gözümiziň önünde süýnüp galsa, biziň oňa ýüregimiz awar. Geliň, biz ony Ýalak işana beräýeliň. Goý, ol ýañadandan direlsin.

Onda Ýapbak aýtdy:

— Ýapagyny biz Ýalak işana bermäliň. Ol ýañadan direlse, ol hem gözümiziň önünde ony münüp ýörse, biziň ýüregimiz onuň ölüp gideninden beterräk awar.

Mapbak Japbagyň sözünü makullady.

Topbak Japbagyň sözünü makullady.

Şol meselede doganlaryň arasynda agzalalyk döredi.

Mapbak aýtdy:

— Dawamyzy Ýalak işana çözdüreläň.

Topbak aýtdy:

— Dawamyzy Ýalak işana çözdürmäläň.

Japbak Mapbagy goldady. Ýapbak Topbagy goldady.

Doganlaryň dawasy oba içine ýaýrady. Şol habar Ýalak işana-da baryp ýetdi. Ýalak işanyň tamakin damarlary gozgandy, könelişen gözlerine şöhle indi. Ýalak işanyň Ýapaga öňden hem gözi gidýärdi.

— Ol tüýs meniň malym. Oňa näme berseň, şonuň bilen oňjak. Ony nirede goýsaň, şol ýerde durjak. Ol alla taraplaýyn tüýs meniň üçin ýaradylan mal. Ol Japbaglaryň eline ýalňyşlyk bilen düşüpdür. Ony haýsy bir ýol bilen, haýsy bir hile bilen olaryň elinden alyp bolarka? — diýip, uzak wagtdan bəri oýlanyp ýördi. Oňa häzir oňaly ýagdaý duçar boldy. Ol şol pursady peýdalanmak isledi.

Ýalak işan Japbaglary öýüne myhman çagyrdy.

Japbaklar ol ýagdaýa haýran galdylar: dünýäler üýtgäp ýörmükän diýip oýlandylar. Biraz oý-pikirden soň bolsa, Ýalak işanyň saran ýumagyny çözdüler. Şonuň üçin doganlar özleriniň başinji «dogany» Ýapagyny hem özleri bilen bile alyp bardylar. Ýalak işan oňa ylaýta-da begendi, «gökdäki dilegim ýerde gowuşdy» diýip düşündi.

Ýalak işan olary dürli nygmatlar bilen hezzetledi. Aýratyn hem Ýapagynyň hezzetini ýetirdi. Onuň önüne dürüşde

dökdürdi. Hyzmatkärlerine buýruk berdi.

— Ýapagy suwa meýil eden wagty, suw ýerine süýt beriň. Ertir-agşam iým näçe iýse, gaýgyрман beriň. Goý, ol basym özüni tutsuň. Onuň ýagyrnysy öňküsinden-de ýasyrak tagtalansyn.

Japbaplaryň beýle hormat haçan gören zatlary!

Ýapagyň beýle hormat haçan gören zady!

Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Olaryň janly göreçlerinde:

— Wah, arman! Ejemizi hem özümüz bilen bile alyp gelsek bolmaýamy! — diýen ahmyr göründi.

Aradan bir gün geçdi. Ýalak işan olaryň habaryny almady.

Aradan iki gün geçdi. Japbaklar ondan rugsat soramadylar.

Aradan üç gün geçdi. Ýalak işan myhmanlaryny tizräk ugradanyny kem görmedi.

Aradan dört gün geçdi. Myhmanlaryň myhman ýerlerinden gidesleri gelmedi.

Aradan bäş gün geçdi. Ýalak işan sypaýçylyk bilen myhmanlaryndan habar sorady.

— Balalarym, sizi näme üçin çagyranymy bilýämisiňiz?

Japbak jogap berdi.

— Belki... namaz öwretmek üçindir!

— Haý, berekella!.. Men size namaz öwrederin, başga-da, kän zatlar öwrederin. Hawa, köşeklerim, men siziň agzyňyz alarjak bolupdyr diýip eşitdim. «Agzybire taňry biýr, agzalany gaňrybiýr» diýen nakyl bardyr. Agzalalyk musulman bendesine buýrulan däldir. Bütün ilaty, ylaýta-da siziň ýaly sary agyz doganlary agzybirlige ündemek meniň borjumdyr! Çaky, siziň arañyza şeytan düşen bolara çemeli. Siz ol zyrrajymyň was-wasyňa gitmäň, ogullarym!

Japbak gulaklaryny üşertdi.

— Älhepus, işan aga, keramatyň zor eken-ow! Sen bizi şunça çagyrmadyk bolsaň, biziň iki tarap bolup, gyzyl ýumruga girmegimiz mümkindi.

Ýalak işanyň ölügsi gözleri hoşallyk bilen ýylpyldady.

— Balalarym, siz öz syryňyzy işan agañyzdan gizlemersiňiz. Siziň arañyza birdenkä nähili näsazlyk düşdi?

Onda Japbak aýtdy:

— Arly ýylyň azabyndan soň, biziň Ýapagymyz halys tapdan düşdi. Ony biz indi galyndyryp biljek gümanymyz ýok. Geliň, biz ony işan aga bereliň-de, haýyr-dogasyny alalyň diýsem, Ýapbak göwnemedi.

Onda Ýapbak aýtdy:

— İşan aga, ynha, özüň görüp dursuň: biziň endamymyz çaga guşuň teni ýaly gyzaryşyp dur. Biz ony geçen ýerine satalyň-da özümize köýnek-balak edineliň diýsem, Japbak göwnemedi.

Onda Mapbak aýtdy:

— Men hem biziň ýaşulymyz Japbak, biz Japbagyň diýenini edeliň: Ýapagyny işan aga bereliň diýsem, Topbak göwnemedi.

Onda Topbak aýtdy:

— Özi öleýin diýip duran maly işan aga hödürlemek hem ynsapdan däl. Ol, belki, biziň işan agany masgaraladygymyz bo-

lar. Geliň muny geçen ýerine satalyň-da, özümize köýnek-balak edineliň diýsem, Mapbak göwnemedi.

Dawany ýeňillik bilen çözdüm, Ýapagyny öz ýanyma geçirdim hasap eden Ýalak işan lah-lah güldi. Gülki arasynda keypihon gepledi.

— Köşeklerim, şonuň ýalyjyk ujypsyz zat üçin hem biri-biriňiziň göwnüňize degerlermi, gyzyl ýumruga girmäge taýynlanarlarmy? Günä bolar, balalarym! — «Günä» sözünü agzanda, Kelekbaýyn Japbaklar bilen bolan dawasy Ýalak işanyň güpbe ýadyna düşüp, ýüzi köneldi, birdenkä gazaplanjak ýaly etdi. Emma Ýapagy gözünüň önüne gelende, ol ýene öňki keşbine girdi. — Balalarym, geýimiňiz ýyrtylan bolsa, işan agaňyzyň yanyna geläýmezlermi? Bar zadymy sizden gaýgyrjak gümanym barmy?.. İşan agaňyz üçin üç-dört parça biz nämedir!... Hudaýa ýüz münň şükür! Her zat bolsa, howply bir belanyň önüni öz wagtynda alypdyrys. Ynha, köýnek-balak tikilip ýetişýänçä, men size namaz öwrederin.

Ýalak olaryň her haýsyna bir kündük berip:

— Baryň, täret kylyň — diýdi.

Ýalak işan tärete başlanda, synja kylmak üçin ala donuny arkasyna bürenip, ýapyrylyp oturanyny Japbaklar görýärdiler. Olar hem şonuň ýaly, her haýsy bir çalçany arkalaryna büräp, dördüsi birden hatar gurap oturdylar. Olary gören işan gykylyk etdi.

— Aý, bidöwletler, kybla garap oturmaň. Günä bolar!

Japbaklar arkalaryna aýlanyp oturdylar. Ýalak ýene gygyrды.

— Gündogara garap oturmaň. Günä bolar! Japbaklar çepe bakan aýlanyp oturdylar. İşan ýene gygyrды.

— Aýa, güne garap oturmaň. Günä bolar!

Japbak Yapbaga seretdi. Yapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Olar iň soňunda nirä garajaklaryny bilmän, işanyň özüne garap oturdylar.

Ýalak işan hyrra beýlesine öwrülip, gykylyk etdi.

— Heý, peläketler! Maňa garap oturmaň. Günä bolar! Japbaklar iň soňunda işanyň öýüne garap oturjak bolanlarynda, Ýalak işan ýene gykylyk etdi.

— Turuň! Turuň! Turuň!

Japbaklar zöwwe galdylar. Ýalak işan olara gazap bilen käýemekçi bolanda, olaryň üstaşyry Ýapaga gözi düşdi. Onuň ajymtyk ýüzi mylaýymlandy. olara mylaýym göz bilen garady.

— Köşeklerim, siz hiç ýaňa-da garap oturmaň.

Size namaz buýrulmandyr. Siz taňrynyň tarhany! Dört dogan dört ýerden Ýalak işana bakan topuldy.

Olaryň her haýsy işanyň bir yerinden ýapysyp, ony göter-göter etdiler, hiňlendiler.

Götereliň işany!
Ýagşylygnyň nyşany,
Hormatlalyň hemişe,
Tarhan eden işany!

Doganlar ony birsalym towusdyrdylar. Onuň çözleneren mäh-

net sellesi olaryň boýnuna oraldy. Ýalak işany patladyp düşüren doganlar gykylyk etdiler.

— Aý, boguldym, kessene!

— Aý, boguldym, kessene!

Ýapagyny elden gidererin howatyry bilen Ýalak işan ýan gezligini çykardy-da, uzyn selläni dört kesdi. Japbak öz boýnundaky selläni çözledi. Ýapbak öz boýnundaky selläni çözledi. Mapbak öz boýnundaky selläni çözledi. Doganlar öwhüldäp, agyr-agyr dem aldylar.

Ýalak işan Japbaklaryň göwünlerini tapmak niýeti bilen:

— Goý, olar size peşanalyk bolsun... Selle siziň bagtyňyz eken! — diýdi.

Japbak aýtdy: — Bu maňa işan agadan teperrik.

Ýapbak aýtdy: — Bu maňa işan agadan teperrik.

Mapbak aýtdy: — Bu maňa işan agadan teperrik.

Topbak aýtdy: — Bu maňa işan agadan teperrik.

Japbaklaryň selle böleklerini galgadyp bökjekleşenlerini gören Ýalak işan keypihonlyk bilen:

— Balalarym, size nähili namaz buýrulsyn? Siz ne sag, ne sökel. Siz doly mejnun. Siz, hakykatdan-da, taňrynyň tarhany! — diýdi.

Japbaklar Ýalak işanyň ýörite tikdiren köýnek-balaklaryny geýenden soň hem öýlerine gaýdarly bolmadylar. Japbak ondan sorady:

— İşan aga, geýimleriň bahasy näçe?

Ýalak işan keypihon ýylgyrdy.

— Men hemişe ilden hüşür-zekat alyp ýörün. Goý, öz ömrümde bir gezek meniň hem size beren hüşürim bolsun.

Japbak aýtdy:

— İşan aga, biz garamaýak ahyry. Bize hüşür-zekat düşýämi?

— Hüşür-zekatyň birinji eýesi taňrynyň tarhanydyr!

— Her zat bolsa, bahajygyny alaýsaň gowy bolardy. Japbaklar hiç bir zada myzahyr däl ahyry!

— Ýok! Men ony size ak göwnüm bilen peşgeş berýän.

— İşan aga sag bolsun!

Japbaklar gudalarynyň öýüne gelen ýaly, ýene arkaýyn ýazlyşyp gezdiler. İşanyň jebegesi darygyp başlady. Myhmanlara bir gün däl, iki gün däl, hepde geçdi, on gün geçdi. Olar onuň unly çuwalyny boşadyp barýarlar, ýagly küýzesini gowzadýarlar, süýtünden, gatykdan, hatda deridäki süzmeden hem gaýdanoklar. Ýalak işan olary öz üstüne alla taraplaýyn iberilen bela diýip düşündi. Olara iýdiren, geýdiren zatlaryny hasaplanda, Ýapagynyň bahasyndan hem aşyp gidenini syzdy. Şonuň üçin olary ugratmak çäresine girişdi.

— Balalarym, indi gaýdarys diýseňiz rugsatdyr. Allanyň kömegi bilen, oňat, agzyňyz hem birikdi. Baryň sag-aman boluň!

Japbak oňa jogap berdi.

— İşan aga, eden hyzmatyňa taňryýalkasyn! Doganlara öwüt-nesihat berdiň, agyzlaryny birikdirdiň, alladan gaýtsyn! Her kimiň hem, elbetde, işi, aladasy bar. Seniň ýüzüňden geçip bilmän, senden rugsat sorap bilmän, on gün seniň çöregiňi iýdik. Hoş, sag otur!

Doganlar ugramakçy bolanlarynda, Ýapaga üçüsi birden münmän, diňe ýaşululary Japbagy ataryp, galanlary oňa jylawdar hökmünde ýöremekçi boldular. Ýalak işanyň gözleri hanasyndan çykaýyna geldi.

— Köşeklerim, Ýapagyny nädýärsiňiz?

Topbak oňa jogap berdi.

— Işan aga, size mundan artyk azary ýetmez ýaly, ony biz özümüz bilen alyp gidýäris.

— Hany, siz ony işan agaňyza bermediňizmi näme?

— Işan aga, biziň bar dawamyz: ony berip-bermezlik barasynda dälmi näme? Biziň agzymyzy birikdireniň üçin, saňa gaty minnetdar. Hoş, sag otur!

Ýalak işan içki gazabyny daşyna çykaryp bilmän, öz içinden hümrüdpä galdy. «Siz allanyň tarhany däl-de, allanyň gargany!».

Ýapagyny öz ýatagyna bakan öwren Japbak soňky minnetdarlygyny beýan etdi.

— Işan aga, hoş! Toýuňda duşaly!

Dört bolsaň pag-da!

Japbklaryň bir gün menzilligi tükendi. Olar degirmene gitmekçi boldular.

Japbak Ýapbaga aýtdy: — Sen git.

Ýapbak Mapbaga aýtdy: — Sen git.

Mapbak Topbaga aýtdy: — Sen git.

Topbak olaryň hemmesine aýtdy:

— Ekäň çañy çykmaz. Biz Japbklar bolanymyz haýsy, ýeke-ýekeden ygyp ýörenimiz haýsy? Degirmene hemmämiz bile gideliň.

Doganlar ony makul bildiler.

Ýapbak Mapbaga aýtdy: — Ýapagyny getir.

Mapbak Topbaga aýtdy: — Ýapagyny getir.

Topbak Japbaga aýtdy: — Ýapatyny getir.

Japbak olaryň hemmesine aýtdy:

— Ýapaga ýük urup, onuň bitip barýan ýagyryny ýañadandan täzelemek bolmaz. Menzilligi özümüz götereliň.

Doganlar ony makul bildiler.

Bir bogdak bugdaýy doganlar gezegine göterip gitdiler. Olar degirmene golaý baranlarynda, sözleri azaşdy.

Japbak Ýapbaga aýtdy: — Sen az göterdiň.

Ýapbak Mapbaga aýtdy: — Sen az göterdiň.

Topbak Japbaga aýtdy: — Sen az göterdiň.

Japbak dawany jar etdi.

— Biz öýden gaýdamyzda, ýolumyzy ädimlemän gaýtdyk. Şonuň üçin kimiň näçe götereni mälim bolman, aramyzda dawa turdy. Geliň, biz yzmyza gaýdyp, ýamaşgandan ýoly ädimläp gaýdalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Olaryň haýsy biri göterende-de, degirmene çenli galan ýol taýak salymdan daş däl. Ony bütin ýolboýy haýsy haýsyna diýende-de, sesini çykarman göterip gitjekdi. Olaryň häzirki yzlaryna gaýtmaklarynyň sebäbi olaryň ýadawlygy, ýaltalygy üçin bolman, Japbklaryň Japbklardygy üçindi. Kim bilýär, olar,

belki, şondan hem bir at galdyrmak isländirler.

Japbaklar yzlaryna gaýdyp, öýlerine ýigrimi ädim çemesi ýol galanda, olaryň ýene sözleri azaşdy. Ýene olar: men kän göterdim-de, sen az göterdiň boluşdylar. Onda Mapbak aýtdy:

— A-how, Japbaklar! Indi yzomyza gaýtsak, birnäçe münň ädim bar. Öýümiz bolsa ýigrimi ädimden daş däl. Geliň, biz beýdişip durmalyň. Öýümize barýança bugdaýy men götereyin.

Japbaklar ýañadandan degirmene bakan ugramakçy bolanlarynda, arada dawa çykany üçin, ýene ädim sany mälim bolmady.

Japbak Ýalbaga aýtdy: — Sen gidip ädimläp gel — diýdi.

Yapbak Mapbaga aýtdy: — Sen gidip ädimläp gel — diýdi.

Mapbak Topbaga aýtdy: — Sen gidip ädimläp gel — diýdi.

Onda Topbak aýtdy:

— Bir adamyň ädimläpgelenine biz üç bolup kanagatlanyp bilmeris ahyry! Geliň, entek bugdaýy galdyralyň-da, biziň hemmämiz bile gidip ädimläp geleliň.

Onda Japbak aýtdy:

— A-haw, doganlar! Dokma ýüwürdyän ýaly, ikarada biderek gatnap durmak bolmaz ahyry. Ana, Yapagy biziň başinji «doganymyz». Ol hem bizden az iýip-içenok. Biz işlämizde, ol han ogly ýaly sortduryp durmalymy näme? Goý, mülemma durmuşda ol hem öz ejirini çeksin. Men hem siziň goýan müwessaňyza garşy däl: ýoly hemmämiz bile gidip ädimläliň. Emma müşdegi Yapagy alyp gitsin.

— Japbak, şun-a aldyň-ow! — diýip, doganlar ony makul bildiler.

Olar bugdaýy Yapagynyň üstüne kese taşlap, ony göni ýola saldylar-da, özleri ädimläp ozup gitdiler.

Japbaklary nähili-de bolsa uwlundyrmak çäresini agtaryp ýören Kelekbaý assyrynlyk bilen şol ýagdaýdan habardar boldy, ýükli Yapagyny göz astyna aldy...

Doganlar ädim sanyny ýazman, degirmene bardylar.

Japbak aýtdy: — Dört münň ädim.

Yapbak aýtdy: — Dört münň bir ýüz ädim.

Mapbak aýtdy: — Dört münň iki ýüz ädim.

Topbak aýtdy: — Dört münň üç ýüz ädim.

Doganlaryň ýene sözleri azaşarly boldy. Onda Japbak aýtdy:

— Anha, Yapagy ýetip gelyä. Ol biziň dawamyzy jar eder: ol hiç wagt ädim sanyny ýalňyşýan däldir.

Yapagy bir basyşyny üýtgetmän, nyzamly ädimler bilen başyny aşak salyp geldi.

Topbak ondan sorady: — Dört münň üç ýüz ädim dälmi?

Yapagy başyny egdi.

Mapbak ondan sorady. — Dört münň iki ýüz ädim dälmi?

Yapagy başyny egdi.

Yapbak ondan sorady: — Dört münň bir ýüz ädim dälmi?

Yapagy başyny egdi.

Japbak ondan sorady: — Dört münň ädim dälmi?

Yapagy başyny egdi.

Doganlaryň öz aralarynda agyzlary birikdi. Emma hemmesiniňkini deň tassyklap duran Yapagy bilen olaryň agyzlary

alardy. Olar Ýapaga temmi bermek kararyna geldiler. — Geliň, biziň dördümüz hem munuň üstüne müneliň-de, ýamaşgandan ädimledip gaýdalyň.

Japbaklar onuň üstüne hümerlenip münmekçi bolanlarynda, göwünlerine gelmedik bir ýagdaýyň üstünden bardylar: olar onuň üstüne ýüklän bogdaklaryndan hiç bir derek görmediler. Olaryň dördüsi birden oňa sowal berdiler.

— Ýapagy, hany, bugdaý nirede?

Ýapagy edil bimamla çaga ýaly ýüzüni sallap, başyny aşak egdi.

Indi bogdagy nireden gözlemeli, nireden tapmaly? Ýapagydan jogap çykmady. Japbaklar biri-birine çinçerilişdiler, hiç haýsynyň göreji belli bir zat salgy bermedi. Olar seslerini çykarman, Ýapagyň şol duran ýerinde galdyrdylar-da, yzlaryna bakan ýüwürdiler. Ýolboýy iňne-temen gözleýän ýaly agtardylar. Näme üçindir düýesine bugdaý ýükläp, özi üstünde çommalyp oturan Kelekbaý olaryň duşlaryndan geçdi. Emma Kelek olara sowal bermedi. Japbaklaryň bogdak hakyndaky sowalyna-da diňe başyny ýaýkady. Eýsem-de bolsa, onuň görejindäki gülümsireýän syrda Topbagyň göwnüne aýratyn münkürlük gitdi...

Japbaklar öýlerine baryp ýetdiler. Hiç ýerde bugdaýdan derek tapmadylar. Olar iň soňunda — bugdaýy kim alan hem bolsa, degirmene elter diýen netijä geldiler. Şol niýet bilen ýene degirmene bakan ylgap gitdiler.

Degirmende nobatçy örän kändi. Bogdaklar, doly çuwallar edil sürüli goýun ýalydy. Doganlar şol yükleriň arasynda aýlandylar. Iň soňunda, Topbagyň ümlemegine görä, meňzeş, arasy çatylgy bogdaga ýapyşdylar.

— Heýjanelek, bugdaýymyzy tapdyk! — diýişip, ikibir-iki-bir götermekçi bolanlarynda, Kelekbaý hasanaklap geldi.

— Eri how, Japbaklar, bugdaýy nädýärsiňiz?

Topbak oňa jogap berdi.

— Baý aga, bugdaýy näderler? Un ederler-dä!

— Bular meniňki ahyry!

— Hany, onda biziňki nirede?

— Siziňkiniň nirededigini men näbileýin?

— Baý aga, seniň hilegär gözleriňi men örän ýeser görýän. Sen bilmek islemeseň, men bilýän: şu bugdaýlar biziňki.

— Siziň bugdaýyňyz nähilidi? Akmydy? Garamydy?

Japbak oňa jogap berdi.

— Seniňki nähili bolsa, biziňki hem şonuň ýalydy.

— O nähili beýle meňzeş bolýa?

— Biz hoşany seniň sypalyňdan etmedikmi näme?

Kelekbaý bilen Japbaklaryň arasyndaky dawa açylardan kynaldy. Töwellaçy baýlar Japbaklara töwella etdiler. Onda Japbak aýtdy:

— Biziň döwletimizi Kelekbaýyňkydan ulurak bilseňiz, dört adamyň gepine ynanman, bir adamyňka ynansaňyz, biz öz bugdaýymyzy Kelekbaý ýaly garyp adama bagyşlap hem bileris.

Töwellaçylar olara näme jogap-berjeklerini bilmediler.

Onda Yapbak aýtdy:

— Eger biziň sözüme bawar etmeseňiz, bugdaýyň biziňkidigini dilsiz-agyzsyz Ýapagy hem tassyklap biler. Yogsamam bug-

daýyň özüniňkidigini Kelekbaý düýesine tassyklatsyn.

Böwri müýnli, saly gowşak Kelekbaý bugdaýyň özüniňkidigini düýesine tassyklatmakdan boýun towlady, onuň aklyly ýok diýip bahana etdi.

Töwellaçylar Ýapagynyň ýanyna üýşüp baranlarynda, müýnli ýaly sortduryp duran Ýapaga Mapbak sowal berdi.

— Ýapagy, sen häzir Japbaklaryň Ýapagysy däl-de, ortalyk bir haýwan. Sen hiç kimden ýüz görme-de, hudaýlygyňy sözle: iki bogdak galla biziňki dälmi? Biz ony seniň üstüne ýükläp goýbermedikmi?

Ýapagy baş atdy. Köpçülik oňa haýran galdy.

— Indi, heý, şekiňiz galdymy?

Un ýükli düýesini ugradan Doýdugyň Kelekbaýa ömründe birinji gezek rehimi indi.

— Kelekbaý, dawagäriň Japbaklar bolsa, dadyňa alla ýetsin! Töwellaçylar Kelekbaýa töwella etdiler.

— Baý aga, sen döwletli adam, bidöwlet Japbaklar bilen başyňy deňläp durma. Bularyň tutalgalary, delilleri hem bar. Seniň hiç bir güwäň hem ýok.

Kelekbaý müzzerdi.

— Onda bogdaklaryň birini Japbaklar alsyn, birini men alayyn.

Onda Japbak aýtdy:

— Baý aga, Japbaklar örän geçirimli adamlar. Goý, onuň biri seniňki bolsun. Yöne welin, karz bolsun, gerek wagtynda berersiň.

Kelekbaýyň hoşallyk bilen razy bolanyny gören märeke: «Hä, ogryň syrty gowşak bolýan eken» diýip düşündi.

Degirmende Japbaklara wagty bilen nobat ýeterli bolmady.

Birdenkä nobat üstünde iki sany baý ogly ýaka tutuşdy. Kilwan bolsa:

— Nobatçy nobatyňa gel! — diýip gygyrdy.

Baý ogullary ýumruklaşmak bilen başagaý boldular. Beýleki nobatçylar baý ogullarynyň nobatyny almakdan çekindiler.

Japbaklar biri-birine ümleşiپ, «biziň dörtlügimiziň nirede peýdasy degjek» diýişdiler.

Japbak bugdaýy degirmene guýdy. Ýapbak onuň agzyna çuwalyny tutdy. Şol ýagdaýy gören baý ogullary olaryň üstüne dyzaşyp gelenlerinde, Mapbak olaryň birini tutdy, Topbak olaryň birini tutdy.

Gaýdysyn öňlerinden çykan adamlar olardan soradylar.

— Degirmende nobat ýetýämi?

Japbaklar jogap berdi.

— Dört bolsaň pag-da!

Ýapagyň üstüni müşdekli gören Japbaklar keypihon aýdym aýtdylar.

Una gitseň ýeke gitme,
Ýeke gitme hiç çagda.
Ýeke başyň gowga satma,
Dört bol, dört bolsaň pag-da!

Sowal-jogap

Doganlaryň başyna agyr musallat indi: birdenkä tarpa-taýyn olaryň ejeleri ýogaldy.

Doganlar aglaşdylar.

Obanyň adamlary olaryň gaýgylaryna goşuldylar. Emma olardan kineli Kelekbaý juda bolmasa bir gezek arymy alaryn diýen niýet bilen, olara içýakgyç sowal berdi.

— Eri-ow, ýigitler, näme beýle köp aglaýarsynyz? Ejeňiziň ölümi şeýle agyr degdimi?

Japbak Kelekbaýa ýaşly gözleri bilen seretdi.

— Baý aga, sen öleňde, biz ýa obada bolarys, ýa bolmarys. Ejemiziň ölümi mynasybeti bilen seniň hem agy paýyňy öňünden beräýeli diýýäs.

Birsalymdan soň gelen Ýalak işan olardan kinaýa bilen sorady:

— Eri-ow, ýigitler, näme beýle köp aglaýarsyňyz? Ejeňizi şeýle gawy görýärmidiňiz?

Yapbak Ýalaga ýaşly gözleri bilen seretdi.

— Ejemiz-ä gowy görýärdik weli, Ýalak işana has hem yhlasymyz бүтін. Bu gün ejemiz öldi, ertir Ýalak işanyň hem ölje-gi ýadymyea düşüp, gözümiziň ýaşyny saklap bilemzok.

Japbak in soňunda doganlaryna ýüz tutdy.

Gözlerini ýalandan-çyndan süpüren Doýduk olardan sorady:

— Ölýän ýeke siziň ejeňiz däl ahyry! Näme beýle ýürek urup aglaýarsyňyz?

Mapbak Doýduga ýaşly gözleri bilen seretdi.

— Ölüm ýeke biziň ejemiz bilen oňsa, işi haýyr weli, aýal-laryň janyny aňsatlyk bilen almaga adatlanan ölüm ertir biziň Doýduk ejemizi hem alyp ötäýdermikän öydüp aglaýarys.

Obanyň yaşulysy olara töwella etdi.

— Oglanlar indi bes ediň, mert boluň. Ölen adam agy bilen yzyna gaýdyp gelyän dälidir.

Topbak ýaşly gözlerini süpürdi.

— Ejemiziň gaýdyp gelmejegini bizem bilýäs. Indi bize çöregi kim bişirip birkä diýip aglaýas.

— Japbaklar, geliň, indi bes edeliň. Ejemiziň agy bilen göwni bitjek bolsa, biterçe boldy.

Onda Topbak aýtdy:

— Geliň onda indiki galan ömrümüzizi gülki bilen, şatlyk bilen geçireliň.

Japbaklar ejelerini gonamçylyga alyp gidenlerinde-de birnäçe wäşilik etdiler. Suwly ýapdan geçmän kürtdürüp duran üsti tabytl-ly Yapagyny görende, Japbak aýtdy:

— «Çüw» diýip, Yapaga çala elini galgadaýsa-da boljak weli, ejem pakyr takta jany çykaýjak ýaly gymyldaman ýatyr-da.

Keýp nämede?

Atasyz-enesiz Japbaklar çolaja oraçada maslahat edýärdiler. Öňi bilen Japbak öz pikirini mälim etdi.

— Doganlar, yrym-yrym, ýom-ýom. Biziň Yapagymyzyň üstüne ölüm mündi. Geliň, indi biz ony münmäliň. Yogsam ol bizi hem birdenkä barmasyz gapa alyp ötäýtmesin.

Onda Ýapbak aýtdy:

— Onyň dogry weli, Ýapagy biziň başinji «doganymyz» ahyry! Biz ondan nähili aýrylyşyp bileris.

Onda Mapbak aýtdy:

— Ejededen aýrylan, dogandan aýrylyp biler.

Onda Topbak aýtdy:

— Ýapagy bizden ynjamaz ýaly, biz ulagsyz galmaz ýaly, biz ony özi ýaly dört aýakla çalşalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar Ýapagyny iki örküç bugra çalyşdylar. Bugranyň alkymyndan başlap, tä omzuna çenli bütün boýunlary bilen gürzelek santal sallanýardy. Onuň gysgajyk öň aýaklary bolsa tä injiklerine çenli edil jalbarly ýalydy.

Bugra-da edil Ýapagy ýaly, tüýs Japbaklaryň malydy. Ýapagy üç bolup münen bolsalar, bugra olaryň dördüsini hem göterjekdi. Ýlaýta-da ol odun çekmäge pälwandy. Odun Japbaklaryň bir öz oraçalary üçin däl, satyp, harjylyk gazanmak üçin hem gerekdi. Japbaklar öz ýanlaryndan: «Bugrany ýorgalatmakdan başga keýp zat ýokmukan» diýip oýlanýardylar. Şol barada olar öz aralarynda gürrüň edişdiler. Japbak biraz oýdan soň şeýle diýdi:

— Eýsem-de bolsa, men-ä it uruşdyrmakdan keýp zat ýokmukan öýdýän.

Mapbak ony geňirgendi.

— It uruşdyrmakdan?

— Bir gezek ony biz hemmämiz bile gördük ahyry! Ilki bilen itler uruşdy. Itleriň eýeleri baýlar, olara ýapja goňşy-golamlary ýapyrylyşyp gykylyk etdiler. Siziň ýadyňyzda barmy, biz her haýsymyz olaryň biriniň üstüne atlaýyn mündik. Itiň keýpi olary şeýle götereni üçin, olar biziň öz üstlerine münenimizi hem duýmadylar... Itler urşup barmana biri basyldy. Itiň eýesi baý onuň guýrugyndan çekip galdyrjak boldy. Beýleki itiň eýesi baý ondan ýumruk saldy. Ondan soň itleri unudyp, it eýeleri baýlar gyzyl ýumruga girdiler. Olaryň goňşy-golamlary, dost-ýarlary hem urşa gatýşdylar. Gyzylýumruklar adamlaryň depelerinden tokmak ýaly galgaşdylar. Kimiň burny ganady, kimiň maňlaýy çilik ýaly çişdi, kimiň dişi damagyna iherildi... Baý şonda keýp boldy-ow!

Onda Topbak aýtdy:

— Hawa, meniň hem ýadymda bar. Onda itler bilen eýeleri deňleşdiler. Itleriň hem erinleri gana bulaşdy, eýeleriniň hem.

Ondan soň Ýapbak bir wakany ýadyna saldy.

— Tyňzap duran böwedi ýykaňda-da hiç niçik bolanok!

Mapbak ony geňirgedi.

— Tyňzap duran böwedi ýykmak?

— Hawa, siziň ýadyňyzda bardyr. Bir gezek şonuň ýaly böwedi ýykanlarynda, suw dagdan inen ýaly şaglap akdy. Onuň öňüni almaga, beklemäge synanan hem bolmady. Suw azlygy zerarly miraplar ozaldan hem biribirine yrsaraşyp ýördüler. Biri böwedi ýykanyň kempaýyna goýdy. Beýleki biri onuň gulagynyň düýbüne gondurdy. Ýañadandan ýene birnäçe ýumruk işledi. Iki sany ýumruklaşyanyň ikisi birden suwuň içine togalandy. Şonda gylyç, pyçak hem gynyndan çykdy. Aradan kän salym geçmänkä, dury suwuň ýüzi gan bilen gyzaryp akdy. Baý, şonda keýp boldy-

ow!

Topbak ony geňirgedi.

— Suw gana boýalanda, keýp bolarmy?

— Şol ganjaraşmanyň bir ýany suw azlygy zerarly bolsa, ikinji ýany mesligi göterip bilmeyän menmenlikden emele gelipdi. Şol urşanlar hem it uruşdyranlar bilen des-deň adamlardyr.

Oldan soň Mapbak bir wakany ýadyna saldy.

Çendan gara ýel turanda-da gaty hezillik bolýar!

Japbak ony geňirgedi.

— Gara ýel turanda?

— Hawa. Biz bir gezek şonuň ýaly waka duçar gelipdik. Gara ýel şuwlaýardy. Goňşy öýdäki aýalyň üweýän degirmeni harlaýardy. Öý eýesi aýal demir kepgir bilen hyrt-hyrt gazan gazaýardy. Sallançakdaky çaga bogazyna sygdygyndan çyrlaýardy. Batly ýel öý içine köwsarlap urýardy. Garaja öý şatyrdaýardy, yranýardy... Şol barmana garaja öý ala şakyrdy bilen agdarylyp gitdi. Baý şonda hezil boldy-ow!

Ýapbak ony genirgedi.

— Biriniň öýi ýykylanda, hezil bolarmy?

Öý eýesi geleňsiz bolsa, äri nalajedeýin bolsa, gynançdan ne peýda!

Ondan soň Topbak bir gyzykly wakany ýadyna saldy.

— Dört aýagynyň üstünde dik durup bilmeyän mes aty boşadanda-da, diýseň keýpli bolýar!

Ýapbak ony geňirgedi.

— Mes aty boşatmak näme üçin?

— Siziň ýadyňyzda bardyr: biz bir gezek bazara baramyzda, şonuň ýaly mes aty eýesinden kitüwli biri boşadyp goýberdi. Keýpiň iň gyzygy hem şonda boldy. Mes at ikinji bir mes atyň üstüne zyňyp, ony hem boşatdy. Iki at ýene birki sany aty boşatdy. Atlar baýtallaryň üstüne zyňdy. Baýtallar tanaplaryny ýolup ökje göterdiler. Käbir atlar gemrişdiler. Olaryň aralarynda galan eşekleriň ýa aýaklary syndy, ýa-da boýunlary. Atlaryň, baýtallaryň eýeleri hem gykylyk bilen ördüler. Atlar, baýtallar bazarçynyň üstünden urdular. Käbir atyň nally toýnagy çoyun gazany çympytrak etdi. Käbir at öz toýnaklary bilen satyjylaryň matalaryny süýräp gitdi. Atlar düýeleriň, düýeler goýunlaryň içine güpürdi urdy. ýykylan kim, sürşen kim, eline-aýagyna şikes ýeten kim — hiç baş çykarar ýaly bolmady... Baý, şonda keýp boldy-ow!

Mapbak ony geňirgedi.

— Şeýle başagaýlykdan hem bir keýp bormy?

— Zyýan çekeniň agramy söwdagärler ahyry!

— Şeýle wejeralyk kime gerekdikä?

— Bazarda näme, bidöwlet gytmy?

Biraz oýdan soň, Japbak öz pikirini mälim etdi.

— Geliň, biz ilin etmedik keýpini edeliň!

Topbak ony geňirgedi.

— Ol nähili keýp?

— Biz düýe üstünde düzzüm oýnalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar bugranyň howudynyň üstünden keseligine birnäçe uzyn sözen beklediler. Sözeniň üstünden bolsa gujak-gujak selin düşediler. Bugranyk üsti tap-tagta tekizlendi. Doganlar oňa emay

bilen dyrmaşyp, iki ýanlaýyn hatar gurap oturdylar. Bir gapdalynda Japbak bilen Mapbak, beýleki gapdalynda bolsa Ýapbak bilen Topbak oturdy. Olar «Utulan bir ädim gaýra süýşmeli» diýip şert goýdular.

Doganlar düzüme gyzdylar.

Bugra selinli gumak ýapyda peýwagtyna otlap gezdi.

Ýapbak bilen Topbak utuldy.

Japbak Ýapbaga aýtdy:

— Bir ädim gaýra süýş!

Mapbak Topbaga aýtdy:

— Bir ädim gaýra süýş!

Ýapbak bilen Topbak bir ädim gaýra süýşende, alasmandan diň arkan gaýyp gitdi.

Ýapbak bilen Topbakly taý ýeňläni üçin, Japbak bilen Mapbak din arkan gaýtdy. Oňly baglanmadyk sözenleriň birnäçesi hem olaryň garynlaryna baryp patlady.

Şonda garnyny gaşap galan Japbak aýtdy:

— Düýe üstünde düzzüm oýnaňda, utaňdan utulan ýagşy eken.

Gözleriniň gumuny süpüren Ýapbak ony geňirgedi.

— Näme üçin?

Utanyň garnyna ýenjýärler!

Japbaklar özlerini rastlanlaryndan soň, eden işlerine ökünip aýdym aýtdylar.

Düýäň üstün tagtalap,
Päliň azyp, aýnama.
Kakabaş ýa nogtalap,
Asla düzzim oýnama.

Düzer diýip saýarsyň,
Al-asmanda gaýarsyň,
Taýak deger garnyňa —
Diňe şonda duýarsyň!

Aždarha

Japbaklaryň bugrasy hem edil Ýapagy ýaly öz örüsinini uzak çekmezdi. Belki, onuň bol iýmäge nebsi otugandyr: bir gün ol baryp, Doýdugyň tümmül bolup oturan arpasyna giripdir. Japbaklar ony Doýdukdan öň duýdular. Japbaklar Doýdugyň göwnüne melal getirmezlik üçin, onuň ekine girenini bildirmän çykarmak çäresine girişdiler.

Töweregini garanjaklandan soň, Japbak aýtdy:

— Şu wagt hiç kim ýok. Geliň, biz ony assyrynlyk bilen idip çykaralyň.

Onda Ýapbak burnuny ýokaryk tutdy.

— Aý, ýigid-ä bildi-ow! Idip çykarsañ, basgylyr. Bugranyň yzy, näme, ýolbarsyň zyndan enaýymy? Wiz iň ýagşysy ony sürüp çykaralyň.

Mapbak gulaklaryny üşertdi.

— Aý, ýigid-ä bildi-ow! Kowup çykaranda, näme, uçup çykar öýdýämiň? Gaýta ol öz zyynyň daşyndan hem iki ýanyna

agyz urup, arpany düýbi bilen goparar. «Ony eden bolsa Japbaklaryň bugrasyndan başga hiç bir zat däldir» diýerler. Biz iň ýagşysy ony göterip çykaralyň.

Topbak arkan gaýşyp güldi.

— Aý, ýigid-ä bildi-ow! Göterip çykarsañ, ýa büdräp, ýa aýagyň taýyp, hökman ýykylarsyň. Ýykylmaňda-da, Japbaklaryň yzlary gaplaňyň yzyndan enaýy bolmaz. Japbaklaryň yzyna bolsa yzçy gerek däldir. Biz iň ýagşysy ony süýräp çykaralyň.

Doganlar Topbagyň pikirini dogry tapdylar.

Japbaklar bugrany arpanyň içinde çökerdiler. Ondan soň ony bir gapdalyna agdardylar. Onuň hem paşmagyna bir ýüp dakdylar. Oňdan soň ony dört dogan dört ýerden ýapysyp süýräp çykardylar.

Arpanyň içinde bugranyň yzyny bildirmän çykaran doganlar, yzlaryna garaman, ökje göterdiler.

Birsalymdan soň arpasyna aýlanmaga baran Doýdugyň ýüregi ýarylara geldi. Ol gyňajyny oklaw ýaly edip, yzyna bakan ýazdy. Ýolda barýarka büdräp ýykyldy, hasanaklap galyp, ýakasy-na tüýkürdi. Ol ýüzüniň ugruna baryp, Kelekbaýa habar berdi.

— Dat, Gullukbaý, dat!

Doýdugyň ýuwusgadan gorkan ýaly, ak tam ýüzüni gören Kelekbaý birhili haýykdy.

— Eri, Doýduk, näme boldy?

— Meniň arpama, almy, arwahmy, näme-de bolsa aýylganç bir zat girip, ony wes-weýran edipdir. Eger oňa çynlakaý çäre görülmese, ertir seniňkä-de girer. Kim bilýär, belki, ol aýylganç zat oba-da aralaşar!

Baýlar tapan ýaraglaryny dakynyp, Doýdugyň arpasyna bakan yörediler.

Japbaklar hem olaryň yzlaryna düşdüler.

Baryp görseler, Doýdugyň arpasynyň bir zol ýeri ýer bilen ýogsan bolup ýatyr. Onuň töwereginde yz-da ýok, eser-de. Ol edil ertekilerdäki aýdylýanlar ýaly. Ony gözüň bilen görmeseň, ynanar ýaly hem däl. Oňa kim her hili çen urdy.

Iň soňunda Kelekbaý aýtdy:

— Bu aždarhanyň işi bolsa gerek.

Doýduk ýakasyna tüýkürdi.

— Aždarha?

— Hawa. Garry adamlaryň aýtmagyna görä, çendan onuň Hindistan tarapyndan suw bilen geläýmesi barmyşyn.

— Waý, Kelekbaý, nädäýdiň. Duruna Hindistandan suw gelyärmi näme?

— Duruna gelmese, Amyderýa gelyär. Aždarha üçin bolsa Amyderýa bilen Durun arasy aýallaryň suwluk ýolundan enaýy däl ahyryn!

— A-ýu, Gulluk, aždarhanyň geleni onuň nämesinden mälim bolýaka?

— Ol daň atar-atmazda birhili çekreýärmüş.

Japbak durup bilmän şeýle diýdi:

— Doýduk eje, onuň «Bö-ö! Bö-ö!» edýän sesini menem eşitdim. Ýeke men däl, ynha, Japbaklaryň hemmesi hem eşitdi.

Baýlaryň düşüňämeginden howp eden Japbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Japbaga gaýtawul berdi.

— Meniň eşidişime görä, aždarha düýe ýaly bölemän, geçi ýaly çekreýärmiş.

Ýapbak onda durup bilmän, şeýle diýdi:

— Baý aga; aždarhaňam biziň bugramyzyňky ýaly tüýi barmyka?

Baýlaryň düşünäýmeginden howp eden Mapbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Ýapbaga gaýtawul berdi.

— Aždarha diýilýän düýe däl-de, ýylan ahyry! Ýylanyňam tüýi bormy?

Mapbak onda durup bilmän, şeýle diýdi:

— Belki, onuň biziň bugramyzyňky ýaly dört aýagy bardyr?

Baýlaryň duýmagyndan howatyr eden Topbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Mapbaga gaýtawul berdi.

— Aýtjak sözüni bilip aýtmak gerek. Aždarhaňam aýagy bolarmy? Aýagy bolsa yzy bolmazmy?

Topbak durup bilmän, şeýle diýdi:

— Aždarha birden ekine giräýse, ony süýröp çykaryp bolýamykan?

Baýlaryň düşünäýmeginden howatyr eden Japbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Topbaga gaýtawul berdi.

— Heý, aždarhanam süýröp bormy? Onuň golaýyna barsaň, ýuwudaýmazmy?

İň soňunda Kelekbaý aýtdy:

— Doýduk, bu saňa alla tarapyn gelen bir beladyr. Sen hudaý ýoluna bir erkeç aýt. Belki, ony allanyň özi dep eder.

Onda Japbak aýtdy:

— Aždarha-da Japbaklardan eýmenç däldir. Erkejiňizi Japbaklaryň gapysynda daňaýyň. Şundan soň şol aždarhanyň siziň ekiniňize girmejegine biz güwä geçýäs! Eger şol aždarha arpany ýene şunuň ýaly weýran etse, Japbaklaryň bugrasyna siz eýe boláýyň!

Men aýtmadymmy?

Doganlar oduna gidip barýarkalar, olaryň öňünden bir baýtally çykdy. Onuň baýtaly akýal, gözleri şowady, guýrugy bolsa çakandy. Onuň üstündäki sellesiniň ýüzi göýül ýaly çymgyz-yldy.

Japbaklar oňa geňirgenmek bilen seredişdiler.

Ol Japbaklara habar gatdy.

— Amanlykmy?

Japbak ondan sorady:

— Näme diýdiň?

— Amanlykmy diýýän.

Ýapbak oňa jogap berdi.

— Ýok!

Baýtally ony geňirgedi.

— Näme üçin?

— Üçini bormy?.. Biz amanlygam däl, hiç kimligem däl, özümiziňkilik.

— Size kimler diýýärler?

— Bize Japbaklar diýerler.

— Hä-ä, boldy, boldy.

— Näme boldy?

— Siz şol dört sany düpbozan-ow!

— Yok, biz düpbozan däl, dek gezen.

— Siz şol elini sowuk suwa urmaýan ýaltalar-ow!

— Hany gel, elimizi deňeşdirip göräýeli.

Dört doganyň dördüsi hem aýalary gabarçakly, barmaklary jaýryk-jaýryk gollaryny uzatdylar. Baýtally özünüň pamyk goluny olara görkezip bilmedi.

Mapbak ondan sorady:

— Saňa kim diýýärler?

— Maňa il içiniň adyl kazysy diýýärler.

— Hä-ä, boldy, boldy!

— Näme boldy?

— Sen şol taňryny tanamaz parahor-ow!

Kazyň gahary geldi. Japbaklara agzyndan gelenini gargady. Baýtallyny gandyzlyady.

— Heý, peläketler! Sizi Ýalak işanyň gargyşy tutsun! Betpäller!

— Aý, ýaşuly, itiň gargyşy gurda ýokmaz. Hemme Pel bi-ziňki ýaly bolsa, dünýä eýýäm düzeläýmejekmi? Özün ýaly, daşy jäjek, içi möjekler kän!

— Görýän welin, siz betpällerden oňlulyk çykjak däl.

— Şol baýtalyň, şol sypatyň bilen oňlulyk saňa sürtseňem ýokjak däl.

— Sem boluň, haýwanlar!

— Topbak, baýtaly jylawla! Haýwanyň kimdigini biz oňa görkezeli.

Japbaklar oňa bakan aýaklaryny tapyrdadanlarynda, kazy baýtallyny gamçylap, ümdüzüne gaçdy...

Japbaklar odun ýygyp ýadadylar.

Japbak kölegesini synlandan soň, Ýapbakdan sorady.

— Eri-ow, Ýapbak! Günorta bolupmy?

Ýapbak kölegesini synlandan soň, Mapbakdan sorady.

— Eri-ow, Mapbak! Günorta bolupmy?

Mapbak kölegesini synlandan soň, Topbakdan sorady.

— Eri-ow, Topbak! Günorta bolupmy?

Topbak kölegesini synlandan soň, jogap berdi.

— Ýok, entek bolmazdyr.

Ýadaw Japbak güne seretdi.

— Şu wagt suw nobatym bolsa, men senden gaňryp alardym.

Topbak oňa jogap berdi.

— Nobatdaşyň men bolsam, seniň seňrigiňe örän berk ka-kardym.

Japbak bilen Topbak boýdaş boldy.

— Näme diýdiň?

— Näme eşiden bolsaň, şony diýdim.

Ýapbak bilen Mapbak olaryň arasyna girdiler.

Ýapbak Mapbakdan soraşdy:

— Günorta bolupmy?

Mapbak jogap berdi.

— Kemi galmandyr.

— Ony nämeden bildiň?

— Japbak bilen Topbagyň gözlerinden.

Doganlar gülüşdiler, öýläňlik iýmäge oturdylar.

Olaryň çörekleri azajykdy. Soganlary kändi. Doganlaryň dördüsiniň hem gözleri birden ýaşardy.

Ýapbak Japbakdan sorady:

— Eri-ow, Japbak, näme üçin agladyň?

— Ejem ýadyma düşdi. Sen näme üçin agladyň?

— Yapagy ýadyma düşdi.

Topbak Mapbakdan sorady.

— Sen näme üçin agladyň!

— Göwnüme bolmasa, hälki kazyny baýtaly alyp gaçan ýaly. Şonuň üçin birden gözüme yaş inenini duýman galdym. Sen näme üçin agladyň?

— Göwnüme bolmasa, şol kazy ýykylyp heläk bolýan ýaly.

Japbaklar uzyn günläp ýygan sazalaryny bugranyň üstüne basdylar. Tanapalaryny mäkäm dartdyryp daňdylar. Ondan soň «Haýt! Çüw!» diýdiler. Emma bugra çüwmedi. Ol gobsunjak ýaly edip: «Bö-ö! Bö-ö!» etdi-de, öz ýerinde arkaýyn oturdu.

Berdaşly sazalaryň aşagynda onuň gara gulaklary çala saýgaryldy. Dört dogan oňa ýamaşgandan gop berip: «Haýt! Çüw!» diýdiler. Bugra ýene çüwmedi. Onuň diňe näýynjar «Bö-ö!» sesi eşidildi.

Onda Japbak aýtdy:

— Bu kime näz edýäkä?

Ýapbak aýtdy:

— Turandan oturanyny gowy görse, goý, otursyn!

Mapbak aýtdy:

— Maňa galsa-ha, gözel göwni, goý, ýatybersin!

Topbak aýtdy:

— Degmäň, agşam özi iýmine barar.

Doganlar bugrany şol ýagdaýda galdyryp, öýlerine gitdiler.

Bugra agşam iýmine gelmedi.

Japbaklaryň ýüregine howul düşdi. Olar il heniz ýatmanka, bugra bakan haýdadylar. Baryp görseler, bugranyň şol bir oturyşy.

Japbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Ýapbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Mapbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Topbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Bugra şondan soň ýeňillik bilen galdy.

Üstleri ýükli dört dogan bilen bir bugra aý-aýdyňlykda kerwen gurap gaýtdy.

Aý-aýdyň gijede hatar kerwenden aýdym sesi ýaňlandy.

Düýe diýme, ýaby diýme,
Rehmiň gelsin haýwana.
Oňa-da ber, ýeke iýme,

Olar eşretidir jana.

Ýük uraňda agyr urma,
Malyňy at göze sürme,
Halyňy bil, garaşyk et,
Nähak ýere taýak urma.

Gaňňasy nirede?

«Hudaý uranyňy pygamberem hasasy bilen dürter» diýen ýaly, Japbaklaryň agyr durmuşynyň üstüne bugralary-da tarpa-taýyn öldi ýatyberdi. Doganlar bugranyň hamyny berip, bir taýhar edindiler. Onuň reňki gyzgyltdy. Oňa kemally münüş öwretmänkäler bolsa ony gaçyrdylar. Taýhar zym-zyýat boldy.

Japbaklar taýharlaryny gözläp, başga bir obanyň çetinden bardylar. Olaryň öňünden bir adam çykdy. Onuň gaýgyly ýüzi söwdada utulanyňka, dawada basylanyňka çalym etdi. Japbaklar ondan taýharlaryny soradylar. Ol bolsa doganlaryň kimlerdigini sorady.

— Ýagşy ýigitler, size kimler diýerler?

Japbak oňa jogap berdi.

— Bize Japbaklar diýerler.

— Hä, boldy.

— Näme boldy?

— Örän gowy boldy. Men siziň adyňyz bilen aşnadym. Il içinde şolar ýaly ynsaply ýigitler köpräk bolaýsa, bolmaýarmy diýip oýlanyrdym.

Ol adam böwrüni diňirgäp, iňkis bilen oýlandy-da:

— Siziň eşegiňiziň ýaşy ortadan aganmydy? — diýip sorady.

Ol adamyň şol soragynda üýtgeşik bir many bardy. Şonuň üçin Japbak Ýapbaga seretdi, Ýapbak Mapbaga seretdi, Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Japbak jogap berdi:

— Alamyzda taýhardy, ýitirelimiz bäre, belki, sartaşyp ýörendir.

— Eşegiňiziň başy sellelimidi?

Japbak ýene bir gezek doganlarynyň ýüzüne hyrydar garandan soň jogap berdi.

— Öwlat gatançly ýaly, gözleriniň ýitilig-ä bardy.

Ýapbak onuň üstüni artdyrdy.

— Özünü bize tanatmajak bolup, belki, selle-de oranandyr?

— Eşegiňiz kime meňzeyärdi?

— Eşege meňzeyärdi?

— Ene kime meňzeyärdi?

Japbak Ýapbaga çişerildi. Ýapbak Mapbaga çişerildi. Mapbak Topbaga çişerildi. Topbak jogap berdi:

— Biziň eşegimiz baýaky kaza çalym edýärdi ýa-da kazy biziň eşegimize çalym edýärdi.

— Onda...

— Eri onda?

— Siziň eşegiňiz hol ortaky öýde kazylyk edip otyr.

Mapbak hoşallyk bilen tassyklady.

— Sagja bol, aý, agam, edil özüdir.

Japbaklar şol öýe bardylar. Ol adam hem olaryň yzyna düşdi.

Japbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Ýapbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Mapbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Topbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Japbak onuň sellesiniň ujundan tutdy. Ýapbak bilen Mapbak onuň gollaryndan tutdy. Topbak onuň ýeňsesinden gop berdi. Kazynyň dili tutuldy. Ol gepläp bilmän, diňe hynçgyrdy.

Dawagärler ol ýagdaýa geň-taň galdylar.

Japbak olardan sorady.

— Hany munuň gaňňasy?

Gyzyl donly epeý bir adam oňa jogap berdi.

— Kimiň gaňňasy?

— Kimiňki boljakdy? Eşegiň gaňňasy?

— Haýsy eşegiň?

— Ine, şu eşegiň, biziň eşegimiziň!

Dawagärleriň agyzlary alardy. Olaryň köpüsi dogrudyr diýip tassykladylar. Biri gyzyl donly, biri bagana içmekli iki sany yüzi jozzuk bolsa: «Toba, Toba! Estagpyrulla!» diýip haýykdylar. Ondan soň olar Japbaklary haýaljyratmak islediler.

— Toba ediň, ýigitler, toba!

— Biz nämä toba edeli?

— Bu kazy işan ahyry!

— Kazy işan?

— Ol biziň dawamyzy çözüär ahyry.

— Siziňkinimi ýa halkyňkyny?

— Biziňkini, hym... hawa... halkyňkynam.

Oturanlardan gopgun çykdy.

— Diňe şularyň bähbidine.

— Diňe şularyň bähbidine.

— Diňe baýlaryň bähbidine.

Doganlaryň dördüsi dört ýerden el çarpyp güldi.

— Sizem eşege işiňizi ynanýan bolsaňyz, işiňiz şownuna däl.

Hälki Japbaklara salam beren adam ara düşdi

— Onda nämä, bu «men kazydyryn» diýýär ahyryn.

— Onda munuň kesen işi galat-da?

— Eşege ynanýan adamlar üçin, belki, dogrudyr.

— Men onda hakymy talap edibermeli-dä?

Japbak oňa igendi.

— Elhepus, agam, tünt ekeniň-ow! Sen bir zada düşünyän adam bolsaň, bize munuň gaňňasyny tapyp ber.

Ol adam garynlak bir baýyň ýakasyndan tutdy.

— Ber baş tümeni.

Gykylyk-topgun köpeldi. Obanyň adamlary üýşdüler. Algyly bilen bergili gatyşdy. «Bäş tümeni ber-de, üç tümeni ber!» baýlaryň ýakasy el boldy.

Garyplaryň gopgunyndan gorkan oba baýlary Japbaklara töwella etdiler. Onda Japbak aýtdy:

— Siziň bilen biziň aramyzda düşünişmezlik bar. Size eşek gerekmi, kazy gerekmi?

— Toba etdik, hudaým, bize kazy — işan gerek.

Onda Topbak aýtdy:

— Biz kazam göremizok, tazam. Eşek alarys diýseňiz bereli. Barybir ol bizi gönendirenok. Aýyn bolmasa gaçýar.

Kazy gepläp bilmän, sakgalyny selkildedip hynçgyrды. Bar-magy bilen ýer dyrmap, nämedir ýazdy. Onuň ýanyndaky mürze-si şol haty okap berdi.

«Men şundan soň kazylyk etsem, tuf ýüzüme» diýýär.

Onda Japbak märekede uzur ötündi.

— «Yalňyşmaz, ýazmaz bir alla bar» diýýärler. Biz biraz ýalňyşaýypdyris öýdýän. Biziň eşegimiziň sakgaly ýokdy ahyry!

Kazynyň biraz dili açyldy.

— Be-be-berekella, köşegim!

Onda Ýapbak aýtdy:

— Kazy aga, bizi bagyşlaň.

— Be-be-berekella, köşegim!

Obanyň bir çetinden Japbaklaryň sazlanysyp çykan owazlary eşidildi.

Ah, naýynsap kazylar,
Ile gelen musallat.
Ala jully tazylar, Awmuş olara millet.
Sellesine garamaň,
Hiç ýagşylyk aramaň,
Goý, din şolaňky bolsun,
Asla habar soramaň!

Çöregi bitin eken

Dört dogan dört aýaklydan dyndylar. Olaryň oraçasynyň töwereginde özlerinden başga iki aýakly towuk hem görünmedi. Doýdugyň igenjine çydaman, galanja gaty-gutularyny hem harç edip, ejelerine hudaýýoly berdiler. Indi bolsa, ýagy ýaly gyş ýetip gelyär. Ne ýapynara bar, ne düşenere bar, ne-de tamşanara bar. Olara indi ýer tapsalar hyzmatkär durmakdan başga çäre gal-mady.

Ýetip gelyän gyş ýeke Japbaklaryň däl, Doýdugyň hem jebesini darykdyrды. Onuň hyzmatkärleri onuň bilen oňuşman, gysgançlygyna çydaman çykyp gitdiler. Doýduk indi mallaryna-da özi seretmeli boldy. Gapysynda bolsa gyş üçin bir çöpem oduny ýokdy. Sygyrlaryna döle gazmalydy. Mallaryna agyl etmelidi. Oňa Japbaklara ýüz tutmakdan, şolary hyzmatkär edinmekden başga çäre ýokdy. Emma oňa dört adam gerek däl, iki adam gerekdi. Dört adamy ýallamaga Doýdugyň ýüregi takat bermeýärdi. Eýsem-de bolsa, olaryň başyny aýlaryn, ikisini hyzmatkär tutaryn, ikisini bolsa başga bir ýurda kowaryn niýeti bilen bir gün olary öýüne çagyрды.

Emma Japbaklar Doýdugyň içki syryndan habardardylar.

Japbaklar çogda çäkmenlerini süýräp, Doýdugyň öýüne bardylar.

Doýduk olary hormat bilen garşy aldy. Sypaýçylyk bilen söze başlady.

— Balalarym, size meniň haýpym gelyär. Sizde ne ene bar,

ne ata bar, ne-de öýňüzde şaňňyrdap oturan gelniňiz bar. Siz kiriňizi özüňiz ýuwmaly, nanyňyzy özüňiz bişirmeli. Bişirmäge bol galla bolsa ýene ýagşy. Sizde arta-taşa bir zat bardyr hem öýdemok. Indi bolsa gys ýetip gelyär. Goňşy hatyrasyna, men sizden bir habar alayyn diýdim. Siz indi näme etsek diýýäňiz?

Japbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, «Töwekgeliň endişe bilen işi bolmaz» diýen nakyl bar. Japbaklar öz ýüregini howsala aldyrýan adamlar hilinden däl. Jaňymyz sag. Güýjümüz bar. Işläp bilýäs, dişläp bilýäs.

— Wah, meniň hem aýtjak bolýanym şol-da. Dişlemäge bir zat tapýamysyňyz?

Yapbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, bu dişleri demirçi kakan däldir. Diş beren dişlemäge-de bir zat berer.

— Size meniň haýpym gelyär. Bolmasa, iki sanyňyz meniň öýümde galyp, iki sanyňyz ýene bir ýere rysgal aramaga gitseňiz näderkä?

Mapbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, sen biziň bilen doga oba-goňşy bolsaň hem sen entek Japbaklary tanaňok. Bizi biri-birimizden ölüm aýyrmasa, başga hiç bir güýç bölüp bilesi ýok. Biziň göwrämiz aýry bol-sa-da, ýüregimiz bitewidir.

— Meniň size aýtjak bolýanym: her haýsyňyz bir ýerde işleseňiz, gazanjyňyz köpräk bolardy. Ýeke bir iýmek, geýmek däl, öýlenmek hem gerek.

Japbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, biz galyň töläp, gelin alýan baýlardan däldiris. Ýaz çykar, ot biter, gül açylar, belki, biziň hem oraçamyzyň töweregine baýram geler! Ana, şonda Japbaklaryň dördüsiniň hem birden öýlenmekleri mümkindir.

Doýduk hile gursa-da, Japbaklary biri-birinden aýryp bilmejegine gözi ýetdi. Onuň talabansyz gününüň geçmeýäni hem anykdy. Şonuň üçin Doýduk Japbaklaryň hemmesini öz öýünde talaban saklamak kararyna geldi.

— Az ber, kän ber—biziň hak dawamyz ýok, ýöne weli, gys üçin bizi mazaly öňünden geýindir. Şonda seniň talabyňy hem gowy ýerine ýetiris.

Onda Yapbak aýtdy:

— Bizi talaban hasap edip, diňe şyrryk çala tutma-da, öz maşgalaň hökmünde gör, özüň näme iýseň, bize-de şony iýdir. Şonda talabyňy gowy ýerine ýetiris.

Onda Mapbak aýtdy:

— Biziň iýjegimizi elimize ölçäp berme-de, garnymyzyň aldygyna goýber. Şonda talabyňy gowy ýerine ýetiris.

Onda Topbak aýtdy:

— Doýduk eje, sen asyl bizi özüňe ogul edinäý, Şonda seniň işiňi öz işimiz ýaly işlaris, seniň malyňy öz malymyz ýaly gowy göreris. «Mal eýesiniň gözünden suw içer» diýen nakyl bardyr.

Doýduk tarsa yerinden galdy.

— Belki, siz «meni mirasa-da şarik et» diýersiniz?

Onda Japbak aýtdy:

— Doýduk eje, biz miras söýýän, miras üçin ýaşayan adamlar kabylyndan däl. Biz, heý, öz ata-enemizden bir zat alyp

galdykmy?

Doýduk lahhyldap güldi.

— Siz ol pakyrlardan näme alyp galjakdyňyz.

Onda Mapbak aýtdy:

— Halha, kemteresinden oraçamyz dur. Biz şony hem paýlaşamzok. Japbaklar, öreliň! Barybir biziň Doýduk eje bilen söwdamyz tutjak däl.

Doýduk özüni eýläk urdy, beýläk urdy. Emma Japbaklary öz diýenine razy edip bilmedi. Japbaklaryň aýdany boldy.

Onda Topbak aýtdy:

— Doýduk eje, onda şertimiz şert bolsun!

Doýduk nalajy razy boldy.

Japbaklar Doýdugyň öýünde talaban bolup galdylar.

Japbaklar aňyrsy birnäçe gününň içinde mähnet döle gazdylar. Doýdugyň baggoýunlaryna, eşeklerine agyl etdiler. Birki gezek oduna gidip geldiler. Emma Doýduk wadasynda tapylmady. Doganlaryň şyryk çal bilen gaty çörekden başga gyzgyn çorba-da agyzlary degmedi. Ýagly-ýüzli Japbaklaryň dişlerinde galan bolsa, Doýduk kakyp aldy.

Japbaklar bir gün üýşüp oturyp, öz aralarynda zeýrenişdiler.

Doýduk olaryň üstüne geldi.

— Eri, Japbaklar, bu nä habar?

Japbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, näme bizi habara iberipmidiň?

— Aý, ýöne dile geldi, bile geldi, soradym.

— Soranyň gowy. Sorasaň jogap bereris: biziň aňrymyz eljuk diýýär.

— Aňryňyz nirede?

— Dört doganyň dört toklulyk garyn gazanynda.

— Siziň garnyňyzyň maňa näme dahyly bar?

— Näme üçin bolmaz?

— Siz Japbaklar, men Doýduk.

Onda Japbak jogap berdi.

— Doýduk eje, sen özüň her günde birnäçe gezek doýýarsyň.

Japbaklaram juda bolmasa, günde bir gezek doýsunlar ahyry!

— Hudaýyň deň etmedigini men nähili deňläýin?

Onda Mapbak jogap berdi.

— Doýduk eje, sön hudaýa-da sapak berýämikäň öýdýän.

— Toba etdik, hudaýym!

Onda Topbak aýtdy:

— Doýduk eje, näme beýle içiňi çekýäň? Sen Japbaklara eje bolmagy oýnam oglany birden dograndan aňsat hasap edýämiň? Seniň öz wadaň hem bar. Sen bize birneme garaşyk et, gözümüz ýerine gelsin.

— Bolýa, bolýa. Men şu gün siziň garnyňyza bir gyzgynzat atjak bolýyn.

— Doýduk eje, bir diýip, iki diýip, aňyrsyny çürüzziklemegin. Bize eje boljagyň çynyň bolsa, tä ölýänçäň elmaýyş etgin.

— Heý, ýaşy kesilen! Sen indi meni öldürjegem-ow!

Onda Japbak jogap berdi.

— E, Doýduk eje, biz seniň ölümiňi dilämzok. Sen ölseň, bize ýagly-ýüzlini kim berer?

Doýduk doganlara çala ýylan gözli bir çorbajyk berse-de, derrew yzyny kesdi.

Doganlar Doýduk bilen sözleşip, Doýduga gyjالات berip, garynlaryny gäberdip bilmejekdiklerini aňladylar. Olar Doýdugyň baggoýunlaryna nazar saldylar. Ýedi-sekiz goýnuň hemmesi hem öz endamyna ýag ýygnapdyr. Ylaýta-da olaryň içinde biri agyr guýrugyna bäs gelmän, örän kynlyk bilen ýatyp turýar.

Şonda Japbak aýtdy:

— Hol, goňur goýny görýärmisiňiz? Men onuň ýüzüni örän salyk görýän.

Onda Yapbak aýtdy:

— Aýtsaň-aýtmasaň onuň ýüzüne öli reňki urupdyr.

Onda Mapbak aýtdy:

— Çerrik bolmasa-da biridir.

Onda Topbak aýtdy:

— Hernä çerrik bolaýbilseýdir! Çerrik bolsa ertire berin çykarmyka?

Onda Japbak jogap berdi.

— Meniň çakym çak bolsa, ertire çykmaz!

Doganlar şol ýagdaýy howa garaňkyrandan soň Doýduga-da duýdurdylar. Ol aý ýagtysyna daşaryk çykyp seredende, Doýduk goýnuň, hakykatdan-da, aýaklaryny ýygryp başyny aşak salyp ýatanyny gördi. Japbklaryň sözüne ynam etmese-de, öz ýanyndan olara münkürlük etse-de, onuň göwnüne bir iňkis gitdi. Al-lajany, oňa näme bolduka? Ýa ot-potuň arasy bilen gurt-purt iýäýdimikä? Sag-aman ertire beri çykaýbilse ýagşydyr.

Yapbak gamgyn Doýdugy rahatlandyrmak isledi.

— Doýduk eje, seniň ýasy ýanyň ýerde bolaýsyn! Tonna biz özümüz serederis: uzak gije gezegine garawullyk çekeris.

Doýduk öz ýanyndan Japbaklara goýun tabşyrmagy gurda tabşyran bilen deň hasap etdi. Şonuň, üçin ol olaryň ýanynda arkaýynsyrasa-da, gije rahat ýatyp bilmän, baş-on gezek çykyp seretdi.

Daňyň düýbi saz berende, Japbak çasly sesi çykdy.

— Yapbak haw! Mapbak haw! Topbak, haw! Pyçak getirseňizle!

Japbagyň çasly sesi gulagyna ilen Doýduk börüginini geýmegi hem unudyp, hasanaklap çykanda, goňur goýnuň bogazyndan gan akýanyny gördi, kekirdeginiň hyrryldysyny eşitdi. Doýduk:

— Wah, wah-eý! — diýip, başyny ýaýkady.

Onda pyçagynyň ganyny süpüren Japbak aýtdy:

— Doýduk eje, gam çekme, çöregiň bitin eken, biz onuň janyna ýetişdik.

— Heý, sammyk işigaýdan! Goýnuň öler-de, çöregiň bitin bolarmy?

— Biz ony halal öldürdik ahyry!

— Barybir siz ony harama çykararsyňyz.

— Doýduk eje, arkaýynja bolaý: bir übtüginem zaýalamarys!

Baggoýny soýýarkalar, Japbaklar Doýduga eşitdirmän, sadaja hiňlendiler.

Halamasyn, halasyn,

Goý, syňragyn ýalasyn,
Doýduk içini çekse-de,
Japbaklar bir gönensin!

Ham çaryk

Baggoýun Japbaklaryň garnyny çalaja ýazdy. Emma oňa Doýdugyň jebegesi darykdy. Ol Japbaklary kowup-da bilmedi, Japbaklardan dynyp-da bilmedi, Janbaklarsyz oňup-da bilmedi. Doýduk olary has köpräk ulanmagyň küýüne düşdi.

— Japbaklar, ýatan öküze iým ýoguny siz özüňiz gowy bilýänsiňiz.

Mapbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, bikärden taňry bizardyr. Ýatyp iýmek Japbaklaryň gylygyna gelişjek zat däldir. Biziň işleýşimize sen özüň näme näbeletmi? Öz ömründe, belki, ýüzlerçe talaban tutup göränsiň, saňa, heý, Japbaklaryňky ýaly döle gazyp beren barmydy? Ýene näme hyzmatyň bolsa buýur. Biz elimiziň ýetmedik ýerine aýagymyz bilen ýeteris.

— Siziň biriňiz samanyň daşyna ligin ediň. Biriňiz ýandak çekiň, Biriňiz dölän üstüni basyryň. Biriňiz oduna gidiň.

Topbak oňa jogap berdi.

— Doýduk eje, sen gürrüni şeýle bir, bulaşdyrdyň, şeýle bir bulaşdyrdyň, bu buýruga bizä düşünen däldiris. Başymyzy çaşyrdyň. Belki, seň özüň hem çaşan bolsaň gerek.

Doýdyk kimiň näme iş etmelidigi barada barmaklaryny bir çommaldyp, bir ýatyryp, jikme-jik tabşyryk berdi.

Japbak oňa çişerildi.

— Doýduk eje, bu buýruklary sen Japbaklary tanap berýämiň ýa ýene başyňa gelenini ýaňrap durmuň?

— Örän bedehet tanaýan! Mugt Buharda ýok. Siz çöregi menden iýseňiz, men sizden işi talap ederin!

— Doýduk eje, sen meniň aýdýanyma düşünmediň. Japbaklaryň başy bir bolup durka, hol ilerki beýik daty gaýraky guma göçür diýseň hem göçürerler. Emma olaryň başyny bozsaň, ýeke-ýeke täklesseň, men saňa dogrusyny aýdaýyn, ana, hojagaz ýerde ýatan çöpi hem galdyryp bilmezler.

— Käşki iýeňizde-de şeýle bolaýsadyňyz!

— Doýduk eje, biz hemme ýerde şeýlediris. Hatda biz iýemizde-de, seniň öz aýdyşyň ýaly, iner otlarıň ýalydyrys. Biziň birimiz Kelegiňkä, birimiz Ýalagyňka gitmän, özüň bilen sözleşişimiz ýaly, hemmämiz üýşüp, seniňkä geldik ahyry.

— Käşki Kelek bilen Ýalak hem Japbaklardan ýeten resedini özleri bölüp alaýsady!

Ýapbak Doýduga çişerildi.

— Doýduk eje, miras paýlaşygynda resede düşer ýaly, Japbaklar mal däldir. Sen ony unutma!

— Siz şeýle bütewi bolsaňyz, onda düýeleriň dört sanysyny howutlaň-da, daňdanyň özünde oduna ugraň!

Mapbak Doýduga çişerildi.

— Bedähet bolýa! Ýöne weli, aýazly daňdanda meýdana çykmak üçin içmek gerekdir.

Topbak Doýduga çişerildi.

— Odun ýygmak üçin depmek gerekdir, depmek üçin bolsa aýakgap gerekdir.

Japbak hem üstüni ýetirdi.

— Aňzak aýazda doň sazак bilen söweşmek üçin, endamlyja huruş gerekdir!

Doýduk saçyny ýoldy.

— Waýe-eý, waýe-eý, heý, bu «gerekdirleriň» soňy bolmazmy?

Onda Ýapbak aýtdy:

— Men muny ilki geýip ugramda her aýagymy Kelekbayıň howdanlarynyň birine sokdumykam öydüpdim. Eşegiň garnynyň aşagyndan aýlanan palany ýaly, her ädimde dabanymyň aşagynda bir batman mylkyldy duýýardym. Ynha, indi ham çaryk meniň aýaklarymy edil ussaň gysajy ýaly mynjyradyp baryar.

Mapbak doganlaryna seredip, gaşyny çytdy.

— Aýakgabyň dar bolsa, giň jahanyň haýry bolmajak ekeni.

Ýapbak doganlaryna seredip, gaşyny çytdy.

— Men hemişe janym kellämde diýip ýördüm, aýagyma geçenini bolsa, ynha, şu gün bilip galdym.

Topbak doganlaryna seredip, gaşyny çytdy.

— Doýduk eje, garnyny göterip bilmän, wah, muny nähili kiçeldip bilerkäm diýip, birsyhly zeyrenip ýör. Men bu beladan dynyp, sag-aman öýe dolanyp barsam, Doýduk ejä «garnyňa çaryk geýdiräý» diýjek.

Japbaklar bir ýapyda oturyp, aýaklarynyň çaryklaryny çykar-makçy boldular. Olar edil ýyl aşan süňk ýalydy. Olary ne ýazyp bolýardy, ne-de giňeldip bolýardy. Çaryk käbir doganyň aýagy-nyň hamy bilen gopdy. Eti gyzaryp göründi, gan sarykdy.

Aýagynyň ganyna çäge sepen Topbak doganlaryna seretdi.

— Aý, Japbaklar, biziň bugramyzy öldüreniň kimdigini bilýämisiňiz?

Mapbak oňa jogap berdi.

— Kim bolar öýdýän? Hudaýdyr-da.

— ýok, ýok!

— Eýsem kim?

— Men ony diňe şugün bilip galdym. Biziň bugramyzy öldüren hem ham çaryk!

Ýapbak el çarpyp güldi.

— Aý, ýigid-ä bildi-ow!, Biziň bugramyzyň näme çarygy barmydy?

— Onuň endamyndaky hamyny nätjek! Gün degendir, çürüşdirendir, çaryk bolandyr-da.

Japbaklar çaryk galasyndan çykanlaryndan soň, aýaklarynyň gan-gabarçak bolmagyna garaman, dünýeleri giňäp gitdi.

Yeňillik bilen dem alan Japbak aýtdy:

— Bu dünýäde behişt bar eken-ow!

Gözleri ýerine gelen Ýapbak aýtdy:

— Men ony wagtynda çykaraymadyk bolsam, ol hökman meniň aýagymy öldürýädi.

Uludan demini alan Mapbak aýtdy:

— Ah-aw, Japbaklar! Bu örän uzak oýlanyp edilen iş.

Doýduk bu gün biziň aýagymyzy galypa salan bolsa, ertir garn-

ymyzy galypa salar. Garyn aýak däldir, hamyny sypyrsaň içegäň hem bile çogup çykar. Biz iň ýagşysy, ýatak jaýymyzy üýtgedeliň.

Çarygy ýere bulap uran Topbak aýtdy:

— Dowzah diýilýän şu bolsa gerek!

Doganlar aýkdylar. Gatan arpa çöreginiň gylçyklary olaryň dişleriniň arasynda hyşyldady. Onda Japbak aýtdy:

— Bä! Doýduk bizi maň hasap etdimikä?

Turşy süzme içegesini gyýyp giden Yapbak aýtdy:

— Bä, Doýduk ýylan bolup meniň garnyma giräýdi öýdýän.

Japbaklar ojar depmekden elli bizar geçdiler, hatda olaryň ädim urmaklary hem kynalyp galdy. Olar oňly dikelip, ýazylyp hem bilmediler, içlerinden burgy tutdy.

Japbaklaryň uzyň günläp ýygan odunlary bir düýäni ýüklärlik hem bolmady. Olar her düýä bir goltuk ýükledilerde, düýeleriň üstünde aýaklaryny sozma dolap oturdylar.

Doýduk bolsa Kelekbaý bilen odun söwdasyny edýärdi. Bu ýyl bütin bazary hem odun bilen üpjünläriň, Japbaklar maňa horjun-horjun teňne toplap bererler diýip begenýärdi. Şol süýji oýlar içinde Japbaklaryň sesini eşiden Doýduk ylgap çykdy. Emma düýeleriň üstündäki ýükler Doýdugyň lapyny keç etdi.

— Hany odun? Hany odun? — diýip gygyrdy.

Onda Topbak aýtdy:

— Aý, Doýduk eje, odun işi haýyr-la. Gözüň aýdyň!

Doýdugyň gözlerinde bagt uçganagy ýylpyldady.

— Hä, guzym, näme hezillik bar!

— Doýduk eje, men seniň garnyňa melhem tapdym.

— Näme, näme?

— Doýduk eje, sen öz garnyňa çaryk geýdiräý!

Doýduk iki elini bile galgatdy.

— Owarra boluň! Owarra boluň!

Ajyň aňy bolmaýar

Japbaklar Doýdugyň gapysyny terk edenlerinden soň olaryň mydary has-da kynaldy. Barara ýer, edere iş ýok. Işsizlik nähili uly bela! Häzir orak-hoşa wagty-da däl. Ekerançylyk etmäge-de gurp gerek, häzir onuň wagty hem däl. Kelekbaý olary ýa günlükçi tutjak, ýa tutjak däl. Günlükçi tutaňda baş günüňi geçirseň, altynjy gün ýene boş, ýene işsizlik. Ýalak işan, belki, olaryň habaryny hem aljak däl. Başga gidere talap, gözläre ýer ýok.

Güzeran nähili kyn bolsa-da, Japbaklar darykmaýardylar.

«Ajygan ölmez, alňasan öler» nakyllyna olar gowy düşünýärdiler.

Japbaklar obanyň aňyrsyndaky köne bir tümmek de gyşaryşyp, sozmalaryny tirsekleriniň aşagyna taşlap, işsizlikden göwün ýüwürdüýärdiler.

Japbak doganlarynyň göwnüni biraz açmak niýeti bilen gür-rüne başlady.

— Japbaklar, beýdişip gören gapyda enteşip ýörenden, geliň, biz hem durmuşy oňat geçirmek, baý bolmak küýüne düşeliň!

Yapbak öz gezegini aldy.

— Geliň, bizem Doýduk ýaly baý bolalyň.

Mapbak oňa garşy çykdy.

— ýok, ol bolanok. Ýetimiň haky, ýesiriň gözyaşy Doýdu-ga kär etmese-de, Japbaklara ýokmaz. Biziň ony ynsabymyz hem götermez.

Topbak aýtdy:

— Geliň, biz iň ýagşysy, Kelekbaý ýaly baý bolalyň.

Japbak oňa garşy çykdy.

— Japbaklar Kelek ýaly ýalançylygy hem başarmaz, kasam içmäni hem oňarmaz, onuň ýaly baý hem bolmaz. Biz, iň ýagşysy, Ýalak išan ýaly baý bolalyň.

— Japbaklar Ýalak ýaly doga satmany hem başarmaz, misginsokarlygy hem oňarmaz, iliň hüşür-zekatyny hem iýmez. Onuň ýaly baý hem bolmaz... Degirmendäki kilwan siziň ýadyňyzda barmy? Biz, iň ýagşysy, şol kilwan ýaly degirmen edinelin. Ony makul bildiler.

Ýapbak aýtdy:

— Agsagyň hem aýagy ýeter ýaly, degirmeni biz oba içinde salalyň

Onda Mapbak aýtdy:

Obanyň içinde salar ýaly, biz eşek harazy guramzok ahyry. Degirmeni biz obanyň çetinden guralyň

Onda Topbak öz pikirini aýtdy:

— Japbaklar hemişe deňlik tarapdarydyr. Çarwalara-da, çomrulara-da deň bolar ýaly, degirmeni biz gumuň eteginden salarys.

Onda Japbak aýtdy:

— Daşdan garaňda-da ýakyndan garaňda-da, mesaňa-mälim bolup durar ýaly, degirmeni biz Köpetdagyň çür depesiide guralyň. Şonluk bilen, Japbaklarys degirmeni Ahal sebitinde birinji bolar. Obanyň iň birinji baýy hem Japbaklar bolar.

Japbaklar degirmeni ýöretjek suw haýsy, onuň aňyrdan geljek özeni haýsy, degirmen guraljak, daşy goýuljak ýeri haýsy, ol hakda hiç bir pikir etmändiler. Yer gazmak üçin, daş ýonmak üçin nähili gural gerek, nähili ussa tapmaly, näçe harç-harajat gerek — ol barada oýlanmadylar. Mesele şoňa baranda, olar kürtdürüp durdular. Olaryň degirmen bardaky pikirleri, üflenlen gaýmak ýaly, öz-özünden ýygrylyp sowlup gitdi.

Japbak agyr oýdan soň, näme-de bolsa bir zat bilen Doganlarynyň göwnüni açmak isledi-de, geplenmedik gep tapmaga çalyşdy.

— Mapbak, hany, irkilip oturma-da, içmegiň jübüsinden düýäň ýumurtgasyny çykar-la.

Mapbak oňa onuň özüniňki ýaly jogap berdi.

— İçmegiň jübüsinden düýe ýumurtgasyny çykarman üçin, kyrk barmakly kyrk al gerek. Ony bişirmek üçin bolsa, kyrk gowalyk kyrk gulakly gazan gerek.

Olaryň gürrüline biraz ýylgyran Ýapbak Topbakdan sorady:

— Topbak, daşa gurt düşse, näme bilen gurdap bolar?

— Düýäniň şahy bilen.

— Topbak, sen şu wagt bir agyz iýip oňmaly bolsa, näme iýersiň?

— Semiz goýnuň guýrugy bilen bir tegelek çörek.

— Hudaýdan dilemeli bolsa, şu wagt näme dilärsiň?

— Bir sanaç un.

Ýalak işan iki elini syrtyňa tutup, dähedem-dessem gezip ýörkä, Japbaplaryň şowhunly gürrüňleriniň üstünden bardy. Japbagyň soňky sözi onuň gulagyna ildi.

— ...-biz şeýle bir ýag satarys, şeýle bir ýag satarys...

Olaryň üstüne göni gelen Ýalak işan Japbagyň sözünü kesdi.

— Ýagy nireden aljak?

Ýapbak oňa jogap berdi.

— Gaýyş satarys-da, goýun alarys?

— Gaýşy nireden aljak?

Mapbak oňa jogap berdi.

— Gamyş satarys-da, gaýyş alarys.

— Gamşy kim alýa?

Topbak oňa jogap berdi.

— Gamyş Maryda kümşe deňe-deň geçýämiş.

Ýalak işan biraz oýlanandan soň, ýene sorady.

— Gamyş kümşe deň geçýän bolsa, Mary bazaryny dolduraýmazmydylar?

Japbak oňa jogap berdi.

— İşan aga, ýollarda hyzharamy kän. Olar gamşyň, kümşüň ýoguna köýýämişler. Oňa diňe Japbaklar ýaly dörtler, dört ýanyny deňläňler, dört ýüze taý geljekler baş goşup bilýärler.

Ýalak işanyň kümşe nebsi otukdy.

— Siz söwda maly tapdyňyzmy?

— Taňrynyň sazy gutarmasa, biziň malymyz gutarar ýaly däl.

— Gamşy Mara näme bilen ýüklejek?

Mapbak oňa jogap berdi.

— Bir düýe kümşüň ýarysy seniňki, galan ýarysy biziňki diýsek, kim bize erkek bermez öýdýäsiň?

Topbak onuň aýdanlarynyň üstüne goşdy.

— Ýöne weli, Kelek bilen Doýdugyň haram gatançly düýes-in-ä mugt berselerem äkitmeris. Gaýta olaryň şübheli mallary biziň başymyzy iýer.

Ýapbak oňa göwünlik berdi.

— Düýe ýeke Doýduk bilen Kelekde däl ahyry. Oba söw-dagärleri düýäň üstüne aýagulaglyk eşekleri bilen hem bererler.

Ýalak olardan pessay ses bilen sorady.

— Balalarym, siz näçe düýe alyp gitjek?

Japbak oňa jogap berdi.

— Japbaklar nebsini şagladýanlardan, köpi gözlöp, azdan galýanlardan däldirler. Biz ilki bilen birje düýe gamyş äkidip, birje düýe kümüş getirsek bolýa.

Ýalak işan olara ýalbaryjy ses bilen ýüz tutdy.

— Balalarym, siz ýeke düýe äkitseňiz, meniň, düýämi äkidäýiň!

Topbak Japbaga seretdi. Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak birbada oňa jogap bermedi. İşan ýene ýalbardy.

— Men siziň baryp gelyänçäňiz iýjek-içjegiňizi hem üpjün-lärin. Ýöne weli, beýle işe baş uranyňyzy hiç kim hem bilmese ýagşy. Ýosam sizden öňürdenler hem bolar. Siz, iň ýagşysy, meniň düýämi alyp ötäýdiň. Şonda hiç kimiň habary hem bolmaz.

Topbak jogap berdi.

— Işan aga sen agzy keramatly adam. Seniň sözüňi biz ýerde goýup bilmeris.

Mapbak «ähem» edip ardyndy.

— Işanyň malyny Kelekbayıňkydan...

Topbak derrew onuň sözünü kesip:

— Işan aga, biz ugramyzda, bize pata-da berer.

Japbaklar ugramakçy bolanlarynda, Ýalak işan olara kümüş üçin mäkäm haltalar hem berdi, öwüt hem ýetdi.

— Balalarym, goşa gyraňa bir goýun emele gelyändir. Siz düýä dözmezlik etmän, mazalyja ýükläň. Ol gaty güýçlüdir.

Japbaklar sazlyga baryp, düýäni gamyşdan ýüklediler.

Şäherde häzir gurluşyk işleri gidýäni üçin, gamyş ojardan arzan däl. Japbaklar birnäçe gün gamyş satyp, özlerine birneme harjlyk toplamak küýüne düşüpdiler. Işanyň düýesini bolsa sag boly hem kem-käs kireýi bilen dolandyryp bermek niýetleri bardy. Doganlary şol çylşyrymly ýagdaýa agyr gün mejbur edipdi.

Doganlar düýäni turzanlarynda sallanyşyp duran tozgan ýaňa onuň gulagy hem görünmedi, guýrugy hem. Düýe janawar nirä ädýänini hem bilmän, götinjekledi, birdenkä Japbaklaryň ýakan oduna baryp ýetdi, Japbaklar ony sowmaga yetişmänkä bolsa, sallanyşyp duran tozgalary ot aldy. Tüsse ysyny, ýalyn ysyny alan düýe bükürdi urdy, nirädir ökje göterdi.

Topbak onuň yzyndan gygyrdy.

— E-eý! Janawar! Akylyň bolsa suwa çök!

Bütün kellesine çenli gamyş bürelgi düýe ýoluny saýgarmaýardy, göýä diýersiň, Topbagyň tabşyrygyna

düşünen ýaly, köle baryp urdy. Gamyş ýalny suwuň ýüzünde lowlap ýokary galdy-da, şol sekundyň özünde söndi.

Japbak el çarpyp güldi.

— Ana gördüňizmi, Japbaklaryň sözüne haýwan hem düşünyä. Emma Doýduk düşünenok.

Onda Ýapbak aýtdy:

— Düýe-ha düşündi weli, işan aga düşündürmek kyn. Biziň işimiz şowly bolmady. Japbaklaryň düýe otlary habary günübirin oba ýaýrar. Ondan soň Ýalak işanyň önünde durmak bize aňsat düşmez. Hudaýa şükür: düýäň guýrugynyň gilyndan başga oňa şikes düşen ýeri hem yok.

Japbaklar uzak maslahatdan soň, düýäni gamyşdan ýüklediler-de, işanyň gapysynda getirip çökerdiler: uzur ötündiler.

— Işan aga, ine düýäň, ine-de bir düýe gamyş. Bagyşla. Biziň Mara gitmek işimizi şowuna düşmedi.

Ýalak işan bir düýe gamyşy kümüş ýaly ykjamlap goýdy.

Japbaklar Ýalak işandan arany açanlaryndan soň, garyplykdan özara derdinişip, azajyk hiňlendiler.

Indi nirä giderkäk?
Niçigsi kär ederkäk?
Taňry bizi görmese,
Derdi kime aýdarkak?

Ýatagan

Japbaklaryň Durun obasynda durarlygy galmady.

Obanyň ala ýazy bolan Japbaklaryň obadan çykyp gitmegi daýhanlary gynandyrdy. Daýhanlaryň olary hiç ýana goýberesleri gelmedi. «Her gün birimiziň öýümüzde myhman boluň» diýip töwella etdiler. Her kimden azdan-köpden toplap, Japbaklara menzillik toplamagyň çäresine girişdiler.

Emma Japbaklar oňa razy bolmadylar. Kişi zähmeti, onda-da özleri ýaly garyplaryň zähmeti bilen gün görmegi Japbaklaryň adyna laýyk bilmediler. Olar «biz ýene tiz dolanyp geleris» diýip, dost-ýarlary bilen hoşlaşdylar.

Japbaklar talap agtaryp, obadan-oba gezdiler. Japbaklar ýaly işsiz gezyänler her obada-da gyt dälidi. Keseden geleni, on-da-da dört adamy birden talaban tutmaga işçi güýjüni bol tapýan baýlaryň bogny ysmaýardy.

Japbaklar bir obada bir ýatagan bar sesini, bütin gazanjyny, ullakan baýlygyny ukudan gazanýan habaryny eşitdiler. Olar şol ýatagany yzarlap tapdylar.

Ýataganyňka her obadan, her şäherden, her hili ýurtlardan ýataganlar, mugt gazanç yzarlaýanlar kân gelyär eken, olaryň köpüsi oňa birnäçe teňne döküp gidýän eken.

Japbaklar şol ýataganyň öýüne baryp düşdüler.

Ol edil pil ýaly bir adam ekeni. Japbaklaryň derdüsi birden onuň üstüne münseler, dördüsini bir menzile alyp giderlik güýji bar eken. Onuň her gözi käse ýaly, her gabagy bolsa elek ýaly ekeni. Onuň erinleri gazan tutajy ýaly bolup, burny bolsa goşa ýumruk ýaly ekeni. Ol bir tegelek çöregi bölmän ýuwudýan eken. Garny bolsa saman döle ýaly eken. Şonuň üçin hem bir doýsa üç-dört günläp aýkman, gymyldaman ýatýan eken.

Ol Japbaklary naharlardan soň, olaryň habaryny aldy.

— Er-ow, ýigitler, näme, gezelençmi ýa habarlyjamysyňyz? Japbak oňa jogap berdi.

— Hawa, seýlem bir seýil, sergezdanlygam bir seýil. Bizem, garaz, çöregimizi huruşsyz iýmäni kyn görýän adamlar. Seniň bilen birsalym irkilişäýsek diýip geldik.

Ýatagan lahyldap güldi. Onuň gülküsi bütin öýi sarsdyrdy. Mapbagyň endamy tikenekläp gitdi. Tomus wagty bolsa Mapbagy ysytma tutmagy-da mümkindi.

Ýatagan Japbaga seretdi.

— Meniň bilen ýatysjak haýsyňyz?

— Biziň hiç haýsomyzyň hem yzomyzda işimiz galyp duranok. Haýsomyzy makul bilseň, saýla-da tutaý.

Ýatagan olara siňe seredenden soň, ýene lahyldap güldi.

— Siziň haýsy-haýsyňyzdygyny seljerer ýaly bolmasa nätjek! Size asyl kimler diýerler?

Ýapbak jogap berdi.

— Bize Japbaklar diýerler.

— Hä-ä, boldy, boldy.

Mapbak ondan sorady.

— Hä, näme boldy?

Japbaklar atly dört dogan gulagyma ilýärdi. Halkyň soňsuz gürrüňine görä, siziň bilen duşuşmagy arzuw hem edip ýördüm. Öz aýagyňyz bilen geleniňiz gowy boldy. Men örän hoşal... Hany,

onda güýç synanyşyp göreliň bakaly. Ýöne weli, şertlije bolsun.

Topbak oňa jogap berdi.

— Hawa, Japbaklar hem öz ömrüni biderek geçirýänlerden däl. Goý, şertlije bolsun.

Az ýatan köp ýatana kyrk tylla bermeli.

Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak jogap berdi.

— Aýyby ýok. Goý, kyrk tylla bolsun.

— Siziň onçakly harjyňyz beri barmy?

— Sen özüň nähili bilýäsiň? Japbaklar ownukuşak zadyň syrtyna bukular öýdýämiň?

— ýok, men size ynanýan. ýöne weli, bir şert bilen: meniň bilen ýatysjagyň aýaklaryna men zynjyr urjak.

Onda Ýapbak aýtdy:

— Seniň şertiň gutarmady-la! Näme, bizden ätiýaç edýämiň?

— Uka gezek galanda meniň dünýe ýüzünde ätiýaç edýän adamym bolmaz. Zynjyr urmagym başga bir zat üçin däl-de, kim bilen ýatysýanymy saýgarmagym üçin.

Onda Mapbak aýtdy:

— Bolýa. Japbaklara ynanjyň şeýle bolsa, zynjyryňy ur.

— Ynanmazlyk üçin däl-de, işi çig galdyrmazlyk üçin.

— Aýyby näme!

Ýatagan öýüň töründe iki ýer saldyrды. Japbagyň aýagyna zynjyr urды. Ondan soň doganlaryň gözüne güýdüşendirin hasap edip, açary ýassygynyň aşagynda gizledi. Aýalynda-da tabşyrды.

— Myhmanlara göz-gulak bol!

Ýatagan öli göwre ýaly gymyldaman ýatды. Japbak gije-gündizde gözlerini dört gezek açyp-ýumды, doganlaryna dört gezek yşarat etdi. Iň soňunda ýataganyň aýaly suwa gitdi. Mapbak ýataganyň ýassygynyň aşagyndan açaryny alды. Japbagy boşatды, ýerinde Ýapbagy ýatyrды. Zynjyryň açaryny ýerinde goýды.

Ýatagam iki gije-gündiz ýatды. Ol bir agdaryлды, gözlerini dermirdip açjak ýaly etdi-de, ýene uka gitdi. Mapbak gözlerini dört gezek açyp-ýumды, doganlaryna dört gezek yşarat etdi. Iň soňunda ýataganyň aýaly bir iş üçin daşaryk çykды, Japbak Topbagy Mapbagyň ýerinde ýatyrды, açary ýene ýerinde goýды.

Ýatagan iki ýarym gije-gündiz ýatды. Agdaryлды, gözlerini açды, seretди. Aýaklary zynjyrly Topbagyň horlap ýatanyny görüp, ýene uka gitdi. Topbak gözlerini dört gezek açyp-ýumды, doganlaryna dört gezek yşarat etdi. Iň soňunda ýataganyň aýaly suwa gitdi. Ýapbak Topbagyň ýerinde Japbagy ýatyrды, açary ýene ýerinde goýды.

Ýatagan ýene iki gije-gündiz ýatды. Ol agdaryлды, yňryljyrady, dönderildi, gözlerini açды, ýene ýumды, Japbagyň öz gapdalynda horlap ýatanyny görди. Onuň indi içi gorulды. Ol iň soňunda uklap hem bilmedi, çydap hem bilmedi, dikelip oturды, gerindi, pallady, gapdalynda ýatan Japbaga ýüzlendi.

— Japbak! Japbak, haw!

Japbakdan ses-üýn çykmady. Ýatagan ony bir aýagy bilen pyzyp goýberdi. Japbak üç-dört agdaryлды, zynjyr şakyrды. Emma Japbak horuldysyny kesmedi. Ýatagan doganlaryna ýüz

tutdy.

— A-how, Japbaklar! Doganyňyz ölen bolaýmasyn?

Ýapbak jogap berdi.

— Ol ukyň ýaňyja keýp ine düşdi.

— Onuň ýaly bolsa turzuň. Kyrk tylla däl, başga-da näme gerek zadyňyz bolsa bereýin, siz meniň başymdan sowluň!

Onda Mapbak aýtdy:

— Gelen myhmanyň ukusyny aldyрман ugratmak nähili bolarka?

— Ýatyşyňyz şu bolsa, ukyňyzy o dünýäde alarsyňyz.

Ýapbak bilen Mapbak Japbagyň iki golundan tutup galdyrdy. Japbagyň kellesi bulandy. Topbak onuň kellesini tutdy, yralady, gygyrdy.

— Japbak, aý, Japbak, indi turaýsaň näderkä?

— Japbakdan ses hem çykmady, gözünü hem açmady. Topbak iň soňunda bir eli bilen onuň burnuny tutdy, bir eli bilen agzyny tutdy — demikdirdi. Japbak birhaýukdan soň asgyrdy: püşä-ä... Japbagyň gözi ýalpa açyldy. Töweregine garanjaklandan soň pal-lady.

— Men irkiläýipdirin öýdýän?

Ýatagan oňa haýrangalyjylyk bilen seretdi.

— İrkiliş iň şu bolsa, ýatyşyňdan alla saklasyn!

Ýatagan kyrk tyllany sanap berdi. Japbaklaryň ol haçan gören zady! Olar biri-birlerine seredişdiler.

Ondan soň Japbak aýtdy:

— Meniň beýleki doganlarym bilen hem bir synanyşyp gör!

— Siziň bilen ýatışmag-a beýlede dursun, siz her gününüze kyrk tylla berseňizem, menden sizi saklan ýok. Siz ýatyp-ýatyp birden ölersiňiz-de, meniň başyňa töhmet bolarsyňyz.

Japbaklar ölýänlerden däl, ýaşayanlardandyr.

— Elbetde, şunuň ýaly bir hötjet bolmasaňyz, adyňyz il içine ýaýrasy ýokdy. Meň özüm akmak: Japbaklar adyny eşitdim-mi: «Ýok gardaşlar, ýok, meniň siziň bilen oýnum ýok» diý gu-tar-da!

Onda Ýapbak aýtdy:

— Diňe birimiz bilen ýatışjagyňy bilen bolsak, onda dört bo-lup gelmezdik.

— Siziň şeýle mahluklardygyňyzy bilen bolsam, men siziň ýüzünüze-de seretmezdim.

Onda Topbak aýtdy:

— Beýle gam çekip oturma. Bize seniň tyllaň gerek däl.

— Ýok, ol size ene süýdünden halal.

— Onda, belki, ýene bir öwrülişinde dolandyryp bereris.

Ol gaýta Japbaklara ýol harjylyk üçin ýene bir on tyllany zor-lap berdi.

— Hawa, Japbaklar, saý-sebäp bilen tanyş bolduk. Men-ä sizi indi unudasym ýok. Siz hem, elbetde, çenden öz ýata-ganyňyzy ýada salarsyňyz.

Japbak aýtdy:

— Sen, halypa, indi ýatagan adyňy aýyr-da, adyňa ýat-mazak goýaý.

— Siz hemişe meniň daşymy alyp durasyňyz ýok. Siziň ýok ýeriňizde, men ýene şol pilmahmytdyryn.

— Oña biziñem şekimiz ýok!
Japbaklar elli tyllany jübülerine salsalar-da, uky bilen gazanan gazançlaryndan hoşal bolman, zarynja hiňlendiler.

Dokluk näme diýdirmez,
Açlyk näme iýdirmez.
Durmuş syrly tilsimin,
Japbaklara duýdurmaz.

Nähili söwda?

Japbaklaryň eline birinji gezek düşen elli tylla olaryň goltugyna ýylan girenden enaýy bolmady. Olar näme etjeklerini, nähili sowjaklaryny bilmän, gara güne galdylar. Ony bir ýanyndan iýip otursaň, sanly günde gutarjak. Agzyň ýetip duran nahara gözün düşse, ony iýmän hem durup boljak däl. Japbaklar şol barada göterişdiler, goýuşdylar, iň soňunda puly biderek ýatyrmazlyk, pula pul gazandyrmak küýüne düşdüler.

Japbak aýtdy:

— Buharada biz gymmatmyş Hywadan Buhara biz ýüklesek näderkä?

Ýapbak aýtdy:

— Eýranda duz gymmatmyş. Jebelden duz getirip, Eýrana ýüklesek näderkä?

Mapbak aýtdy:

— Owganystanda gatyr gymmatmyş, eşek alyp, baýtal bilen baksak näderkä?

Topbak aýtdy:

— Hywada goýun gymmatmyş. Pulumyza goýun alyp, Hywa sürsek näderkä?

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar ýarym tylladan ýüz goýun aldylar. «Hywa äkidip, birini bir tylladan beremizde, birimiz iki bolýa» diýip düşündiler.

Japbak aýtdy:

— Goýunlary satman, asyl bulary bakybersek näderkä?

Onda Ýapbak aýtdy:

— Goýun bakmak aňsat iş däldir. Oña it gerekdir, eşek gerekdir. Gumda, uzak gyrda guýy gerekdir. Ol iş Japbaklaryň çygryndan daşarydyr. Bulary asyl bakaryna berip, birýan çetinden iýibersek näderkä?

Onda Mapbak aýtdy:

— Goýunlary ata çalşyp, toý toýlasak näderkä?

Onda Topbak aýtdy:

— Atylan ok daşdan gaýtmaz. Goýunlary Hywa äkidip satalyň, ýene bir gezek gaýtalalyň, ýene-de bir gezek gaýtalalyň, iň soňunda özümizi özümüz oňararlyk baý bolalyň.

Doganlar oña müwessa goýdular.

Japbaklaryň ýoly uzakdy. Meñzeş gumlaryň, meñzeş oýlaryň, meñzeş takyrlaryň aňyrsy tükenmedi. Obadan azyk gögermedik Japbaklaryň özleri her günde diýen ýaly bir goýun iýdiler. Itsiz ýola çykan Japbaklaryň her gije bir goýnuny möjek aldy. Birlän-ikilän goýun ýolda buýup öldi. Başlän-üçläni sürä ýaraman galdy.

Japbaklar Hywa baranlarynda, diňe kyrk sany goýunlary galdy. Japbaklary baran ýerlerinde «paç!» diýip tutdular. Howla salsalar hem paç, meýdana sürseler hem paç, ýatyrşalar, tuzursalar hem paç, bazara sürseler hem paç. Şonluk bilen ýeser gassap Japbaklaryň galanja goýunlaryny sekiz teňňeden satyn aldy.

Japbaklaryň Hywada uzak durarlygy galmady. Olar derrew yzlaryna gaýtmakçy boldular. Olar gaýdyşyn ýola azyk üçin, öz satan goýunlaryndan biriniň guýrugyny şol gassapdan dokuz teňňä satyn aldylar. Keýpi kök gaasap olara eşitdirer-eşitdirmez heň etdi.

Japbak, Japbak, Japbaklar!
Bir oýnamyjy akmaklar!
Goýny berer sekize,
Guýruk alar dokuza.

Gassabyň olary aldany-ha aldany, onuň üstesine-de olary masgaralany, olary akmak hasap edeni Japbaklaryň gulaklaryndan parran geçip, beýnilerine baryp ornady.

Japbak Ýapbagyň ýüzüne gyjyt bilen seretdi.

Mapbak Topbagyň ýüzüne gyjyt bilen seretdi.

Topbak Japbagyň ýüzüne gyjyt bilen seretdi.

Japbak aýtdy:

— Bir gassaba özümizi oýnadyp barsak, bize il gülşer.

Ýapbak aýtdy:

— Ýa gassapdan goýnumyzy alalyň ýa arymyzy.

Mapbak aýtdy:

— Biz onuň özünden ökderäk bir aldaw salalyň, hiç wagtda ýadyndan çykmasyn.

Onda Topbak aýtdy:

— ýok, çykgynsyz bir iş etmeliň. Ýöne Japbaklardygymyzy oňa tanadalyň.

Japbak onda:

— Yzyňyza dolanyň! — diýdi.

Olar gassabyň goňşusyndaky dükandan baryp zat almakçy boldular.

Japbak dükança aýtdy:

— Ýarym batman бүрүнç çek!

Dükançy бүрүнç çekip, Japbagyň gabyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Japbak Ýapbagy salgy berdi-de:

— Puluny bu berer — diýip, torbasyny göterip gitdi.

Ýapbak dükança aýtdy:

— Ýarym batman набат çek.

Dükançy nabady Ýapbagyň gabyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Ýapbak Mapbagy salgy berdi-de:

— Puluny bu berer — diýip, torbasyny göterip gitdi.

Mapbak dükança aýtdy:

— Ýarym batman мәш çek.

Dükançy мәши Mapbagyň torbasyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Mapbak Topbagy salgy berdi-de:

— Puluny bu berer — diýip, torbasyny egnine atyp gitdi.

Topbak dükança aýtdy:

— Ýarym batman igde çek.

Dükançy igdäni Topbagyň torbasyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Topbak gassaba bakan elini salgady.

— Puluny ol berer.

Dükançynyň birdenkä ýüregi gobsundy. Topbagyň syýyndan ýapyşdy.

— Gassabyň siziň bilen näme işi bar?

— Biz oňa goýun satdyk. Onuň bize bergisi kän.

— Ýok. Beýle söwda bolmaz. Ýa sen oňa tassyklat, ýa-da hemme alan zatlaryňyzyň puluny töläp git.

Topbak onda ýuwaşja:

— Hany entek onda eliňi çek — diýdi.

Dükançy Topbaga goýberdi.

Topbak ondan soň gassaba ýüzlendi.

— E-eý, gassap, sen bu dükança aýtsana-haw! Biz saňa goýun satmadykmy näme?

Goýny sekizden alyp, guýrugyny dokuzdan satan keýpi kök gassap, gürrüňiň näme hakda gidýänine üns hem bermän, ýüzüniň ugruna tassyklady.

— Dogrudyr, dogrudyr. Sen myhmanlara harydy köpräk satyber.

Dükançy indi Topbaga hoşamaýlyk bilen daryşdy.

— Haý, baý aga, indi näme çekeyin? Indi näme gerek bolsa alyberiň, dükan özüňiziňki.

Topbagyň dükanyň içindäki kän zatlara gözi gitdi.

Emma «ynsap — diniň ýarysy» diýip düşündi. Betpäl gassaba şunda ýeterlik diýip kanagatlandy. Dükançy bolsa:

— Baý aga, harydy köpräk alsaňyz-la — diýip, birsyhly ýalbardy.

Eýsem-de bolsa, Topbak nebsini şaglatmady.

Topbak Japbaklaryň zyndan ýetende, olar bileleşip hiňlendiler.

Goýny alyp sekize,
Guýruk satyp dokuza,
Gassap näçe gönendi,
Kemje — kerdem däl bize.

Doganlar niredesiň Durun diýip ýola düşdüler.

Ata watan

Japbaklar Hywadan alyp gelen harjylary bilen öý tutunmak küýüne düşdüler. Emma garyplykdan galyndyrmadyk oraçanyň ýerinde tutmagy makul bilmediler. Olar kän oýlandylar, az oýlandylar, iň soňunda uzak bir obada ak eşikli akja öý tutundylar.

Olaryň birinji ýurt tutan yerleriniň howasy belent bolsa-da, suwy gyt boldy.

Onda Japbak aýtdy:

— Garyp nämä garyp — odun bilen suwa. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli bir ýurda baralyň.

Ikinji baran ýurtlarynyň suwy bolsa-da, oduny gyt boldy.

Onda Ýapbak aýtdy:

— Garyp nämä garyp — odun bilen suwa. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli bir ýurda baralyň.

Üçünji baran ýurtlarynyň oduny, suwy bolsa-da, gallasy bolmady.

Onda Mapbak aýtdy:

— Garyp nämä garyp — galla garyp. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli bir ýurda baralyň.

Dördünji baran ýurtlarynda suw-da boldy, odun-da boldy, galla-da boldy, emma parahatlyk bolmady.

Onda Topbak aýtdy:

— Parahatlyk bolmasa, odunyň höziri ýok, suwuň tagamy ýok, gallanyň gurby ýok. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli ýurda baralyň.

Onda Japbak aýtdy:

— Biz gezibem gördük, göçübem gördük, hiç ýerde özümiziňkiden gowy ýurt görmedik. Geliň, biz ata watanymyza gaýdalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar oba gaýdyp gelyärkäler, Topbak öz pikirini mälim etdi.

— Biziň öýümüz bar. Emma at ýok, ene ýok, gelneje bolaýsa näderkä?

Öýlenjek ýigit Japbak sesini çykarman, sülmüräp ýöredi.

Onda Ýapbak bolsady ekdi.

— Gelneje bolsa, akja öýüň içi ululy-kiçili haly bilen gül pürkülen ýaly bezener. Biziň çöregimiz özümüzde bişer, gazanymyz özümüzde atarylar. Toýumyz özümüzde tutular. Gapymyzda at kişnä. Japbaklaryň dabarasy il içine dolar. Şonda biziň murtumyzy palta kesmez!

Mapbak gümürtik gepledi.

— Gelneje ýat ilden, ýat öýden gelmelidir. Japbaklar bilen onuň mäşi bişişermi, ýokmy? Birden Doýduk ýalyň biri duşup, Japbagyň burnundan çöp ötürüp, biziň agzymyzy alardaýmasyn?

Japbak ýumrugyny düwdi.

— Biziň agzymyzy alartjak bolsa, men onuň...

Topbak Japbagyň eline ýapyşdy.

— Dur, naýynsap! Gelmedik gelnejäň birdenkä gözüni gögerdäýme!

— Mapbak, senem agzyňy haýyr aç, haw! Nädersiň biziň bilen äbede-jüýbe bolaýsa!

Ýapbak hem öz göwnündäkini daşyna çykardy.

— Birinji gelneje göwnümüzden tursa, öýe ikinji gelnejede gelmeli bolar.

Mapbak hem öz göwnündäkini aýtdy:

— Ikinji gelneje göwnümüzden tursa, üçünjisi hem gelmeli bolar.

Topbak hem olaryň pikirine goşuldy.

— Üçünji gelneje göwnümüzden tursa, dördünjisem gelmeli

bolar.

Doganlaryň pikiri Japbaga kem ýaramady.

— Japbaklar dört, gelnejeler dört. Bir öýde sekiz bolýas.

Ýapbak Mapbakdan sorady.

— Her gelnejäniň dört sanyjyk mele gulpak ogram bolýsa, bir öýde näçe bolýas?

Mapbak iki egnini ýygurdy.

— Men-ä gumalak sanaýmasam, onuň hasabyna ýetip biljek däl.

Japbaklar gyzykly gürrüň bilen oba ýetenlerini duýman galdylar.

Japbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Ýapbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Mapbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Topbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Dodaklaryny tozana bulap galan Japbaklaryň dördüsi dört ýerden seslendi.

— Seniň topragyňa gurban!

Japbaklaryň ak eşikli akja öýi gümmezekläp galdy.

Durun obasy şol gün Japbaklaryň hatyrasyna toýa aýlandy.

GELİŇ, OÝNALYŇ

Bagymyz bar, bakjamyz,
Ýeňil biziň ökjämiz.
Haçan mekdebe gitsek,
Dolar kitap bukjamyz.

Geliň, geliň, oýnalyň,
Bag içinde ýaýnalyň.

Bakjaly biz, bagly biz,
Elýetmez bir çagly biz.
Dumly-duşdan ýygnanan
Kolhozçynyň ogly biz.

Geliň, geliň, oýnalyň,
Bag içinde ýaýnalyň.

KYRK ÝALAN

Bir bar eken, bir ýok eken. Gadym wagtda bir patyşanyň akylyly-başly owadan gyzy bar eken. Patyşanyň gyzy bolany, hem akylyly, hem owadan bolany üçin, onuň hyrydary, oňa gelýän sawçylar örän kän eken. Patyşa gyzyna mynasyp ýigit tapmak niýeti bilen dürli oýlara çümüp, iň soňunda şeýle netijä gelen eken:

— Kim sepini bildirmän, kyrk ýalan sözlese, gyzymy şoňa berjek — diýen eken.

Bolmadyk zady bolan hökmünde bir sözlem sözlemek hem aňsat iş däl. Şol şertiň özi ýiti zehin hem döredijilik talap edýär. Patyşanyň gyzyna göz gyzdýranlaryň, şertini ýerine ýetirmäge gelenleriň sany-sagynjy bolmandyr. Şolaryň içinde, ýönekeý kyrk däl, bir ýüz kyrk, bir müň kyrk sözlänleri hem bolupdyr. Emma olaryň oslanman toplanan ýygyndy sözleri biri-birine zynjyra ýaly seplenmän, küýze döwügi ýaly çym-pytrak dagap gidipdir.

Patyşanyň şikara çykan gyzyna gözi ilen bir çopanyň akyly haýran galypdyr. Ol öz ýanyndan: «Bä, gün ýer ýüzünde-de dogup biljek eken» diýip oýlapdyr. Emma keyik kowup barýan gyz sanly-salymda onuň gözünden ýitipdir. Çopan öz ýanyndan: «Bä, meniň düýşümmikä ýa meniň gözüme peri kaklyşdymyka?» diýip oýlapdyr. Aradan kän salym geçmänkä bolsa patyşanyň şerti onuň gulagyna ilipdir. Erkin sähranyň güläleklili meýdanında sap howadan dem alýan çopan: «Ýatyp galandan— atyp galan ýatşy. Men hem öz bagtymy synap göreýin» diýip, bir näçe gün oýa çümüpdür. Iň soňunda, günün bir gününde egri taýagyny egnine atyp, patyşanyň gaşyna gelipdir.

Arzaçylara görä-de köprük sawçylaryň habaryny almaga adatlanan patyşa çopana sowal beripdir:

— Eri çopan, näme habar?

Patyşanyň haýbatyndan heder etmedik çopan döşüni

gaýşardypdyr:

— Patyşahym, bagtymy synamaga geldim.

— O nähili bagt?

— Patyşamyz ýalan sözläne hormat goýýamyş diýip eşitdim. Men hem agzymdan kireý islöp duramok, baş-üç agyz ýañraýyn diýip geldim.

Patyşa çopanyň çogda çäkmenine, egnindäki egri taýagyna, ylaýta-da başyndaky şypyrmasyna gözi ilende, hahahaýlap gülüpdür. Birdenkä-de gyzy gözünüň önüne gelip, ýüzünü gamaşdyrypdyr:

— Eý akmak çopan! Eşitmedim diýme, sepini bildirmän, kyrk ýalan sözlemeseň, ganyňdan hem, janyňdan hem geçmeli bolarsyň!

Çopan başyny aşak egip, taýagyna daýanypdyr

— Patyşahym, janym, ganyň siziň üçin, siziň perzendiňiz üçin gurban bolsa, başga armanym näme!

Wezirler, wekiller, jemlenenden soň, patyşa öz adatyna görä çopana söz beripdir. Emma çopan, söze başlamazdan öň, patyşadan haýyş edipdir:

— Ölmezden öň meniň ýekeje arzym bar, şony kabul etmegiňizi haýyş edýärim.

— O nähili haýyş?

— Şu mejlise siziň gyzyňyzyň hem goşulmagyny haýyş edýän.

Patyşa hasasyny tarkyldadyp, zöwwe ýerinden galanda, alaran gözleri çopany iyerli görnüpdir:

— Nämähreme gyz görkezmek? Bu näme diýen söz? Seniň aklyň öz ýerindemi? Sen meni kim hasap edýärsiň?

Emma çopan özüni ýitirmän, egri taýagyny ýañadandan egnine taşlapdyr:

— Patyşahym, niýetim ýaman bolsa — gözüme gurşun guýulsyn. Meniň duýdurmak isleýänim şunuň üçin: meniň sözüm size ýarasa-da, belki, gyzyňyza ýaramaz. Şonuň üçin ikiňiziň bilelikde diňlemegiňizi haýyş edýärim.

— Akmagyň biri akmak! Sen şerigatyň kanunyna garşy gitmek isleýärmiň?!

Şol wagtda patyşanyň ýanynda peýda bolan gyzy çopanyň tarapyny çalypdyr:

— Ata, siz nähak gaharlanýarsyňyz? Çopanyň akylly sözi bar: şert siziňki bolsa, şertiňizi ýerine ýetiren ýigit meniňki bolmaly ahyry. Goý onuň sözünü ikimiz bile diňläli.

Şondan soň çopan özüniň giň sährada oýlap tapan sözlerine dowam edipdir:

«Atam enemi almanka, men enemden bolmankam, biz atadan ýekedik. Biz ölüp, ölüp, dört bolduk. Biz günün bir gününde dördimiz bile awa gitdik. Birdenkä, götermedik ýowşanyň düýbündäki dogmadyk towşany meniň kör agam gördi. Iki eli omurdanyndan golak agam ony kirişsiz ýaý, peýkamsyz ok bilen atyp urdy. Çüp ýalaňaç agam bolsa, ony egnindäki donunyň goltugyna saldy...»

Çopanyň sözüne diňe wezir, wekiller däl, hatda patyşanyň özi-de lokguldap gülüpdür. Enaýy dodaklarynda ýylgyrma emele gelen gyzyň gulagyna çopanyň sözi nähili ýakymly eşidilse, onuň

syraty, dik boýny, güne ýanan orayıny teni, köşk adamlaryndan sussy basylmaýan sadalygy, ylaýta-da gözlerinde balkyldaýan bagt uçganaklary gyzy bütünleýin özüne bakan çekipdir. Şonuň üçin çopanyň sözünüň dowamyny sabyrlylyk bilen haýyş edipdir. Çopan dowam edipdir:

«Biz barýadyk weli, öňümizden üç sany ýap çykdy. Olaryň ikisiniň içi gury ekeni, biriniň içinde bolsa öl hem ýok ekeni. Yzgarsyz ýabyň içinde üç sany balyk ýüzüp ýören ekeni. Olaryň ikisi öli bolup, beýlekisiniň jany ýok ekeni. Biz jany ýok balygy alyp gitdik. Bir görsek, üç sany öý bar ekeni. Olaryň ikisi ýykyk bolup, beýlekisiniň tärimi-de, ugy-da, tüýnügi-de ýok ekeni. Şol tüýnüksiz öýüň içinde üç sany, gazan bar ekeni. Olaryň ikisi döwük bolup, beýlekisiniň düýbi ýok ekeni. Şol öýde üç sany tağan hem bar ekeni. Olaryň ikisi aýaksyz bolup, beýlekisiniň saly ýok ekeni. Biz jansyz balygy düýpsüz gazana salyp, salsyz tagana atardyk-da, otsuz bişirdik. Balygyň gaýnan eti lagta-lagta bolsa-da, çeynämizde ham çarykdan enaýy däl ekeni. Biz şeýle bir kán iýdik. Garnymyz ganara, boýnumyz gyla döndi, emma agzy-myzyň ondan habaram bolmady...»

Köşküň içinde şowhunly gülki ýaňlananda, agzyndan gyllygyny akdyryp diňleýän patyşa:

— Sem boluň! — diýen gykylyk bilen çopanyň sözünüň dowamyna ýol açypdyr. Çopan dowam edipdir:

«Balygyň gazanda galan ýagyny çekdik: kyrk batman çykdy. Ony men ädigime çaldym weli, birine ýetdi-de, beýlekisine ýetmedi. Gije aýylganç bir gopguna oýansam, ýaglanmadyk ädigim bilen ýaglanan ädigim söweşýän ekeni. Men olara käýindim. Ertir tursam, ýaglanmadyk ädigim gije öýkeläp giden ekeni. Men bir diňe çykyp seretdim, hiç ýerde zat görülmedi. Ondan soň çuňňur gorpa girip, ýakamdaky temeni ýere dürtüp, üstüne çykyp seretsem, ädigim ullakan derýaň aňyrsynda ýer sürüp ýören ekeni. Şol ýerdäki baýtaly münüp, taýyny öňüme alyp sürdüm weli, baýtal geçmedi. Taýy münüp, baýtaly öňüme alyp süremde bolsa, derýanyň beýleki kenarynda peýda bolanymy duýman galdym. Men öýkeli ädigimi ýazdym, geydim. Bir görsem, şol ýerde bir tümmegiň gapdalynda bir horjun ýatan eñeni. Horjuny açamda, içinden bir kitap çykdy, kitabyň içinden bir galam çykdy. Men galam bilen çyzyşdyrdym, çyzyşdyrdym weli, hemme aýdan sözüm ýalan çykdy».

Wezirler, wekiller hoşallyk bilen gülşüp, makullaşyp başlanlarynda, peýkamly hasasyny tarkyldadyp galan patyşa:

— Sem boluň!! — diýip gygyran eken.

Patyşadan heder eden wezirler, wekiller, dymanlarynda, patyşanyň gyzy öz pikirini sypaýyçylyk bilen mälim edipdir:

— Meniň göwnüme bolmasa, çopan kyrk bir söz sözledi. Şonuň kyrkysy ýalan bolup, biri çyn çykdy.

Patyşa öz gyzyna jabjynmadan çekinse-de, çopany öz gyzyna laýyk bilmäni üçin, sözlände, sesi gyrylyk çykypdyr:

— Şeýle ýalany kim sözlemeýär? Çopan diňe öz başyndan geçenleri gürrüň berýär.

Patyşanyň adalatsyzlygyny saýgaran çopan bir ädim öňe süýşüpdir:

— Patyşahym, hany onda siz eneňizden bolmankaňyz

başyňyzdan geçenlerden ha çyn, ha ýalan ýekeje agyz söz sözlän!

Patyşa hasaly elini gazap bilen galgadypdyr:

— Meniň ýeke agyz sözüm: jella-at!..

Jellat aý paltasyny egnine atyp, murtlaryny towlap gelende, patyşanyň gyzy ara düşüp:

— Ata jan, şah adyň gerek. Çopan siziň şertiňizi ýerine ýetirdi, meniň bolsa göwnümiň üstünden turdy. Men çopanyňky, çopan meniňki! — diýip, onuň boýnundan gol salypdyr.

Şol gözel görnüşe gözi ilende, ýüregi bulanana patyşa özüniň agyr göwresini lampa oturgyja goýberipdir.

1942

JONNUK BATYR

Bir bap eken, bir ýok eken, gadym zamanda Jonnuk batyr diýen bir adam bar eken. Onuň dört aýaklydan diňe bir tulpara ýabyjygy bar eken. Jonnuk batyr oňa Tulpar diýip at berýän eken. Ýaşayyş adatdan daşary kyn döwürde Jonnuk batyryň bütin güzerany şol Tulpara bagly eken: odunyny çekýän, çatmasyny ondan-oňa göçürýän, kireý edýän, çül çagasyny ekleyän diňe şol eken.

Güýzüň, gyşyň agyr azabyndan soň, Tulpar halys gurpdan düşen eken. Çülpe çagalaryny zordan ekleyän Jonnuk batyrda Tulpar üçin iým niredede, ot niredede? Süňklerinden torba asaýmaly Tulpar eňegini ýere bererli bolanda, ýaz çykyp, ýagmyr ýagyp, ýeriň ýüzi gök öwsüpdür.

Iýmiti ýetmedik iglije çagalary ýuwa-ýelmikden, kömelekden doýup başlanlaryndan soň, Jonnuk batyr:

— Goý, bu janawar hem ýazlasyn, etine-ganyna çyksyn, semresin! — diýip, Tulpary ýalaňaçlapdyr-da, meýdana kowupdyr.

Ertir gidip, agşam gelyän Tulparyň şähdi açylypdyr, etine-ganyna gelipdir, tüýüni düşüripdir, endamy ýalpyldap başlapdyr. Jonnuk batyr öz ýanyndan «Tulpary indi eýerläýsem hem boljak» diýip oýlapdyr Birdenkä bolsa, ertirki giden Tulpar giçden soňra gara dere batyp gelipdir. Onuň sebäbini bilmedik Jonnuk batyr oňa haýran galypdyr. Tulpar ertesi ýene derläp gelipdir, birigün ýene gara dere batyp gelipdir.

Tulpar aňyrsy üç-dört günün içinde horlanyp, garny gapyrgalaryna ýelmeşip başlapdyr.

Jonnuk batyr öz ýanyndan: «Be-e, Tulpara nämebolýarka?» diýip oýlanypdyr, emma sebäbini tapyp bilmändir. Iň soňunda, Tulpara näme bolýanyny bilmek niýeti bilen, ony ýene meýdana kowupdyr-da, özi gara görnüp yzyndan garagagullap gezipdir.

Bir görse, mähnet bir aýy Tulpara atlanypdyr-da, giň otluk meýdanda aýak aldygyna çapyp başlapdyr, aradan salym geçmänkä bolsa Jonnuk batyryň gözünden ýitip gidipdir.

Tulparyň yzyndan ýetip bilmejegini, aýyny ele salyp bilmejegini aňlan Jonnuk batyr yzyna dolanypdyr-da, ýol boýy oýa çümüpdür.

Tulpar ýene giçden soň gara dere batyp gelipdir.

Jonnuk batyr az oýlapdyr, kän oýlapdyr, iň soňunda, Tul-